

Молодіжна політика в Україні

Висновки Команди міжнародних оглядачів Ради Європи

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Молодіжна політика в Україні

Висновки Команди міжнародних оглядачів Ради Європи

Ева КЖАКЛЕВСКА
Говард ВІЛЬЯМСОН

Члени Команди міжнародних оглядачів Ради Європи з проведення Міжнародного огляду національної молодіжної політики України:

пані Енн КІВІМАЕ (Європейський керівний комітет з питань молоді Ради Європи)

пані Анна ДОБРОВОЛЬСКАЯ (Консультативна Рада з питань молоді Ради Європи)

пані Анна ТРИГОНА (Секретаріат Департаменту молоді Ради Європи)

пані Ева КЖАКЛЕВСКА (дослідниця, доповідач)

пан Арег ТАДЕВОСЯН (експерт, тренер)

пан Петер ВУТСК (експерт, дослідник)

професор, доктор Говард ВІЛЬЯМСОН (координатор)

Видавництво Ради Європи

Висловлені в цьому посібнику думки є суто авторськими і не обов'язково відображають офіційну політику Ради Європи.

Всі права застережено. Жодна частина цієї публікації не може бути перекладена, відтворена або передана у будь-якій формі та у будь-який спосіб, у тому числі електронний (CD-Rom, Інтернет тощо) або механічний (шляхом копіювання, запису чи використання системи зберігання чи пошуку інформації), без попереднього письмового дозволу видавничого підрозділу Директорату комунікацій та досліджень Ради Європи (F-67075 Strasbourg Cedex або publishing@coe.int).

Департамент підготовки документів та публікацій Ради Європи

Видавництво Ради Європи
F-67075 Strasbourg Cedex

<http://book.coe.int>

ISBN 978-92-871-7690-5

© Рада Європи, жовтень 2013
Надруковано в Раді Європи

ЗМІСТ

РЕЗЮМЕ.....	7
РОЗДІЛ 1. Передумови та методологія	11
Міжнародні огляди молодіжної політики Радою Європи.....	11
Процес проведення огляду молодіжної політики в Україні.....	13
Джерела інформації.....	15
Структура звіту.....	15
Складнощі у процесі проведення огляду	15
Подяка.....	17
РОЗДІЛ 2. Про Україну	19
РОЗДІЛ 3. Молодь та молодіжна політика України.....	27
Визначення поняття «молодь»	27
Значення молоді та ставлення до молоді в сфері молодіжної політики	30
Цільові групи політики	35
Висновки.....	37
РОЗДІЛ 4. Основні показники молодіжної політики України ..	39
Основні суб'єкти молодіжної політики	39
Пріоритети молодіжної політики України	52
Як все відбувається – реалізація молодіжної політики	58
РОЗДІЛ 5. Здоров'я та здоровий спосіб життя.....	65
Вступ	65
Здоров'я та молодіжна політика	65
Програми, спрямовані на вирішення проблем здоров'я молодих людей.....	69

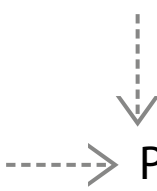
Доступ до медичних послуг у сільській місцевості.....	71
Методологія популяризації здорового способу життя	71
Профілактична медицина	73
Клініки, дружні до молоді.....	74
ВІЛ/СНІД	77
Статеве та репродуктивне здоров'я.....	81
Спорт	84
Здоров'я у системі формальної освіти	85
Здоров'я чоловіків.....	86
РОЗДІЛ 6. Зайнятість та можливість працевлаштуватися	91
Вступ.....	91
Безробіття в Україні	91
Ініціативи уряду.....	93
Відповідність навичкам та потребам на ринку праці.....	95
Навчання протягом всього життя з метою працевлаштування.....	97
Профорієнтація.....	99
Роль вищої освіти в забезпеченні зайнятості	101
Зайнятість на противагу можливості працевлаштуватися.....	102
Підприємництво.....	104
Мобільність та відтік мізків.....	106
РОЗДІЛ 7. Патріотичне виховання та громадянство.....	111
Вступ.....	111
Розуміння поняття патріотичного виховання	111
Патріотичне виховання, відкрите для змін	113
Забезпечення інклюзивного характеру патріотичного виховання.....	114
Використання методології спільної участі в процесі навчання демократії та громадянськості	116
Посилення громадянського виміру в патріотичному вихованні.....	118
РОЗДІЛ 8. Залучення молоді та її участь	121
Вступ.....	121
Участь молоді.....	121
Молодіжна робота.....	122
Можливості позакласного навчання.....	124
Посилення ролі молодіжних організацій	127
Визнання неформальної освіти.....	131

Креативні молодіжні культури.....	132
РОЗДІЛ 9. Вразливість, ризик та виключення.....	135
Вступ.....	135
Вразливі групи, яким загрожує відчуження.....	135
Соціальний захист молоді в Україні.....	136
Надання підтримки окремим групам.....	138
Житлова політика.....	142
Доступ до засобів контрацепції.....	143
Насильство.....	144
РОЗДІЛ 10. Концептуальні дискусії і наскрізні теми.....	147
Вступ.....	147
Розвиток потенціалу.....	147
Європейська інтеграція.....	149
Обдарована молодь.....	151
Конкурси на протипагу спільним діям.....	151
Нові технології, Інтернет та медіа.....	152
Ґендерна нерівність.....	154
Стратегічне планування в молодіжній політиці.....	155
ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО.....	161
УЗАГАЛЬНЕНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	163
ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА.....	175
Додаток 1. Програми візитів до України.....	177

РЕЗЮМЕ

Основними цілями міжнародного огляду молодіжної політики України були такі: провести конструктивно-критичний аналіз молодіжної політики України, перейняти уроки розвитку від України та включити ці уроки і висновки до загальної стратегії сприяння розвитку молодіжної політики в усіх країнах Європи. Методологія міжнародного огляду відповідно до процедур Ради Європи була розроблена на двох тижневих візитах команди міжнародного огляду (КМО), яка складається з представників політичних, практичних та дослідницьких кіл. Ці візити були проведені у квітні та вересні 2012 р. Результати міжнародного огляду обговорювалися на національних слуханнях у Києві у лютому 2013 р. та на міжнародних слуханнях у Будапешті у квітні 2013 р.

Україна є найбільшою країною з тих, де Рада Європи вже проводила такі огляди. У 2011 р. в Україні проживало приблизно 14,5 мільйонів молодих людей (віком від 14 до 35 років). Це становило приблизно 32% від загального населення країни (45,6 мільйонів). Становище молоді та реалізація впровадження молодіжної політики відрізняється у різних областях, у містах та сільській місцевості. Зокрема, така різниця спричинена різним національним складом, умовами життя, ситуацією на ринку праці, засобами для реалізації молодіжної політики та ставленням до ролі і місця молоді у суспільстві. Крім того, становище молоді залежить від демографічних тенденцій. Так, хоча частка молодого населення в Україні доволі велика, населення стрімко старішає, й у майбутньому цей процес буде лише пришвидшуватися.

Належність до молоді в Україні визначається за віком. Широкі вікові рамки (від 14 до 35 років) можуть призвести до розпорошення програм та фінансування серед груп молоді (молоді різного віку). Крім того, вони розглядаються як свідчення патерналістського характеру молодіжної політики, що проявляється у намаганнях контролювати та направляти розвиток молодих людей протягом якомога довшого періоду. Хоча українська молодь і розглядається як креативний ресурс, застосування патерналістського підходу наразі призводить до того, що молодь розвивається так, як цього хочуть дорослі. Молодіжна політика в Україні має сприяти моделі відкритого розвитку, за якої молодь може проявляти ініціативу, самостійно визначати власні цілі та цінності, брати участь і мати змогу визначати пріоритети і методи реалізації молодіжної політики. Разом із популяризацією такої відкритої моделі

розвитку і навчання молоді, в Україні необхідно також докладати зусиль для підтримання рівня соціальної безпеки, попередження та подолання складнощів, з якими може зіштовхнутися молодь. Більше того, державна політика має бути спрямована не лише на потреби обдарованої молоді або молодих людей, що знаходяться у складних життєвих обставинах, а також і на всі інші категорії молоді: молодих людей, що обмежені у доступі до ресурсів, не мають належних можливостей в їхніх громадах, сільську молодь, молодих людей, що не мають достойної роботи або будь-якої роботи взагалі, та тих, хто потребує покращення свого соціального становища. Ці інвестиції також потрібні для того, щоб створити умови для розвитку ініціатив самої молоді у межах їхніх громад або соціальних груп.

Суб'єктами молодіжної політики є державні та регіональні органи влади, молодіжні організації, міжнародні організації, молоді дослідники, а також бізнес та приватні донори. Реалізацію молодіжної політики необхідно посилювати, беручи до уваги те, що на законодавчому рівні не передбачено забезпечення фінансування запланованих програм, зокрема, кошти на виконання заходів на місцевому рівні майже не спрямовуються. Україна має взяти на себе зобов'язання щодо підвищення потенціалу, незалежності, розширення можливостей та фінансового забезпечення організацій на місцевому рівні для того, щоб розвивати систему надання послуг як для загального населення, так і для окремих категорій молоді.

КМО закликає різні установи до більш інтенсивної співпраці задля реалізації молодіжної політики. Для цього потрібно забезпечити включення наскрізних молодіжних питань до порядку денного діяльності різних міністерств, а також налагодити партнерство між ними та організаціями громадянського суспільства, бізнесом та міжнародними організаціями. Механізми реалізації молодіжної політики мають бути розширені – зокрема, вони мають ґрунтуватися на принципах неформальної освіти та розвитку навичок.

Основними пріоритетами молодіжної політики є популяризація здорового способу життя, зайнятість та патріотичне виховання. КМО підкреслює важливість ще двох тем: залучення та участь молоді і вразливість, ризики та виключення молоді. КМО рекомендує організувати прозорі консультації між різними суб'єктами на різних рівнях щодо формування пріоритетів національної молодіжної політики та надати регіональним і місцевим органам влади можливість самостійно визначати їхні власні пріоритети політики щодо молоді.

Здоровий спосіб життя: Україна має проводити популяризацію здорового способу життя шляхом запровадження стандартів якості охорони здоров'я молоді, розвитку партисипативних підходів до формування навичок та посилення програм освіти щодо статевого і репродуктивного здоров'я та міжстатевих стосунків, а також приділяти більше уваги питанням здоров'я чоловіків.

Зайнятість молоді: Україні потрібно забезпечити реалізацію програм молодіжної зайнятості та проводити моніторинг їхньої ефективності та впливу, а також посилити роль центрів зайнятості щодо проведення ефективної профорієнтації. Необхідно ввести до політичного дискурсу

поняття «можливість знайти роботу». Необхідно визнавати різні форми освіти і підготовки (наприклад, підвищення кваліфікації шляхом роботи у молодіжній організації), у тому числі неформальну освіту. Необхідно докладати більше зусиль для розвитку та комплексної підтримки підприємницької ініціативи та для продовження навчання протягом життя.

Патріотичне виховання: патріотичне виховання має сприяти тому, щоб у житті молодих людей відбувалися позитивні зміни. Воно має ґрунтуватися на врахуванні досвіду та повазі до різних культур, національностей та інших обставин виховання людини. Методологія такого навчання має передбачати використання різних форм заохочення людей бути патріотичними та зацікавленими у майбутньому розвитку своєї країни. Вона має заохочувати молодь до відкритого обговорення того, що для них значить бути патріотами зараз. Теорія та практика патріотичного виховання має бути розширена за рахунок низки тем, як-от: відкритість, повага до різноманітності, вивчення різних культур і вірувань, плюралізм і права людини. У навчальних закладах мають поширюватися демократичні підходи, які сприятимуть більшому громадянському залученню молоді.

Залучення та участь молоді: необхідно сприяти більш активній участі молоді та розвитку різних форм неформального навчання з різних тем, а також посилювати молодіжне лідерство. Необхідно визнавати молодіжні культури як самодостатні цінності, що базуються на радості створення чогось нового і вираження себе та на радості бути молодим. Необхідно використовувати можливості позакласного навчання для опанування різноманітних навичок, розвитку підприємницької ініціативи та заохочення молоді робити свій внесок у соціальні процеси. Потрібно підтримувати молодіжні організації (у тому числі організації з міжнародним характером членства) шляхом надання їм доступу до ресурсів і підвищення їхнього потенціалу. Крім того, необхідно звернути увагу на розвиток волонтерства та визнання неформальної освіти.

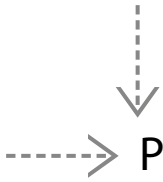
Вразливість, ризики та виключення молоді: необхідно вживати заходів, які сприятимуть доступності послуг для молодих людей, які їх потребують, оскільки чіткий розподіл молоді на різні категорії та доступ до послуг на основі принципу перенаправлення підвищує ризик того, що молоді люди можуть не отримати необхідної підтримки. Потрібно підвищити якість соціальних послуг для всіх вразливих категорій молоді, зокрема: молодих людей з інвалідністю, молодих людей з наркотичною залежністю, молодих правопорушників та молодих матерів і батьків. Крім того, потрібно невідкладно вирішувати житлові проблеми, проблеми використання засобів контрацепції, а також проблеми насильства та сексуальної експлуатації.

Нарешті, під час міжнародного огляду було проаналізовано наскрізні теми, важливі для всіх напрямків молодіжної політики: розвиток потенціалу, розбудова конструктивних відносин з європейськими структурами, талановита молодь, методи співпраці і суперництва, нові технології, Інтернет та ЗМІ, гендерна нерівність та стратегічне планування молодіжної політики. У цьому контексті КМО дійшла висновку, що дуже важливо забезпечити високу якість молодіжної політики на етапі її розробки, реалізації та моніторингу, а також взяти на себе зобов'язання щодо використання інноваційних та

відкритих підходів, що передбачають активну участь молоді у розробці та реалізації молодіжної політики у майбутньому.

РОЗДІЛ 1. Передумови та методологія

Міжнародні огляди молодіжної політики Радою Європи

З точки зору Ради Європи, цілями проведення огляду молодіжної політики є: забезпечити огляд молодіжної політики в Україні з конструктивно-критичної позиції; перейняти уроки розвитку від України та використати отриману інформацію і знання у загальній стратегії розвитку молодіжної політики в усій Європі. До всіх країн, що надають запит на проведення огляду, застосовується така методологія проведення огляду:

- проведення підготовчого візиту, в рамках якого виділяються ключові питання та пріоритети, на які варто звернути увагу членам Команди міжнародних оглядачів (КМО);
- формування Команди міжнародних оглядачів. До складу КМО зазвичай входить три дослідника з питань молоді чи молодіжні експерти (один з яких визначається доповідачем), по одному з представників обох статутних органів Департаменту молоді Директорату демократичного громадянства та участі Ради Європи: Європейський керівний комітет з питань Ради Європи, що представляє профільні органи влади країн-членів Ради Європи та Європейської культурної конвенції, та Консультативна Рада з питань молоді Ради Європи, що представляє молодіжні організації; також до складу Команди входять член Секретаріату Департаменту молоді Директорату демократичного громадянства й участі Ради Європи та координатор проведення міжнародних оглядів молодіжної політики;
- підготовка Національного звіту щодо молодіжної політики країни, в якій проводиться огляд;
- проведення першого візиту Команди міжнародних оглядачів. У рамках першого візиту у центрі уваги дослідників зазвичай знаходяться питання формування та реалізації молодіжної політики на центральному рівні, а також розглядаються завдання та цілі молодіжної політики держави;
- проведення другого візиту Команди міжнародних оглядачів. Зазвичай другий візит відбувається за межами столиці, в рамках

- проведення якого вивчаються питання реалізації молодіжної політики та розглядаються практичні приклади;
- підготовка попереднього звіту за результатами проведення міжнародного огляду;
- проведення національних слухань у країні, де проводився огляд;
- перегляд та внесення змін до звіту за результатами коментарів та відгуків, отриманих під час проведення національних слухань та наданих урядом країни, що приймала огляд;
- проведення міжнародних слухань на засіданні Об'єднаної Ради з питань молоді Ради Європи, що включає в себе всіх представників Європейського керівного комітету з питань молоді та Консультативної Ради з питань молоді Ради Європи;
- затвердження та публікація звіту за результатами проведення міжнародного огляду;
- проведення підсумкового огляду (як правило, приблизно через два роки) для аналізу розвитку молодіжної політики у країні, де проводився огляд, та оцінки впливу результатів міжнародного огляду.

Міжнародний огляд молодіжної політики вперше було проведено у 1997 році. Україна є 19-ю країною, що приймала огляд (після Фінляндії, Нідерландів, Швеції, Іспанії, Румунії, Естонії, Люксембургу, Литви, Мальти, Норвегії, Словаччини, Кіпру, Вірменії, Латвії, Угорщини, Молдови, Албанії та Бельгії). Проведення огляду молодіжної політики в Україні відбувалося паралельно з іншими ініціативами, що проводилися в країні Радою Європи, зокрема, в рамках Програми «Посилення спроможності молоді щодо участі в молодіжній політиці та навчанні в області прав людини в Україні (2012–2013)»¹. Необхідно зазначити, що ця програма є «молодіжною частиною» Плану дій Ради Європи для України «Партнерство заради реформ» (2011–2014 рр.). Чотирирічний План дій Ради Європи для України (2011–2014 рр.) є результатом двох попередніх Планів дій та має на меті підтримати Україну у процесі виконання її зобов'язань у сфері дотримання прав людини, забезпечення демократії та верховенства права².

1 Цілями Програми є: ознайомлення представників органів державної влади та молодіжних громадських організацій зі стандартами Ради Європи в області молодіжної політики та участі молоді, безпосередньо з Європейською Хартією участі молоді та матеріалами навчального посібника «Скажи своє слово!»; підтримка розвитку навчання з питань демократичного громадянства та прав людини через молодіжну роботу; посилення потенціалу українських молодіжних громадських організацій та їх роль як партнерів у молодіжній сфері; підтримка розвитку молодіжної політики в Україні на національному та регіональному рівні; поширення результатів проведення Міжнародного огляду національної молодіжної політики України серед лідерів молодіжних громадських організацій, державних службовців, дослідників тощо; підвищення рівня співробітництва між лідерами молодіжних громадських організацій та державними службовцями, відповідальними за питання молоді; розвиток компетентності молодіжних лідерів та фахівців/тренерів для впровадження проектів з молодіжної політики на місцевому та всеукраїнському рівні. Програма проводиться спільно Радою Європи та Державною службою молоді та спорту України за підтримки Міністерства закордонних справ Норвегії та є частиною Плану дій Ради Європи для України (2011 – 2014 рр.) «Партнерство заради реформ». Програма включає в себе проведення трьох навчальних курсів для молоді з молодіжних організацій України, державних службовців та дослідників з питань молоді, а також передбачає переклад українською мовою навчальних матеріалів Ради Європи.

2 http://hub.coe.int/c/document_library/get_file?uuid=24875c00-6299-4c4f-9bd5-ad47a56d5f1e&groupId=10227.

Процес проведення огляду молодіжної політики в Україні

Радою Європи було визначено сім членів Команди міжнародних оглядачів (КМО). Головою КМО було призначено пані Енн КІВІМАЕ, члена Європейського керівного комітету з питань Ради Європи та представника органу виконавчої влади Естонії, що відповідає за питання молоді. Консультативну раду молоді Ради Європи представляла пані Анна ДОБРОВОЛЬСКАЯ (Росія). Секретаріат Департаменту молоді Ради Європи був представлений в особі пані Анни ТРИГОНИ. Професор, д-р Говард ВІЛЬЯМСОН (дослідник з молодіжних питань університету Гламорган, Уельс, Велика Британія) відповідав за підготовку та координацію процесу проведення огляду від імені Ради Європи. До складу КМО також були включені: пан Петер ВУТСК (Угорщина/Сербія) старший експерт з питань молодіжної політики; пан Арег ТАДЕВОСЯН (Вірменія), експерт з питань молодіжних політик країн Центральної та Східної Європи, досвідчений молодіжний тренер; та пані Ева КЖАКЛЕВСКА (доповідач), вчена-дослідник питань молоді з Ягелонського університету в Кракові (Польща).

У листопаді 2011 року пан Говард Вільямсон, координатор оглядів молодіжної політики, здійснив попередній візит до України. Метою проведення попереднього візиту було з'ясування ролі та обов'язків кожної зі сторін, визначення пріоритетів при проведенні огляду, а також вирішення організаційних питань, зокрема, дат проведення візитів КМО та складання попередньої програми візитів. У ході візиту координатор дізнався про останні зміни, що стосуються державної молодіжної політики та становища молоді в Україні. Він зустрівся з представниками уряду, міністерств та відомств, що працюють з молоддю, лідерами МГО всеукраїнського рівня, науковцями, представниками профспілок та міжнародних організацій, що працюють в Україні. Цей попередній візит допоміг визначити найбільш пріоритетні галузі для молодіжної політики з точки зору влади. Було виявлено три пріоритетні сфери: зайнятість, охорона здоров'я та патріотичне виховання. Всі три питання входять до складу пріоритетних напрямків української молодіжної політики. В цілому, міжнародний огляд має на меті звернути особливу увагу на питання, що розглядаються владою країни у сфері молодіжної політики, також КМО залишає за собою право аналізувати питання, що становлять інтерес або викликають занепокоєння з її точки зору.

КМО відвідувала Україну двічі: перший візит відбувся у квітні 2012 року, другий – у вересні 2012 року. Зазвичай перший візит КМО проходить на центральному рівні, під час нього розглядаються завдання та прагнення молодіжної політики на національному рівні, у той час як другий візит зосереджується на вивченні питань реалізації молодіжної політики та дослідженні практичних прикладів за межами столиці. Україна є найбільшою країною Ради Європи, в якій відбувався огляд, тож розклад візиту було змінено. Для того, щоб краще зрозуміти розмаїття та специфіку розвитку молодіжної політики на місцевому рівні, було прийнято рішення здійснити візити до деяких областей України (навіть тих, що віддалені від Києва). Саме тому під час першого візиту члени КМО працювали не лише в столиці, а також

відвідали сусідні області, таким чином зосередивши свою увагу на вивченні питань розвитку молодіжної політики на всеукраїнському, регіональному та місцевому рівнях.

Перший візит проходив в Україні з 16 до 22 квітня 2012 р., під час якого КМО працювала у столиці, спілкуючись з офіційними представниками органів влади, діяльність яких стосується молодіжних питань, а також мала змогу відвідати Житомирську, Вінницьку та Чернігівську області. Перший візит видався надзвичайно насиченим через інтенсивність зустрічей з представниками уряду, обласних та місцевих органів влади, а також надав членам КМО розуміння щодо фактичного розміру країни через довгі години подорожі на мікроавтобусними дорогами, що з'єднують Київ із сусідніми областями.

Під час другого візиту, що тривав з 9 до 15 вересня 2012 року, члени КМО відвідали південну частину країни: Одеську область та Автономну Республіку Крим. Тематика другого візиту була зосереджена на більш специфічних питаннях молодіжної політики: в Одесі – на питаннях зайнятості та охорони здоров'я, у Сімферополі, під час першого дня візиту, – на питаннях розвитку неформальної освіти, хобі-навчання, МГО та інших громадських організацій. Роботу другого дня було присвячено дослідженню правопорушень, вживанню наркотиків, насильства та вразливості. Важливо відмітити, що вибір областей для відвідування КМО було здійснено як з практичної точки зору (логістика пересувань), так і з метою вивчення регіонального розмаїття України (див. мал.1).

1 лютого 2013 року у Києві були проведені національні слухання, на яких було представлено проміжні висновки та рекомендації за результатами міжнародного огляду. У них взяли участь більше як 100 представників різних установ та організацій з різних регіонів України. Після представлення результатів було проведено обговорення, учасники поставили запитання та надали свої пропозиції КМО. Погляди, висловлені протягом слухань, та коментарі, що їх учасники слухань надіслали електронною поштою пізніше, включено до цього документа як посилання. Один з учасників висловив занепокоєння щодо того, що Державна служба молоді та спорту планує розповсюджувати цей звіт, а інший учасник поставив питання щодо моніторингу виконання рекомендацій цього звіту. Було відзначено, що коли цей звіт буде схвалено, він буде розміщений на веб-сайті Ради Європи у відкритому доступі. Більше того, відповідно до процесу міжнародного огляду, очікується, що органи влади України розглянуть рекомендації цього звіту та повідомлять Раду Європи про вдосконалення молодіжної політики у контексті цих рекомендацій.

Джерела інформації

Загалом, основними джерелами інформації для підготовки звіту КМО були:

- Національний звіт з питань молодіжної політики, підготовлений Державною службою молоді та спорту України у 2012 році;
- Звіт «Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти», підготовлений Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи, Національною академією наук України, Українським центром соціальних реформ, Фондом народонаселення ООН (Київ, 2010 р.) та виданий за підтримки ФН ООН. Цей звіт було передано КМО Державною службою молоді та спорту України;
- Два однотижневі візити КМО до України (квітень та вересень 2012 р.);
- Протоколи зустрічей та обговорень КМО, що відбувалися під час двох однотижневих візитів в Україну (занотовані майже дослівно);
- Документи, презентації та роздаткові матеріали, отримані від учасників зустрічей з КМО;
- Інтернет-джерела;
- Інші документи та джерела, використані для підготовки міжнародного огляду (наведені наприкінці Міжнародного звіту в Розділі «Використані джерела»).

Структура звіту

По-перше, на самому початку доповіді подається загальна характеристика України з описом загального кола питань, необхідних для розуміння стану молодіжної політики та становища молоді в Україні. По-друге, у доповіді також наведено статистичні дані щодо молоді, надається визначення поняття «молодь», що застосовується при формуванні та реалізації молодіжної політики України, визначається місце молоді в політиці країни, зазначається цільова аудиторія формування загальної політики країни, а також наводиться структура і нормативно-правова база реалізації політики щодо молоді. По-третє, в доповіді обговорюються три основні сфери молодіжної політики України: здоровий спосіб життя, забезпечення зайнятості та патріотичне виховання. В огляді також описуються інші напрямки політики, що є важливими з точки зору КМО. Перед висновками у доповіді наводяться роздуми щодо наскрізних ключових питань молодіжної політики України.

Складнощі у процесі проведення огляду

Члени КМО мали очевидну перевагу при аналізі ситуації в країні, адже дивилися на проблемні питання з точки зору «стороннього погляду», що зазвичай неможливо зробити тим, хто відповідає за реалізацію політики всередині країни. Втім, варто зазначити, що сам процес проведення огляду та час, відведений на проведення ознайомчих візитів у країні, є обмеженим. Особливо це стосується України, що, як вже зазначалося раніше, є найбільшою країною, в якій до сьогодні проводився огляд. Відповідно, проведення огляду

потребувало більше часу.

В Україні помітні регіональні відмінності щодо умов життя та щодо реалізації молодіжної політики. Крім того, практично в кожній області молодь має власні специфічні потреби, що здебільшого беруться до уваги та розглядаються на місцях. В процесі проведення цього огляду КМО відвідала не всі області України, тож, можливо, що певні ситуації у деяких областях не було належно проаналізовано в контексті досвіду цих областей у вирішенні специфічних місцевих проблем молоді. Особливо це стосується східних та західних областей, що не були відвідані КМО.

Під час візитів також не було можливості почути про всі аспекти молодіжної політики, зокрема, члени КМО не почули достатньо про етнічні меншини та проблеми міжкультурного діалогу, мовні питання чи етнічні конфлікти. Щоправда, такі питання не розцінюються безпосередньо як молодіжні, втім, мають певний вплив на життя молоді. Іншим прикладом може бути питання насильства над жінками та гендерної нерівності. Всі названі напрямки визначені Планом дій Ради Європи для України як ключові сфери допомоги.

Питання забезпечення перекладу під час візитів також належить до сфери проблематичних. Зокрема, під час першого візиту професійний переклад було надано не протягом всього часу проведення зустрічей, а в рамках другого візиту більшість презентацій учасники зустрічей готували українською чи російською мовами. Більшість документів нормативно-правового характеру також не перекладені англійською мовою, що створює певні перешкоди для їх прочитання та обробки. Як наслідок, певні аспекти Міжнародного звіту майже повністю базуються на даних, зібраних від учасників зустрічей. Зокрема, члени КМО не мали можливості ознайомитися з повним текстом Державної цільової соціальної програми «Молодь України на 2009-2015 роки» англійською мовою, так само як із іншими важливими нормативними документами.

Окремі обмеження пов'язані із форматом більшості зустрічей, зокрема, презентацій, які робили представники установ та організацій, з якими проводилися ці зустрічі. Так, під час зустрічей здебільшого ми чули про структуру (яким чином робляться ті чи інші речі, що було зроблено, наприклад, проекти, фестивалі, конкурси, заходи), ніж про обґрунтування конкретних дій чи їх наслідків (чому було зроблено ті чи інші речі, яким є ефект від проведених заходів, хто отримав користь від проведеного заходу та яку саме). Саме тому інколи було важко отримати необхідну інформацію та оцінити ефективність вибраних методів, програм чи проектів.

Крім того, було надано обмежену кількість інформації про деякі проблемні питання. Ми відчували, що у відносно офіційній атмосфері зустрічей деякі проблеми замовчувалися, навіть якщо про їх наявність як в Україні, так і в багатьох інших країнах Європи всім відомо. Зокрема, члени КМО ставили запитання та майже не отримали докладної інформації щодо таких тем, як корупція, права людини, націоналізм та ксенофобія, зв'язки та залежність між політичними партіями та молодіжними громадськими організаціями.

Подяка

Членів КМО надзвичайно тепло зустріли в Україні. Грунтуючись на матеріалах та думках учасників зустрічей, у Міжнародному звіті КМО намагалася висловити свої думки та роздуми, які, сподіваємось, будуть корисними та стануть у пригоді в подальшій роботі з молодими людьми та у молодіжній політиці України загалом.

У КМО була унікальна можливість взяти участь у численних зустрічах з людьми, які працюють на місцях з молоддю, людьми, що щиро піклуються про молодь та надзвичайно віддані своїй роботі. Члени КМО отримали презентації, роздаткові матеріали та буклети, що були підготовлені спеціально для нашого візиту, тож наша Команда щиро вдячна всім, хто доклав чимало зусиль до підготовки таких довідкових матеріалів.

КМО також висловлює свою подяку органам влади за організацію візитів в Україну: Державній службі молоді та спорту України за організаційно-технічне забезпечення візитів та їх безперешкодне проведення, всім місцевим органам влади, що ласкаво запросили КМО до своїх областей, а також місцевим експертам та громадським лідерам, які надавали детальні роз'яснення про свою роботу та відповідали на коментарі та запитання.

Висловлюємо подяку Міністерству закордонних справ Норвегії за фінансову підтримку, за допомогою якої вдалося отримати настільки багато інформації про регіональну специфіку, наскільки дозволили обставини.

Автори звіту складають подяку всім тим, хто читав перші версії документа та надавав свої зауваження до них. Особлива подяка Енн Ківімае, голові КМО, за її уважне читання звіту та важливі пропозиції, надані нею.

І насамкінець, але не в останню чергу, КМО висловлює свою подяку всім молодим людям, які є суб'єктами та активними творцями цього огляду. Члени КМО намагалися відобразити у звіті як свої погляди на наявні проблеми, так і висловити рекомендації на майбутнє.

ROZDIL 2. Про Україну

За своєю площею Україна є найбільшою країною, в якій до цього часу проводилися огляди молодіжної політики Радою Європи. Площа країни складає 603 500 км² та має 24 області, Автономну Республіку (Крим) та два міста з особливим адміністративним статусом: Київ та Севастополь. Україна є другою за площею країною на європейському континенті після Росії. Україна межує з сімома країнами: Білоруссю, Молдовою, Польщею, Румунією, Росією, Словаччиною та Угорщиною. Наявність спільного кордону з Польщею (разом з якою Україна провела Чемпіонат Європи з футболу 2012), так само як з Румунією, Словаччиною й Угорщиною означає наявність спільного кордону з Європейським Союзом.

Мал. 1. Регіони, відвідані КМО під час візитів в Україну (обведені на мапі України)

В Національному звіті зазначено (2012, с. 3):

Українці належать до південної гілки східних слов'ян. Починаючи з X століття, Київська Русь була центром великої цивілізації з православним християнством, але була повалена у 1240 році від нашествия монголів. Останні, в свою чергу, були вигнані з Великого князівства Литовського в 1362 році. Території, що на сьогодні належать Україні, були незалежними лише у короткі періоди своєї історії до 1991 року: у козацький період з XV століття до об'єднання з Росією у 1654 році, та протягом невеликого періоду після більшовицької революції 1917 року. Станом на початок XX століття територія сучасної України була розділена між Росією, Австро-Угорщиною та Румунією. Вся територія України увійшла до Радянського Союзу в 1940 році. Сучасна Автономна Республіка Крим увійшла до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки в 1954 році (раніше вона була частиною Російської Федеративної Радянської Соціалістичної Республіки).

Україна стала незалежною державою 1 грудня 1991 р.

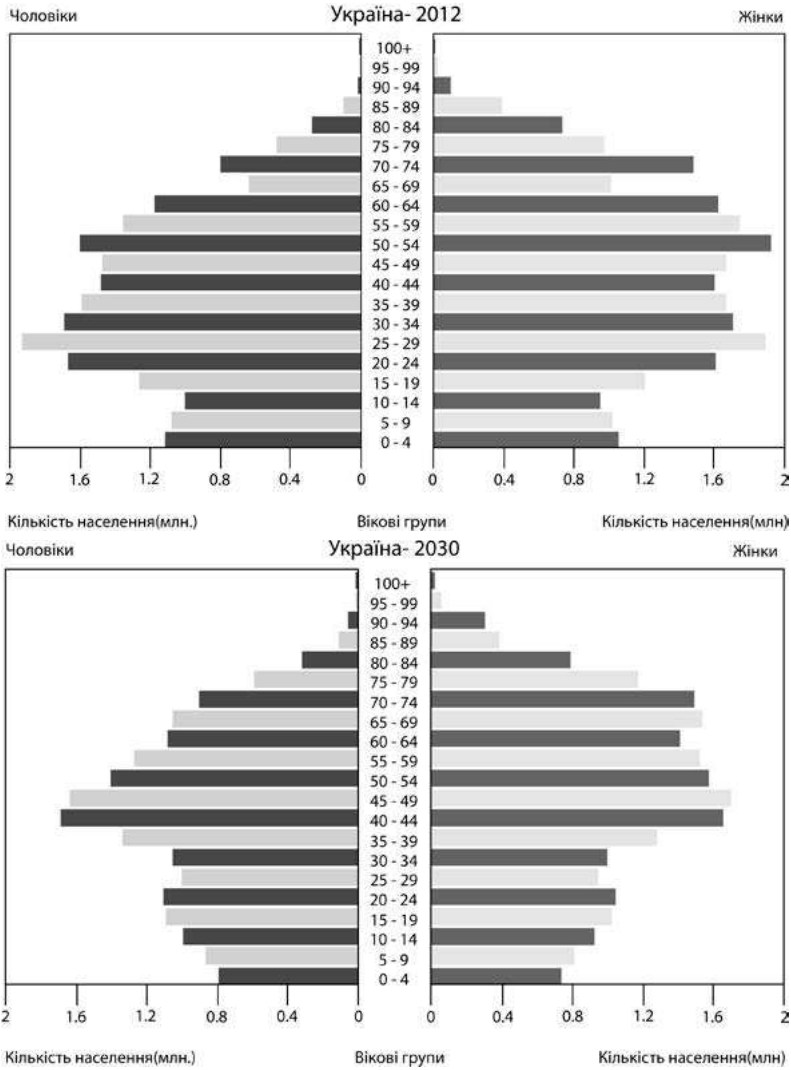
Після розпаду Радянського Союзу Україна постала перед проблемами, пов'язаними з реконструюванням своєї політичної та соціальної систем (наприклад, освіти, сфери зайнятості та соціального забезпечення). Незважаючи на те, що з моменту здобуття Україною незалежності минуло понад 20 років, до цього часу багато чого залишається у перехідному стані від радянського минулого, – таку точку зору висловлювали багато людей, з якими члени КМО зустрілися в ході проведення огляду: *«Двадцяти років ще не досить, щоб усе упорядкувати»*.

Крім проблем, пов'язаних з трансформаційними процесами, за останні 10 років Україна також зіткнулася з інтенсивними політичними змінами (зокрема, Помаранчевою революцією 2004 р.). Південні, східні та західні області країни підтримують позиції різних політичних партій, що супроводжуються політичними скандалами, корупцією, фінансовою кризою, різними поглядами на політичні рішення – всі ці чинники призвели до нестабільної політичної ситуації в Україні, навіть зараз у суспільстві відсутня довіра до спроможності політиків виправити існуючу ситуацію в Україні.

На початку 2011 р. населення України складало близько 45,6 мільйонів осіб, частка молоді (віком від 14 до 35 років) становила близько 14,5 мільйонів осіб (Національний звіт, 2012, с.10). Молоді люди віком від 14 до 35 років становлять 31,9% від загальної чисельності населення, що позиціонує Україну як країну із доволі значною кількістю молодого населення³. Тим не менш, статистичні дані відображають процеси старіння населення України, що, за прогнозами, інтенсифікуватимуться у майбутньому. Навіть якщо кількість молодих людей становить значну частину населення, вже зараз помітно скорочення молодшої вікової групи (0 – 14) через низьку народжуваність (сумарний коефіцієнт народжуваності становить близько 1,3 – 1,5 залежно від оцінок). За прогнозами, у 2030 р. кількість населення старше 60 років буде

3 Як пояснюється далі у звіті, вікові рамки, які використовуються у молодіжній політиці України (14 – 35 років), відрізняються від тих, які зазвичай використовуються у статистичних чи демографічних дослідженнях (15 – 34 роки). Більшість зі статистичних даних, що наводяться у звіті, стосуються людей 15 – 34 років.

становити 28%, в той час як в 2012 р. вона становила 21%⁴. Коефіцієнт залежності осіб похилого віку віком від 65 років та старше в 2012 році становив 21 особу на 100 людей працездатного віку (15 – 64 років). За прогнозами, у 2030 р. таке співвідношення зросте до 33 осіб (див. мал. 2)⁵.

Мал. 2. Вікова піраміда молоді у 2012 та 2030 рр. (прогноз)

Джерело: <http://www.census.gov>

4 <http://www.census.gov/population/international/data/idb/informationGateway.php>.

5 Джерело – див. вище.

Крім песимістичних демографічних прогнозів на майбутнє, слід звернути увагу, що населення України вже значно скоротилося за останні роки. Загальна чисельність населення України скоротилася в період між 1991 та 2011 роками майже на шість мільйонів осіб (з майже 51 600 000 осіб у 1991 році до приблизно 45 600 000 осіб на початку 2011 р.). За даними ООН, передбачається подальше зменшення чисельності населення до 40 500 000 осіб до 2030 р.⁶ Крім низької народжуваності, ще одним важливим чинником, що впливає на зниження кількості населення, є погіршення стану здоров'я. Середня тривалість життя в Україні становить близько 62 роки для чоловіків та 73-74 роки для жінок (для порівняння: середня тривалість життя для країн з високим індексом розвитку людського потенціалу становить 80 років). Структура смертності характеризується значним перевищенням кількості смертності серед чоловіків молодого та середнього працездатного віку. Еміграція є третьою причиною зниження кількості населення (Національний звіт, 2012, с.1, більше інформації у розділі «Мобільність та відтік мізків»). Як було відзначено в ході проведення візитів до України:

Україна переживає важкі часи. Багато молодих людей намагається знайти роботу за кордоном, що становить значну загрозу для нашої країни.

Коли йдеться про аналіз змін у стратегічних напрямках України, варто брати до уваги різницю у соціальному становищі міського та сільського населення. На початку 2012 р. 69% загального населення України проживало у містах та 31% – у сільській місцевості⁷. Під час аналізу соціального становища важливо брати до уваги аспекти сільсько-міського контексту, адже саме вони визначають доступ до ресурсів, якість інфраструктури та вплив на загальний стан та благополуччя населення, що проживає у відповідній місцевості. Що ж до вікового розподілу, то більшість молодих людей в Україні (15 – 34 років) проживає в містах (9,7 млн), при цьому близько 4 мільйонів живуть у сільській місцевості. Тим не менш, частка молодих людей у загальній чисельності міського та сільського населення досить схожа: чисельність молодих людей віком від 15 до 34 років, що проживають у містах, складає 31% від загальної кількості міського населення, в той час як у сільських районах цей показник становить 27% (ФН ООН, 2010). Однак з 2005 р. кількість молодих людей у сільській місцевості значно скоротилась у зв'язку з масовою міграцією молодих людей із сільської місцевості до міст. Якщо говорити про міста, то містом з найбільшою часткою молоді є столиця України – м. Київ (молодь складає 34% населення міста). В областях, що були відвідані КМО, частка молодих людей була однією з найнижчих в Україні (в Чернігівській області частка молоді становить 27%, у Житомирській області – 28%) (ФН ООН, 2010, с.14).

Іншою характеристикою населення України є етнічне розмаїття в областях та наявність декількох мов та релігій. 77,8% населення України є українцями. Іншими етнічними групами є: росіяни – 17,3%, білоруси – 0,6%, молдовани – 0,5%, кримські татари – 0,5%, болгары – 0,4%, угорці – 0,3%, румуни – 0,3%, поляки – 0,3%, євреї – 0,2% та інші – 1,8% (згідно з переписом населення

6 <http://hdr.undp.org/en/statistics/hdi/>.

7 Державна служба статистики України: http://ukrstat.org/en/druk/katalog/kat_e/publ1_e.htm.

2001 р.)⁸. Етнічна структура населення веде до розмаїття у мовах та релігіях. 67% населення використовує українську мову, 24% – російську. 9% населення використовує інші мови (в тому числі румунські, польські та угорські національні меншини).

Більшість населення сповідує православну релігію Київського патріархату (50,4%), до Московського патріархату належить 26,1% населення, греко-католиків налічується 8%, до Української Автокефальної Православної церкви належить 7,2%, римсько-католицької – 2,2%, протестантів – 2,2%, іудеїв – 0,6%, інші релігії сповідують 3,2% населення (за оцінкою даних ЦРУ за 2006 р.)⁹.

Україна є країною, де регіональні відмінності відіграють значну та важливу роль – на регіональному рівні відмічаються відмінності не лише у культурних традиціях, мові та архітектурі, але також в економічному становищі, доступі до ресурсів та політичних поглядах. Як зазначено в Національному звіті (2012 р., с.3):

Західні та центральні області України в основному є аграрними, україномовними та в значній мірі орієнтовані на більш тісні відносини з ЄС, в той час як східні та південні області, що є в основному промисловими та російськомовними, здебільшого орієнтовані на більш тісні відносини з Росією. Під час кожних президентських виборів у країні відбувається боротьба між кандидатом, якого підтримує західна та центральна Україна, та кандидатом, якого підтримують у східних та південних областях. Останні кандидати в Президенти України здобували перемогу на виборах завдяки кількісній перевазі у населення у східних та південних областях та більшою роз'єднаністю між кандидатами у західних та центральних областях (винятком стали вибори 2004 р.).

Східні області та Київ знаходяться у більш вигідній, порівняно із західними областями, економічній ситуації в контексті отримання середньомісячної заробітної плати (див. мал. 3). Наприклад, за даними 2012 р., у Донецькій, Київській, Дніпропетровській, Луганській областях середня зарплата становить понад 3000 грн., у м. Києві – близько 4500 грн., тоді як у деяких західних областях, таких як Тернопільська та Чернігівська, середня заробітна плата становить близько 2200 грн., а у Вінницькій області – 2400 грн.¹⁰

8 <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html>.

9 <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html>.

10 Згідно з даними Державної служби статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua/> Наводиться середня заробітна плата по областях з початку 2012 року (січень – жовтень). Зверніть увагу, що дані стосуються підприємств та їхніх самостійних підрозділів чисельністю від 10 і більше працівників.

Мал. 3. Регіональні відмінності щодо середньої заробітної плати, за даними до 2007 року

Джерело: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Ukrainian_oblasts_and_territories_by_salary

В цілому, економічна ситуація в країні є доволі складною. За даними Світового банку¹¹:

До середини 2008 р. в Україні спостерігалось потужне економічне зростання. Приріст за 2001 – 2008 рр. в середньому становив 7,5 відсотка та був одним з найвищих у Європі. Глобальна економічна та фінансова криза вдарила по Україні особливо важко. Економіка України відновила своє зростання лише в 2010 р.

Навіть якщо економіка зараз знаходиться в кращому стані, ніж кілька років тому, економічна криза викликала різке погіршення умов життя в Україні. Саме криза перешкодила можливості розвитку структур для молодих людей та в цілому негативно вплинула на якість життя¹². Як зазначив один із соціологів, з яким КМО зустрівся під час одного з візитів в Україну, молоді люди мають високі амбіції та прагнення, що дуже важко реалізувати за наявної економічної та соціальної ситуації в Україні:

¹¹ Див.: <http://maps.worldbank.org/eca/ukraine>.

¹² Якість життя в Україні оцінюється як дуже низька (за даними Індексу якості життя REF) (Наприклад, http://www.economist.com/media/pdf/QUALITY_OF_LIFE.pdf, 2005; www1.internationalliving.com/qofl2010/, 2010). Індекс розвитку людського потенціалу Організації Об'єднаних Націй оцінює Україну як «високо розвинену країну» (поряд із Туреччиною та іншими пострадянськими країнами, такими як Грузія) (<http://hdrstats.undp.org>).

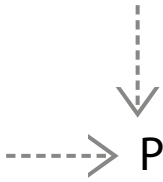

Зараз стандарти життя в Україні є гіршими, ніж були за радянських часів. Молодим людям заблокували доступ до можливостей. Вони бачать існування більш високих стандартів життя, особливо за допомогою телебачення, але вони є недосяжними для них.

Погіршення економічної ситуації та якості життя серйозно вразило молоде населення країни: ризик вищого за середній рівня бідності характерний для молодих людей віком від 25 до 34 років та для молодих сімей, хоча доброю новиною є зниження рівня бідності серед вікової групи від 20 до 24 років. Рівень бідності також є значно вищим у сільській місцевості, ніж у містах (ФН ООН, 2010, с. 84). Наслідки фінансової кризи також спричинили скорочення видатків на реалізацію молодіжної політики – бюджет країни є дуже обмеженим, різні міністерства сперечаються між собою за бюджетну підтримку у вирішенні численних «проблем» (у Державній службі молоді та спорту України зазначили, що має бути «визнання того, що питання молоді є пріоритетом при розподілі державного бюджету»).

Насамкінець зазначимо, що наразі Україна знаходиться в складній економічній, соціальній та політичній ситуації, що впливає на соціальний розвиток країни. Крім того, критичним є питання про нову роль молоді у функціонуванні держави та в її формуванні, яке порушували багато респондентів. Яким чином молоде покоління може бути залучене до розвитку країни? Яким чином молоді люди, які втомилися від політики, можуть бути залучені до життя громади та соціальних ініціатив? Перебуваючи в Україні, члени КМО стали свідками значної уваги до питань молоді та відчували потужну енергію, спрямовану на підтримку молодих людей в намірах «побудови» свого життя. Це показує, що, незважаючи на проблеми обмеженого бюджету, Україна має потужний людський потенціал (у тому числі враховуючи молодь країни) для того, щоб і надалі розвивати свою молодіжну політику.

РОЗДІЛ 3. Молодь та молодіжна політика України

Визначення поняття «молодь»

Як вже було зазначено у попередніх міжнародних оглядах, відмінності у визначенні поняття молоді в різних законодавчих документах вказують, що «молодь є політично сконструйованою категорією: поняття «молодь» має бути визначеним з метою прийняття відповідного законодавства, побудови профільних інститутів та формування цільових бюджетів» (Rieter, 2008, с.19). У деяких країнах визначення поняття «молодь» відсутнє, а в Україні ця категорія чітко пов'язана із віком. Відповідно до оновленого Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (від 5 лютого 1993 р., далі за текстом – закон про молодь), категорія молоді визначається віком 14 – 35 років. В 2003-2004 р. віком молоді вважався період 15 – 28 років, що був ближчим до визначення поняття «молоді» Організацією Об'єднаних Націй (яка визначає поняття «молодь» віком 15 – 24 років). Український підхід є відображенням більш широкої європейської тенденції до розширення категорії молоді в політиці (про це також йдеться у міжнародному огляді молодіжної політики Іспанії) та програмах (таких як Програма Європейського Союзу «Молодь в дії»), через більш пізній перехід до дорослого життя та пов'язані з цим пороги та етапи переходу (подовження часу освіти, відстрочка у створенні сім'ї та народженні дітей та більш тривале перебування у батьківському домі).

У Національному звіті (2012, с.10) зазначено, що, відповідно до попередніх досліджень, можна виділити три вікові категорії «молоді»: від 14 до 17 років – в основному це школярі, які живуть з батьками, які їх матеріально підтримують; від 18 до 24 років – молоді люди, які отримали освіту в навчальних закладах I – IV рівнів акредитації, та від 25 до 29 років – молодь, що працює¹³. Вікові діапазони також впливають на соціалізацію молодих людей: 14 – 17-літні соціалізовані в основному батьками, в той час як соціалізація 18 – 24-літніх більше залежить від навчальних установ та навколишнього середовища.

13 Відповідно до українського законодавства, дітьми визнають людей віком до 18 років. Тому поняття «діти» і «молодь» частково перетинаються.

Цікаво, що до цієї класифікації не входять молоді люди віком старше 30 років, навіть при тому, що вони охоплені законом про молодь. Також закон про молодь побудований на доволі стереотипному баченні траєкторії життя молодої людини та не бере до уваги ту молодь, яка не живе за загально визначеними та передбаченими стандартами, наприклад, тих, хто у віці 18 – 24 років не навчається в університеті, або молодь віком від 25 до 29 років, яка не працює. Така типологія, навіть якщо її офіційно не внесено до українського законодавства про молодь, певною мірою ілюструє бажаний кимось або нормативний життєвий шлях – тобто що молоді люди повинні робити на певних етапах життя, а також хто повинен дбати про них. Під час розробки та впровадження будь-якої політики, яка охоплює ці підгрупи (і траєкторії, якими молодь із цих підгруп має прямувати), важливо звертати увагу на ту молодь, яка не прямує загально визначеним шляхом¹⁴.

Широкий віковий діапазон молодіжної категорії досить докладно було обговорено в ході ознайомчих візитів КМО¹⁵. Навіть у Національному звіті (2012, с.10) відзначалось, що більшість української молоді є «незалежною та повністю сформованою» віком до 30 років, хоча також обговорювалась можливість встановлення 25 років як верхньої межі для молодіжної політики. З іншого боку, молодіжна політика в Україні, порівняно з іншими країнами, доволі тісно пов'язана із сімейною політикою. До цілей молодіжної політики також належить сприяння молоді у створенні сім'ї та народженні дітей, в основному за рахунок надання житлової підтримки молодим сім'ям¹⁶. У зв'язку із цим розширення вікової категорії молоді чітко визначає підтримку в її переході до створення сім'ї та дозволяє розраховувати на цільове фінансування (наприклад, через програму молодіжного житлового будівництва). Як підкреслив представник ДСМС:

Ми маємо подумати про встановлення різних вікових меж для вирішення різних питань молодіжної політики. (...) До 24 років встановлюється межа для отримання першого робочого місця, до 28 років – для отримання житла та до 35 років – для створення сім'ї.

Це визначення є доволі широким, адже, з одного боку, охоплює програму забезпечення сім'ї житлом, а з іншого боку, може викликати труднощі через охоплення настільки широкої вікової групи. Як зазначив один із дослідників: «Здається, важко мати молодіжну політику для такого широкого вікового діапазону, але ми маємо».

Якщо врахувати той факт, що визначення поняття «молодь» у певний спосіб робить можливість виділити кошти для вирішення її проблем

¹⁴ КМО отримала коментар від ДСМС: «Пільги для школярів та студентів є такими самими, як і пільги для людей віком до 23 років». Отже, оскільки деякі з послуг для молоді (наприклад, медогляди) надаються через систему навчальних закладів, молодь, яка не слідує загальними траєкторіями, може мати менше доступу до таких послуг.

¹⁵ Зараз ДСМС проводить обговорення можливості зниження діапазону віку молоді до 14 — 28 років. Протягом національних слухань КМО запитали, чи рекомендує Команда скоротити віковий діапазон молоді. Втім, відповідь на це питання виходить за межі повноважень КМО.

¹⁶ Насправді, як відзначено ДСМС, протягом 2003 – 2004 рр., коли вікові межі молоді становили 15 — 28 років, межа для визначення молодих сімей все одно сягала 35 років.

(Reiter, 2008, с.19), то застосування настільки широкого вікового діапазону є зрозумілим. У молодіжній політиці житлова програма тісно пов'язана зі створенням сім'ї та народженням дітей, тож, вірогідно, варто замислитися над можливістю переведення бюджетного фінансування житлової програми саме на здійснення сімейної політики, тим самим дозволяючи молодим людям віком до 35 років користуватися програмою підтримки житлом молодих сімей, особливо беручи до уваги національну тенденцію зростання віку материнства в Україні, відзначену ФН ООН (2010). У той самий час такі зміни у бюджетній політиці зможуть передбачити більше коштів на здійснення інших заходів, що теж стосуються молодіжних питань (зокрема, участь молоді, підвищення соціальної активності чи працевлаштування). Цю точку зору відображено у рекомендаціях, наведених у звіті ЮНІСЕФ: широкий віковий діапазон у молодіжній політиці, на думку експертів, створює ризик того, що дуже обмежені кошти спрямовуються на вирішення питань занадто великої кількості груп. Врахування зауважень щодо вікової групи молоді дозволить більш цілеспрямовано використовувати ресурси для молодих людей у перехідний період, протягом якого, мабуть, вони найбільше потребують підтримки (ЮНІСЕФ, 2010). Втім, незважаючи на ці контраргументи, включення житлового питання до молодіжної політики є вкрай важливим як з точки зору членів КМО, так і молоді в Україні. Питання реалізації цього підходу обговорюватиметься у звіті далі (зокрема, у параграфі Розділу 9 «Житлова політика»).

Третя особливість у визначенні поняття «молодь» полягає у «визначенні відповідального органу», на що також необхідно звернути увагу у зв'язку із широким визначенням поняття «молодь» (Reiter, 2008, с.19). Коли йдеться про реалізацію молодіжної політики, має бути визначено відповідальний орган, наприклад, орган з питань підтримки створення сім'ї. Визначення одного відповідального за конкретні питання органу необхідно для уникнення того, що однією цільовою групою опікуватиметься декілька органів.

Інші зауваження стосуються символічного значення вибору настільки широкого вікового діапазону для здійснення молодіжної політики. Один із представників громадської організації доволі точно дав визначення патерналістському характеру молодіжної політики в Україні, зокрема, зазначивши, що віковий діапазон молодіжної політики є показником прихованого прагнення та зусиль держави здійснювати розширений контроль над соціалізацією молодих людей протягом більшої частини життя людини. Таке спостереження пов'язане із дискусією з приводу характеру молодіжної політики, а саме «патерналізм на протиположності розширенню прав та можливостей», про що йтиметься далі у цьому Розділі.

Останній коментар стосується практичних прикладів використання вікового діапазону від 14 до 35 років для здійснення політики. З точки зору статистики, встановлений національним законодавством віковий діапазон для молоді (від 14 до 35 років) є досить проблематичним, адже зазвичай для аналізу вікових груп застосовується 5-річний принцип, наприклад, від 15 до 19 років, від 20 до 24 років, від 25 до 29 років, від 30 до 34 років. Встановлення вікової групи у діапазоні від 14 до 35 років спричиняє труднощі в доступності та порівнянні статистичних даних на міжнародному рівні. І хоча це не повинно

розглядатися як найбільш важлива причина для корегування вікової категорії молоді України, це має бути враховано при поданні статистичної інформації та даних для цієї групи. Наприклад, у звіті про українську молодь, що було підготовлено за підтримки ФН ООН та надано КМО, статистичні дані наведено для групи від 15 до 34 років, таким чином вони не повністю покривають вікову групу, визначену українським законодавством про молодіжну політику.

У підсумку зазначимо, що дискусія про вік відкриває важливі теми в рамках молодіжної політики. По-перше, які установи відповідають за молодіжну політику? По-друге, які існують теми молодіжної політики – яким чином вони координуються на міжвідомчому рівні, та як використовуються бюджетні кошти (в контексті обмеженості ресурсів державного бюджету України)? По-третє, яким є ставлення до молоді в політиці та яким є ставлення установ та суб'єктів реалізації політики в сфері роботи з молоддю? Ці питання порушуватимуться й надалі в звіті.

Завдяки широкому віковому діапазону, що використовується при визначенні поняття «молодь», члени КМО мали можливість зустрітися з молодими людьми – представниками різних вікових груп, а отже, з тими, хто знаходяться в різних життєвих ситуаціях. Такі зустрічі відкрили нам цілий спектр обставин, що впливають на молодих людей, та різноманітні проблеми, з якими їм доводиться стикатися.

Значення молоді та ставлення до молоді в сфері молодіжної політики

Наступне запитання для аналізу молодіжної політики України стосується ставлення політики та розробників політики до молоді та їх оцінки важливості ролі молоді у розвитку суспільства. Сформуємо запитання таким чином: «Молодь розглядається як ресурс чи як проблема країни?» (Williamson, 2002, с.31).

Багато стратегічних документів, а також велика кількість респондентів, що працюють у сфері розробки молодіжної політики, з якими ми зустрічалися в Україні, зосередили увагу на важливості ролі молоді в розвитку країни та в її прогресі. У політичних дискусіях молоде покоління України розглядається як велика надія на майбутнє країни. Це було підкреслено як у Національному звіті (2012 р.), так і у промові Президента України Віктора Януковича, який у своєму ювілейному щорічному Посланні до Верховної Ради України проголосив курс на модернізацію країни та визначив пріоритетним вдосконалення державної молодіжної політики. Один із респондентів перефразував Президента:

Молодь є важливим елементом сучасного українського суспільства і ключовим фактором соціального та економічного прогресу країни, творчим та потужним ресурсом, що буде визначати напрямки уряду та політики.

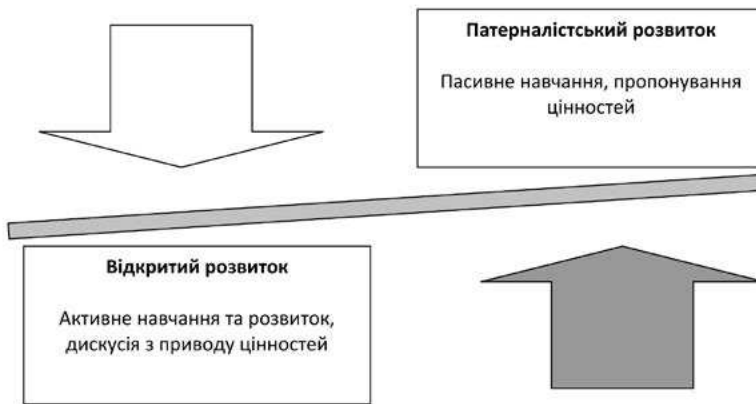
Друга частина речення підкреслює важливість для молоді мати нові ідеї, що можуть впливати на дії політиків. Але, з точки зору КМО, національне законодавство та політичні дискусії, що підкреслюють важливість активного

творчого потенціалу для молоді, здається, періодично стикаються з патерналістським ставленням до молоді і дуже чітко визначають, яку саме молодь «ми хочемо». У таких надіях та сподіваннях на молодь відчувається іноді бажання того, щоб «молодь, яку ми хочемо бачити» йшла шляхом, «яким ми хочемо». Багато розмов про молодь як надію та молодь як потенціал, здається, суперечать заявам, що молодь повинна зробити це, молодь має бути такою, та «ми» винагороджуємо молодь саме за це. Такий підхід був описаний одним із наших респондентів:

[Країна бачить] потребу в обміні та передачі цінностей молодим людям. Але обмежує молодь у просторі для визначення своїх власних цінностей; молодь не є самостійно скерованою одиницею.

Ми можемо пов'язати ці два варіанти ставлення із двома різними моделями розвитку (див. мал. 4 і табл. 1).

Мал. 4. Дві моделі молодіжного розвитку

Джерело: автори

Згідно з першою моделлю, концепція розвитку молоді скеровується та повністю управляється дорослими, які мають чітке бачення того, ким повинні бути молоді люди, що вони повинні робити, якими амбіціями вони повинні володіти та яких поглядів вони мають дотримуватися. У цій моделі молоді люди повинні «належати» дорослим (і навіть деяким окремим групам дорослих). Інша модель є протилежною та передбачає розвиток молоді як відкритий процес, що підтримується дорослими, які стимулюють розвиток потенціалу молодих людей та надають їм простір для прояву ініціативи та прийняття рішень. Така модель є більш відкритою і спрямована на заохочення молодих людей проявляти ініціативу, самостійно визначати власні цілі та цінності, бути залученими і мати змогу визначати пріоритети і методи здійснення

молодіжної політики. У першій моделі запитання та відповіді щодо проблем лише доводяться до відома молоді («ми розповімо, як вам жити»), у другій моделі молода людина шукає відповіді та критично аналізує цінності («ми підтримуємо вас у вашому бажанні бути такими, якими ви хочете бути»).

Важливість другої моделі була добре підкреслена представником вищого навчального закладу:

[Академічна освіта] приділяє велику увагу скеровуванню молодих людей на їх шляху до бажаного майбутнього. Нашою основною метою є допомога студентів у формуванні своєї позиції як громадянина, щоб мати можливість повністю інтегруватися у своє особисте, громадське, професійне та суспільне життя.

Таблиця 1. Дві теоретичні моделі розвитку молодих людей

	Відкритий розвиток (активне навчання та розширення прав і можливостей)	Патерналістський розвиток (пасивне навчання)
Риси	<p>Підтримка ініціатив та критичної взаємодії.</p> <p>Благополуччя суспільства / якість життя як тема для обговорення.</p> <p>Залучення молоді.</p> <p>Відношення до різних груп суспільства та інших молодих людей</p>	<p>Підтримка та винагорода для тих, хто слідує визначеними шляхами розвитку.</p> <p>Зрозуміла модель бажаних цінностей.</p> <p>Пасивність молоді (чи участь обраних).</p> <p>Наслідкування дорослих та оцінювання дорослими</p>
Методи	<p>Гранти для невеликих місцевих молодіжних проєктів.</p> <p>Конкурси для підтримки креативності та дискусій (наприклад, що я зробив би, якби був мером цього міста; кращий проєкт, реалізований у громаді).</p> <p>Студентська рада як орган, що сприяє змінам та залучений до процесу прийняття рішень .</p> <p>Рекламна діяльність, дискусії, заходи, що реалізуються з молоддю та для молоді</p>	<p>Гранти для молодіжних проєктів, але лише для тих, хто «вписується» у затверджену модель.</p> <p>Конкурси, не спрямовані на відкриті дебати¹⁷.</p> <p>Студентська рада як декорація (просто структура без реального впливу).</p> <p>Пасивний характер рекламної діяльності</p>

Один з експертів, якого ми зустріли, брав участь у розробці молодіжної

17 Тут ми не маємо на увазі предмет конкурсів (наприклад, математику) чи перевірку окремих областей знань. Ми говоримо про конкурси, відкриті для всіх молодих людей.

політики в Україні. Він заявив, що молодіжна політика у 1990-тих роках розроблялась, щоб бути не патерналістською, а такою, що надає можливості для саморозвитку:

Коли молодіжна політика вперше розроблялась в Україні, ми зрозуміли, що вона не може бути патерналістською політикою, яка б просто дбала про молоде населення; головним завданням було забезпечити розвиток людини як автономної особистості, громадянина та космополіта. Того, хто може функціонувати в міжнародному співтоваристві (...).

Таким чином, розвиток молодіжної політики в Україні, згідно з твердженням експерта, являє собою перехід від патерналістської до більш відкритої моделі, в якій молоді люди повинні проявляти ініціативу та брати участь у своєму житті та житті суспільства. Таке ставлення до себе та необхідність брати на себе відповідальність за власні дії часто згадується як головне завдання молодих українців, адже відносини за радянських часів не були побудовані на зазначених принципах, а, скоріше, на підпорядкуванні та пасивності¹⁸. Така думка була також підкреслена представником вищого навчального закладу:

Навіщо [студентам] необхідна освіта? Щоб зрозуміти, ким вони є. Щоб зрозуміти своє місце стосовно до інших. Та щоб зрозуміти, що вони відповідальні за своє власне життя. За радянських часів таке не було можливим (...). Ми говоримо про підготовку незалежних особистостей, незалежно від того, є для них місця на ринку праці чи немає.

Інший респондент зазначив:

Люди мають бути відповідальними за свої рішення. Студентів необхідно заохочувати отримувати насолоду від своєї свободи. Сьогодні в Україні переважає більшість студентів все ще є надто пасивними і занадто залежать від інших, щоб робити щось для них. Ми повинні проковувати та мотивувати їх.

Важливо зазначити, що в Україні існують обидві із вищезазначених моделей, а також спроби змішати їх. КМО була свідком проектів, що мали на меті розширення прав та можливостей молоді та стимулювання їх до дії (детально про це ми поговоримо в Розділі про участь молоді):

Створення молодіжних центрів було ідеєю молоді, та економічний успіх району є також результатом дій молоді, тож ми бачимо соціальний та економічний прогрес, створений молодими людьми.

18 Більш детальну інформацію про концепції молоді у пострадянських країнах див.: L. Titarenko (2009). "Youth as subject of public debate in post-soviet countries", Forum 21, *European Journal on Child and Youth Research*, No. 3. Режим доступу: www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Resources/Forum21/IL_Issue_No3/IL_No3_Youth_debate_postSoviet_en.pdf; M. Ule (2012). "Reconstruction of youth in post-socialism: expectations and dilemmas", C. Leccardi, C. Feixa, S. Kovacheva, H. Reiter, T. Sekulić (eds). 1989 – *Young people and social change after the fall of the Berlin Wall*. Council of Europe Publishing, Strasbourg. Режим доступу: http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/Publications/Others/1989-Young_people_and_social_change_after_fall_Berlin_Wall.pdf.

В Україні також був проект, що впроваджувався ДСМС разом із іншими партнерами. В основі проекту була саме відкрита модель. Головними принципами проекту були¹⁹:

- розуміння та підтримка інтересів молоді;
- підвищення активності молоді через підтримку її ініціатив та внутрішньої мотивації;
- розвиток навичок та здібностей молоді шляхом навчання та використання засвоєного досвіду;
- залучення дорослих як фасилітаторів: допомога у скеровуванні навичок та знань молоді, а не тотальний контроль.

Обидва вищенаведених варіанти ставлення до розвитку молоді пов'язані, деякою мірою, з одного боку, відповідно до індивідуалістичної моделі держави, а з іншого – в бік моделі «безпеки» держави. В першій моделі люди розраховують лише на себе, намагаючись вибудувати свій власний шлях у мінливій реальності, у той час як у моделі державної безпеки індивідуальний шлях захищений з боку держави й держава виступає гарантом забезпечення участі у суспільстві – держава гарантує людям роботу, будинок для сім'ї, фінансову підтримку їх навчання тощо. У більшості країн співіснують обидві моделі, це також стосується і України, – але державна підтримка в більшості випадків обмежується лише підтримкою деяких груп молодих людей або декількох напрямків. Утім, Україна, що долає економічні труднощі, не має великого бюджету на підтримку всіх можливостей для переходу молодих українців до дорослого життя. Тож, частково, Україна тисне на молодь щодо необхідності самостійно скеровувати реалії свого життя. З іншого боку, мінлива реальність та брак стабільності у житті вимагають, щоб держава відіграла роль стабілізатора певних рівнів соціальної безпеки – ініціативи щодо гарантування першого робочого місця, про що ми поговоримо нижче, чи допомоги у придбанні житла. Існує парадокс незабезпеченості у часи жорсткої економії: держава має меншу спроможність та намагається сприяти набуттю людьми більш індивідуальної автономії й відповідальності, але люди є більш вразливими та потребують системної інституційної безпеки. Про поточний прояв такої напруги КМО розповів один із дослідників:

В першу чергу, ми повинні підготувати людей, які можуть подбати про себе та своє суспільство [оскільки ми не можемо гарантувати їм путівку в життя]. Хоча ми надаємо гарантію першого робочого місця, ми не можемо виконати інші обіцянки молодим людям, а саме забезпечити їх входження у доросле життя через допомогу з придбанням житла тощо. Тож нестабільність у житті все ще зберігається для більшості молодих людей.

Якщо у таблиці поєднати дві моделі розвитку з двома моделями держави (див. табл. 2), то Україна знаходилась би десь посередині, поєднуючи в собі патерналістську модель з відкритою моделлю розвитку. Україна повинна рухатися в бік відкриття більших можливостей для молоді, при цьому

¹⁹ Проект «Соціальна інтеграція та розвиток громадянської активності молоді» (ПРООН Україна, 2011, звіт підготовлений Євгенією Петрівською), в якому партнером виступало Міністерство сім'ї, молоді та спорту України.

розробляючи заходи безпеки щодо вирішення труднощів, з якими молода людина може зіткнутися у своєму розвитку (в таблиці 2 це позначено стрілочкою). Ризик полягає в тому, що якщо Україна рухатиметься у бік більш індивідуалістичної моделі держави, сприяючи розвитку індивідуального потенціалу молодих людей в безпечних умовах, то цей процес може одночасно призвести до поглиблення соціального поділу та до подальшої нестабільності молодих людей, що знаходяться в умовах соціальної ізоляції або складних соціальних умовах. Таку тенденцію було підкреслено у Національному звіті (2012, с. 10):

Виконання широкого спектра законодавчих актів, що декларують права та соціальні гарантії молоді, є неможливим через певні обмеження фінансового чи політичного характеру, а також через збої у системі державного управління.

Іншими словами, прагнення забезпечити збереження навіть поточної безпеки зовсім не відповідає реаліям сьогодення.

Таблиця 2. Модель молодіжної політики України у порівнянні з державними моделями та моделями розвитку (стрілкою позначено запропонований шлях розвитку молодіжної політики України.)

Джерело: автори

Державна модель	Індивідуалістична державна модель	Державна модель безпеки
Модель розвитку		
Відкрита модель		
Патерналістська модель		Україна

Цільові групи політики

Другим запитанням, на яке важливо дати відповідь при аналізі молодіжної політики, є питання *охоплення* (Williamson, 2002). Хто входить до соціальної групи, на яку спрямовується молодіжна політика? Чи охоплює молодіжна політика всіх молодих людей? Говард Вільямсон підкреслив необхідність надання диференційованих відповідей для задоволення потреб різних підгруп молодіжного населення (найбільша увага приділяється саме знедоленим молодим людям, молодим жінкам, етнічним меншинам молодих людей та, рідше, молодим людям з інвалідністю). Молодіжна політика охоплює, з одного боку, все «молоде» населення, але, з іншого боку, як правило, непропорційно зосереджена на категоріях молоді, що мають більш конкретні потреби.

Молоде населення, на яке спрямована молодіжна політика України, здається, включає широкий спектр молодих людей. З одного боку, це – проблемна молодь, а з іншого – молоді люди, що розглядаються як ресурс (див. мал.5). До першої групи («проблемної молоді») належить ВІЛ-інфікована молодь, вулична молодь, молоді правопорушники, молоді люди з інвалідністю та діти-сироти. Такі молоді люди потребують конкретної допомоги та програм конкретного спрямування. Друга група складається з талановитої молоді-

молоді, яка має спеціальні навички або компетентності, наявність яких часто доведена змаганнями різного виду, кращих з кращих молодих людей, можливо, майбутньої еліти країни, співробітників центральних органів влади або політиків²⁰. У ході ознайомчих візитів ми зустрічалися з великою кількістю молодих людей: від молодих людей у в'язниці до гарних юнаків та дівчат, що танцюють вальс або грають у шахи. Друга група була в основному цільовою групою конкурсів, організованих різними установами. Як вже зазначалося, обом групам надавався певний рівень допомоги та підтримки, та було визнано, що в разі, якщо молодь стикається з труднощами або є вихідцями із неблагополучних сімей, посилена державна допомога та соціальний захист часто може бути критичним у плані уникнення соціальної ізоляції таких дітей та молоді.

Молодь як проблема	>>>>>>>>>>>><<<<<<<<<<<<<<<	Молодь як джерело
Проблемна молодь (ВІЛ-інфіковані, матері-одиначки, діти вулиць, правопорушники)	Група посередині (студенти, матері, безробітні, молоді сім'ї, сільська молодь)	Обдарована молодь (шахи, вальс, студентські гуртки, політичні лідери, спортивні чемпіони)
Втручання (соціальний захист)	Інформація/профілактика	Конкурси, гранти
Контроль та покарання	Невелика зацікавленість	Подяки та нагороди

Мал. 5. Цільові групи політики

Джерело: автори

КМО вважає за доцільне підкреслити, що серед широкого спектра молоді, що є об'єктом молодіжної політики України, мало уваги приділяється значній кількості молодих людей, що знаходяться посередині спектра. Це так звані «пересічні» або «звичайні» молоді люди, що стикаються з повсякденними проблемами дорослішання та борються з важкою соціальною ситуацією, проблемами доступу до ринку праці, але у них не виявлено ані проблем розвитку, ані спеціальних здібностей. Це відчуття поділяють і самі молоді люди. Як зазначив один з представників громадської організації:

Занадто багато уваги приділяється особливим категоріям молоді, але, насправді, не дуже багато уваги приділяється «нормальним» дітям. Не кожен хоче бути лідером.

Середня або «нормальна» група, до якої належить велика кількість звичайної молоді, також стикається з такими проблемами, як відсутність гідних робочих місць, відсутність інфраструктури для молодіжних заходів та відсутність можливостей в їхній місцевості, а також відсутність доступу до якісного медичного обслуговування. Зокрема, ця група включає в себе сільську молодь, для яких можливості позашкільного навчання та дозвілля

²⁰ Більше роздумів щодо різного розуміння концепції талановитої молоді читайте далі в параграфі Розділу 10 «Талановита молодь».

вкрай обмежені. Як зазначається в Національному звіті (2012, с.9), українці відчують найбільш гостро нестачу можливостей для розвитку молоді в сільській місцевості та малих містах. У звіті ЮНІСЕФ з молодіжної політики (2010, с.3) також відзначається відсутність уваги до цієї групи:

Новий підхід до розробки політики також обов'язково вимагає проведення більш глибокого аналізу потреб вразливих та маргіналізованих груп молоді. Це не лише молоді люди, що живуть і працюють на вулиці, або ті, хто мають проблеми зі здоров'ям або способом життя, а й більшість з молоді, яка не залучена до соціального життя, яка знаходиться у складних обставинах, якій бракує грошей, належного житла, або яка ізольовано живе у сільських громадах.

Що ж до інструментів молодіжної політики, то використовуються їхні різні види для підтримки підкатегорій молодих людей у скрутних умовах – школи-інтернати, притулки, табори, надання фінансової підтримки, що часто пов'язана із соціальним захистом. Талановита група в основному бере участь у різних видах змагань та/або отримує стипендії і нагороди. Інструменти для середньої групи значною мірою вибудовуються навколо надання інформації за допомогою різних рекламних кампаній, роздаткових матеріалів, участі у фестивалях. Здається, що ці інформаційні кампанії спрямовані на те, щоб «утримати» у «середній» групі (аби вона не стала вразливою та проблемною) або, за можливості, перевести їх до групи талановитої молоді. Очевидно, що відсутні інструменти в галузі молодіжної політики, орієнтовані на основні питання, які впливають на соціальне становище молодих людей, – хоча, можливо, гарантія першого робочого місця може бути позитивним кроком у напрямку вирішення деяких фундаментальних питань молоді на ринку праці, але залишається питання, чи буде достатньо коштів для ефективного здійснення цієї програми. Крім того, з точки зору молодіжної політики для «середньої групи», здається, не вистачає місця для реалізації молодіжних ініціатив, для мотивації їх бути активними громадянами, а не ресурсів, щоб забезпечити існування достатньої кількості структур, що ними опікуються, наприклад, молодіжних організацій. Як зазначила одна молода особа:

Було б добре мати загальні молодіжні центри, до яких всі молоді люди змогли б прийти. Було б добре мати щось нове, створене молодими людьми.

Іноді мрія стає реальністю: КМО стало відомо про прецедент, коли міська влада передала колишній радянський будинок культури для використання молодим людям.

Висновки

У цьому Розділі розглядалися питання ставлення до молоді у політиці, розуміння молоді, а також «охоплення» питань, що турбують молодіжні групи. Як неодноразово підкреслювалось, молодь України розглядається як покоління, що має потенціал для привнесення нового творчого духу до країни. Як зазначалося у цьому Розділі, потенціал молоді може бути потужнішим за умови застосування більш активних підходів до навчання та роботи з молоддю,

дозволяючи останнім бути вдумливими, критичними та незалежними і не боятися брати на себе ініціативу. У цьому підході є одне спільне: молодих людей слід визнавати за партнерів у своєму розвитку. Активне включення молодих людей з різних категорій до сфери молодіжної політики приведе до набуття нею всеосяжного характеру.

Молодь та молодіжна політика України

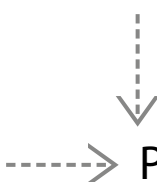
Рекомендація 1. Посилення політики, спрямованої на створення можливостей відкритого розвитку молоді

- Молодіжна політика має базуватися на моделі відкритого розвитку, що спонукає молодих людей проявляти ініціативу, самостійно визначати власні цілі та цінності, бути залученими і мати змогу визначати пріоритети і методи здійснення молодіжної політики. Разом із популяризацією такої відкритої моделі розвитку і навчання молоді, в Україні необхідно також докладати зусиль для підтримання рівня соціальної безпеки, попередження та подолання складнощів, з якими може зіштовхнутися молодь.

Рекомендація 2. Забезпечення правильного визначення цільової аудиторії молодіжної політики

- Необхідно докладати більше зусиль для того, щоб державна політика була спрямована на «середні групи» молоді: молодих людей, що обмежені у доступі до ресурсів, не мають належних можливостей в їхніх громадах, сільську молодь, молодих людей, що не мають достойної роботи або будь-якої роботи взагалі, та тих, хто потребує покращення свого соціального становища. Ці інвестиції також потрібні для того, щоб створити умови для розвитку ініціатив самої молоді у межах їхніх громад або соціальних груп.
- При обговоренні вікових меж молоді необхідно зважати на такі чинники: відповідність законодавства, наявність коштів, відповідальність органів влади, зручність для статистики та міжнародні стандарти. Важливо також усвідомлювати, що молоді люди можуть дорослішати та розвиватися різними шляхами та уникати використання стандартизованих підходів. Політика має бути спрямована і на тих молодих людей, які не йдуть стандартними шляхами (особливо тих, хто не отримує освіти та не представлений на ринку праці).

РОЗДІЛ 4. Основні показники молодіжної політики України

Цей Розділ присвячено основним показникам молодіжної політики. У ньому розглядаються такі питання: як побудовано структуру молодіжної політики та чи забезпечує така структура реагування на конкретні виклики та проблеми, з якими стикаються молоді люди? Якому Міністерству належить компетенція вирішувати молодіжні питання? Ким розробляється політика? Які пріоритети обрано?

Основні суб'єкти молодіжної політики Національний рівень

На центральному рівні в Україні існує два органи виконавчої влади, відповідальні за питання молоді. Функції одного з них полягають у формуванні молодіжної політики та носять політичний характер, інший орган влади відповідає за реалізацію молодіжної політики²¹. На «політичному рівні» основним суб'єктом виступає Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України (МОНМС). Керівництво МОНМС здійснює Міністр, його перший заступник, інші заступники Міністра. Через Міністра Кабінет Міністрів України спрямовує і координує діяльність таких центральних органів виконавчої влади, як Державна служба інтелектуальної власності України, Державна служба молоді та спорту України, Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України, Державна інспекція навчальних закладів України. МОНМС входить до системи органів виконавчої влади і є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки, інновацій та інформатизації, інтелектуальної власності, молоді, фізичної культури та спорту, на що виділяється державне фінансування. Державна служба молоді та спорту України «забезпечує реалізацію державної політики у молодіжній сфері, сфері фізичної культури та спорту»²².

21 Зазначено у презентації Євгенії Петрівської «Зайнятість та здоров'я молоді в Україні» на Літньому університеті Ради Європи (Тбілісі, Грузія 27-30 серпня 2012 р.).

22 Роздаткові матеріали, які КМО отримала протягом зустрічей у міністерствах.

ДСМС було утворено відповідно до Указу Президента України від 9 грудня 2010 року №1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади», що мав на меті зменшити кількість міністерств та скоротити чисельність чиновників, що працювали на державній службі у центральних органах влади. Відповідно до Положення:

ДСМС є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра освіти і науки, молоді та спорту України та входить до системи органів виконавчої влади.

До видання Указу Президента молодіжні питання належали до сфери компетенції Міністерства сім'ї, молоді та спорту України. Під час ознайомчих візитів деякі респонденти негативно висловлювались щодо процесу реструктуризації. Відповідно до думки певних політиків, з якими зустрічалися члени КМО, реформа призвела до зниження пріоритетності питань молоді у порядку денному країни, адже вони були покладені на Міністерство, яке мало багато інших обов'язків²³. Як зазначив один з респондентів: *«Молодь вже не стоїть третім пунктом, вона опустилась на десятий пункт, після освіти, науки та інших речей»*. Інший респондент зауважив:

Відтепер [ДСМС] є невеличким департаментом всередині великого Міністерства, але зі значними повноваженнями та проблемами. Вона має можливість здобути свій автономний статус, але питання в тому, наскільки сильно Служба піклується про молодіжну політику. Питання молоді потребують наявності потужної Служби.

Складається відчуття, що молодіжну політику було перекваліфіковано – тепер вона не є важливим політичним напрямком. Про це говорить той факт, що всередині ДСМС лише один департамент безпосередньо займається реалізацією молодіжної політики – Департамент молоді та комунікації. Крім нього, у ДСМС є Департамент фізичної культури та масового спорту та Департамент вищих спортивних досягнень. Департамент молоді та спорту складається з чотирьох відділів: відділ співпраці з молодіжними та дитячими громадськими організаціями; відділ міжнародної співпраці; відділ звернень громадян та відділ підтримки молодіжних ініціатив. До складу Департаменту входить 21 працівник. Усі вони є державними службовцями, а не політиками. Бюджет Державної служби молоді та спорту України на 2012 рік передбачав виділення на питання молоді 17 436 000 грн.²⁴ Робота ДСМС будується в тому

²³ Як зазначив один з учасників національних слухань, дуже важливо, щоб на молодіжну політику звертали більше уваги і щоб державні органи продовжували її виконувати.

²⁴ За даними ДСМС, ця сума включає в себе 883 800 грн. на заходи, передбачені в рамках Державної цільової соціальної програми «Молодь України», 10 000 000 грн. на підтримку молодіжних громадських організацій, 1 732 100 грн. на стипендії Президента для талановитої молоді, 204 000 грн. на стипендії Кабінету Міністрів, 3 000 000 грн. для підтримки аерокосмічного об'єднання «Сузір'я» та 1 616,20 грн. на виплати позик за попереднім періодом. Державну цільову соціальну програму «Молодь України» було розроблено на період з 2009 по 2015 роки із загальним бюджетом 164 345 500 грн., у тому числі на 2011 рік було передбачено 25 901 000 грн. та на 2012 рік – 27 584 300 грн. (джерело: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/41-2009-%D0%BF/print1354800925455439>). Загальний бюджет України на 2012 рік складає 63,37 млрд. дол. США (Всесвітня книга фактів ЦРУ: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2056.htm>).

числі на положеннях Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на період 2009 – 2015 років, затвердженої Кабінетом Міністрів України. Ця Програма визначає напрямки роботи Департаменту з питань молоді та комунікації ДСМС, що скеровується його Директором.

На національному рівні у структурі Верховної Ради України також існує Комітет з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму, до якого парламент направляє питання, пов'язані з молоддю, а також іншими темами, пов'язаними з молодіжною політикою, такими як фізична підготовка, безпритульні діти, спорт та сім'я. Члени КМО зустрілися із секретарем зазначеного Комітету.

Роздуми над делегуванням питань молоді всередині згаданих структур можуть допомогти зрозуміти вибір певних пріоритетів всередині програм молодіжної політики. Наприклад, якщо проводити порівняння з іншими європейськими країнами, то помітно, що молодіжна політика в Україні більш тісно пов'язана із сімейною політикою²⁵. У країнах, де молодь підпадає під сферу впливу «освітніх» міністерств, молодіжна політика стає більш пов'язаною з питаннями освіти, але цього ще не відбулося в Україні, можливо, тому, що освіту та молодь поєднали разом відносно нещодавно. Важливим (не лише для України, а й для всіх країн) є принцип уникнення у порядку денному молодіжної політики великої кількості інших пріоритетів, як-от: сім'я, формальна освіта, охорона здоров'я, зайнятість тощо. Молодіжна політика є «крос-секторальним» (наскрізним) поняттям та саме тому має побудувати свій «наскрізний» курс. В Європі є випадки, коли молодіжна політика починає домінувати над політикою в галузі освіти, що може звужити її зміст, так само як приєднання молодіжної політики до спорту може обмежити питання здоров'я молоді тільки до питань спорту.

У КМО склалося враження, що в країні не створено механізмів співробітництва між різними міністерствами, навіть за наявності у деяких з них часткового дублювання функцій та схожих підходів до вирішення проблем. Відповідно до Державної програми, певні види діяльності належать до питань інших міністерств або мають бути скоординовані за їх участі, наприклад, таке питання, як професійна підготовка, що знаходиться в межах повноважень Міністерства економіки та торгівлі. Про необхідність співробітництва між міністерствами було також згадано в Національній доповіді (2012, с.21), зокрема, щодо пріоритету здорового способу життя:

Державним органам виконавчої влади, незважаючи на велику кількість затверджених програм, не вдалося налагодити механізм міжвідомчого та багаторівневого підходу до реалізації програм здорового способу життя. (...) Спільна робота, як і раніше, має випадковий характер.

25 Як зауважують представники ДСМС: «Взаємозв'язок між молодіжною та сімейною політикою переоцінюється. З 1996 до 2010 року існувала одна установа, відповідальна за молодіжну і сімейну політику. Але ефекту синергії не було. Основну увагу звертали на проблеми сім'ї та дітей».

КМО вказує на необхідність відшукати відповідні механізми для покращення співпраці між різними державними установами в рамках виконання молодіжних компонентів соціальної політики України²⁶.

Крім того, у серпні 2011 р. в Україні запроваджено посаду Уповноваженого Президента України з прав дитини²⁷. Її обіймає Юрій Павленко. Наразі основними завданнями Уповноваженого є:

- здійснювати постійний моніторинг виконання конституційних прав дитини та дотримання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері, а також подання Президенту України пропозицій щодо протидії та попередження порушення прав та законних інтересів дитини;
- подавати пропозиції Президенту України щодо підготовки проектів актів Президента України з питань прав дитини;
- виконувати заходи, спрямовані на інформування громадськості про права та законні інтереси дитини.

На обласному та місцевому рівнях

Місцеві органи влади є надзвичайно важливими суб'єктами у реалізації молодіжної політики в усіх областях України та в Автономній Республіці Крим. На обласному рівні за молодіжну політику відповідають, як правило, великі управління, що включають питання «молоді» до свого загального портфоліо, як, наприклад, управління з питань сім'ї, молоді та спорту чи головні управління у справах сім'ї та молоді. Робота в галузі молодіжної політики на обласному рівні переважним чином ґрунтується на обласних цільових програмах для молоді, створених на основі національних пріоритетів. Детально зміст таких програм обговорюватиметься у наступному підрозділі, а самі пріоритети молодіжної політики та їх перелік наведено у табл. 3. Процес впровадження цих регіональних програм був описаний нам представниками однієї з областей таким чином:

Відповідальним за координацію обласної молодіжної політики є Управління у справах сім'ї та молоді. Крім того, Управління також координує роботу всіх підрозділів з питань молодіжної та сімейної політики в області. Вінницька область на основі національного законодавства з питань розвитку молоді створила власну програму на 2010 – 2011 роки, метою якої є розвиток потенціалу молоді як надзвичайно важливого ресурсу області, з метою забезпечення її активної участі в усіх сферах життя області.

Як підкреслювалося в Національному звіті (2012, с.11):

Роль територіальної громади в питаннях соціального захисту молоді визначається Законом України «Про місцеве самоврядування». Місцевий бюджет не має значних фінансових ресурсів, при тому, що більше ніж одна третина з них (до 50 000 грн. на рік) отримується як благодійні пожертвування.

26 Як зазначив один з учасників національних слухань, серйозною проблемою є відсутність міжвідомчої співпраці щодо розробки та виконання молодіжної політики. Молодіжна політика не пов'язана із соціальними послугами, із політикою у сфері культури й освіти. Така ситуація має свої переваги, але є і значні недоліки. Потрібно краще координувати роботу різних установ, це зробить її більш ефективною.

27 Див.: www.president.gov.ua/en/content/up_pr_dyt.html.

На обласному рівні також створено консультативні органи. Наприклад, у Чернігові працює Координаційна рада з питань молодіжної політики та Громадська рада, в роботі якої беруть участь молодіжні організації. Схожі консультативні органи існують в рамках місцевого самоврядування (на рівні міст та районів/областей). У своїй роботі Я. Боренько (2010, с.18) зазначає:

[Місцеві відділи у справах молоді] знаходяться під юрисдикцією голови міста/ громади, органів місцевого самоврядування та міністерства. Державні установи у справах молоді працюють відповідно до національної та місцевої політик у справах сім'ї, молоді та спорту.

Для підготовки законодавчих актів органи державної влади можуть залучати до роботи молодіжні громадські організації, зокрема, щодо консультацій з питань розробки документів та перегляду законодавства.

На сьогодні критичною є необхідність подальшого аналізу реалізації молодіжної політики на місцевому рівні, адже розвиток молоді у сільських районах країни, заохочення та підтримка її ініціатив є значно меншою порівняно з міськими умовами. Аналізуючи рівень фінансування, за допомогою аналізу виділення фінансової підтримки за географічним принципом, необхідно замислитися над питанням, скільки коштів насправді надходить до невеличких місцевих та сільських громад. КМО відвідала три обласних органи влади, а також установи та організації, що функціонують в області та двох населених пунктах, ми зустрічалися з мером одного міста та головою сільради. У КМО склалося враження, що на підтримку сільських районів виділяється набагато менше коштів. У селах, що їх КМО відвідала в ході ознайомчих візитів, представники молодіжних центрів підкреслили, що молодіжні центри або спортивні заклади існують у дуже невеликій кількості сільських громад.

Одним з питань щодо виконання молодіжної політики, що завжди буде актуальним, є спроможність, незалежність, розширення можливостей місцевих органів та належне фінансове забезпечення, що потрібне для ефективного надання послуг широким групам молоді та впровадження цільових ініціатив. Однак разом з тим державні та регіональні органи влади мають продовжувати виконання своїх зобов'язань щодо розробки, запровадження та поширення найкращих практик, які можуть застосовуватися на місцевому рівні.

Молодіжні організації в молодіжній політиці

Молодіжні організації є «ключовим інструментом участі молодих людей та мають потенціал, щоб відігравати ключову роль у реалізації молодіжної політики, починаючи від консультування щодо конструктивного розвитку до надання адресних соціальних послуг як партнерів» (Williamson, 2002, с.47). Для України є очевидною проблема розвитку сектора молодіжних громадських організацій та забезпечення їх присутності у сфері формування та реалізації молодіжної політики.

Молодіжними організаціями вважаються громадські організації, що складаються з людей віком до 35 років, але одна третина з них може бути старше за

35 років (Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації»)²⁸. В Україні існує 224 національні молодіжні організації та 27 дитячих. Відповідно до інформації ДСМС, станом на початок 2012 р. в Україні існувала 9331 місцева молодіжна організація. Пріоритет у заохоченні створення більшої кількості молодіжних громадських організацій проголошено на всіх політичних рівнях (ця тема розглядатиметься більш докладно в Розділі 8, присвяченому участі молоді).

КМО наразі бачить три шляхи залучення молодіжних громадських організацій до молодіжної політики²⁹. Перша сфера впливу молодіжних громадських організацій – розробка законодавства. Державні органи влади можуть залучати молодіжні громадські організації до консультацій щодо розробки та перегляду законів. На національному рівні, відповідно до даних ДСМС, проводяться громадські слухання в парламенті, разом з молодіжними та дитячими громадськими організаціями – дискусії з важливих питань молоді (щокварталу), враховуються звіти, підготовлені молодіжними та дитячими громадськими організаціями. Також при Міністерстві існує дорадчий орган, що складається з представників як дитячих, так і молодіжних організацій, але, як зазначив один із представників молодіжних громадських організацій, цей дорадчий орган є більше координуючим, ніж тим, що може дійсно вплинути на розробку законодавства. На місцевому рівні місцеві органи влади повинні створити дорадчі громадські органи, що можуть пропонувати свої точки зору щодо законодавства. Як зазначив один з респондентів:

Існує спеціальна громадська рада, що працює з кожною місцевою адміністрацією. Будь-яка молодіжна громадська організація може взяти участь у роботі такої ради. Від 10 до 15% молодіжних громадських організацій працюють з нею. Вони надають поради, яким чином вдосконалити молодіжну політику, та, звичайно, й інші галузі, наприклад, транспортну. Всі їхні пропозиції здебільшого враховуються.

Залишається відкритим питання про те, чи дійсно існує вплив молодіжних громадських організацій на рішення громадської ради, і як наслідок, на рішення регіональних або місцевих органів влади. У зауваженнях коаліції НУО щодо національної доповіді в рамках Універсального періодичного огляду ООН зазначено, що завдяки новому законодавству про розвиток громадянського суспільства при органах державної влади було створено більш як 600 громадських рад, але вони функціонують виключно «на папері» та

²⁸ Як визначено у законі, молодіжні громадські організації – це об'єднання громадян віком від 14 до 35 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на задоволення та захист своїх законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів, дитячі громадські організації – об'єднання громадян віком від 6 до 18 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на реалізацію та захист своїх прав і свобод, творчих здібностей, задоволення власних інтересів, які не суперечать законодавству, та соціальне становлення як повноправних членів суспільства. Але і старші люди можуть бути членами молодіжних організацій та їхніх виборних органів, якщо загальна кількість старших людей не перевищує третини складу організації або третину складу виборних органів.

²⁹ Один з учасників національних слухань назвав роль молодіжних організацій у розробці політики «винятково важливою». Він запропонував посилити інституційну підтримку для їхнього залучення.

реально не впливають на місцеві рішення (УПО, 2012, с.6)³⁰. Також зазначається, що такі ради не публікують жодної інформації про свою роботу. Під час своїх візитів ми отримали доволі різні, часом протилежні враження. При деяких обласних адміністраціях створено багато додаткових установ та ініціатив для забезпечення участі молоді. Вони включають у себе школи місцевого уряду, проведення щорічних конгресів молоді (для пошуку вирішення проблем), існування додаткових дорадчих органів, наприклад студентських, уповноважених з прав дітей або створення спеціальної ради з молодіжної політики (наприклад, у Житомирській області існує Координаційна рада молоді, в роботі якої беруть участь представники всіх молодіжних організацій області).

Важливо зазначити, що залучення молодіжних організацій не означає лише почути, про що говорять молоді люди чи що вони знають (таким чином використовуючи їхні знання без надання їм формального права впливати на процес прийняття рішень). Молодіжні громадські організації мають бути запрошені до участі у процесах прийняття рішень таким чином, щоб мати можливість дійсно впливати на своє життя. Наприклад, в одній області КМО було проінформовано, що 50% заходів було запропоновано молодіжними лідерами і що партнерами при виконанні проектів є молодіжні громадські організації. Вищезазначене є значним досягненням, хоча все ще викликає роздуми щодо того, хто приймає остаточне рішення про те, який захід треба проводити. Чи використовують обласні ради точку зору молоді лише як відправну точку, чи запрошують їх до обговорення питання про те, який захід необхідно проводити? Прагнення розглядати молодь як «співвласників» молодіжної політики було продемонстровано в одній з областей:

Державну програму «Молодь України» було затверджено у 2009 р., а нашу [обласну] було прийнято у 2010 р., тому що витратили рік на її підготовку та планування шляхом проведення поглиблених консультацій та обговорень у соціальних мережах (включаючи Інтернет). У серпні ми провели обласний молодіжний форум, у роботі якого взяли участь багато молодих людей. В рамках проведення Форуму ми організували робочі групи відповідно до інтересів молоді. Тож, ми мали можливість розглянути дуже гострі питання. Ми намагались побудувати роботу таким чином, щоб молоді люди відчули певну відповідальність за програму (причетність до її створення та «співвласність»).

Важливим суб'єктом молодіжної політики всеукраїнського рівня є національна молодіжна спілка. Відповідно до визначення Європейського молодіжного форуму, національна молодіжна спілка має бути національним координувальним органом неурядових молодіжних організацій в європейській країні, бути відкритою для всіх демократичних організацій на національному рівні. Український молодіжний форум є членом Європейського молодіжного форуму у статусі кандидата³¹. Як зазначив у ході попереднього

30 Див.: Указ Президента України «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації». Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/212/2012>.

31 Більше інформації міститься на сайті Європейського молодіжного форуму: <http://www.youthforum.org>.

візиту представник вищезгаданої спілки, УМФ об'єднує 80% українських молодіжних та дитячих громадських організацій. УМФ представляє інтереси своїх організацій-членів перед урядом та у зовнішніх зв'язках. УМФ було створено у 2005 р. та наразі він складається з 16 спілок молодіжних громадських організацій. Український молодіжний форум виступив організатором молодіжного заходу, що передував Конференції європейських міністрів, відповідальних за питання молоді, що проходила в Україні у 2008 р., та координував проведення Генеральної Асамблеї Європейського молодіжного форуму у 2010 р. УМФ проводить велику кількість національних заходів, наприклад, «Фабрика майбутнього», що сприяє розвитку молодіжних проєктів (але не фінансує їх). УМФ також працює в сфері популяризації здорового способу життя, інноваційних технологій та розвитку бізнесу й у напрямках екології, енергозабезпечення та демократичного розвитку країни.

Наступною сферою залучення молодіжних громадських організацій є участь у грантових конкурсах та отримання фінансової підтримки на проєкти у сфері молодіжної політики (національного та місцевого рівнів)³². На національному рівні бюджет на підтримку проєктів складає близько 10 млн грн. (близько 1 млн євро), майже 150 організацій подавали свої заявки на отримання фінансування. На обласному рівні (наприклад, у Вінниці), на 2012 р. було заплановано 135 000 грн. (близько 13 500 євро). Як було зазначено з боку громадських організацій у доповіді УПО (2012, с.6), напрямки проєктів, що реалізуються організаціями, є доволі вузькими, адже ґрунтуються на пріоритетах Державної програми³³. Проєкти, спрямовані на розвиток міжкультурного діалогу, толерантності та поваги до інших цінностей, можуть не отримати фінансування³⁴. Також пріоритети, визначені на національному рівні, не завжди підходять місцевим організаціям:

Пріоритети ми отримуємо «згори» – тут, на місцях, ми маємо вирішувати невеличкі конкретні проблеми, які можна побачити лише на регіональному рівні. Через те, що пріоритети визначаються урядом, інколи буває важко відповідати їм. З місцевої точки зору, є незрозумілим, чому треба їх виконувати, чому ми маємо витратити зусилля на такі заходи?

32 Один з учасників національних слухань надіслав КМО електронного листа із коментарем щодо підтримки молодіжних НУО. Він запропонував, щоб, крім надання грантів всеукраїнським молодіжним організаціям, МОНМС проводило конкурси та виділяло фінансування для регіональних та місцевих НУО. КМО відзначила, що гранти регіональним та місцевим НУО надаються зазвичай на регіональному рівні. Але можна розглянути пропозицію провести відкритий національний конкурс грантів для регіональних та місцевих організацій. Це може бути і конкурс для коаліцій регіональних або місцевих НУО (з різних регіонів).

33 Доповіді зацікавлених сторін, підготовлені для Універсального періодичного огляду України у листопаді 2012 р.

34 У доповіді (УПО, 2012) зазначено: «Фінансування молодіжних та дитячих організацій за рахунок державних коштів здійснюється департаментами у справах сім'ї, молоді та спорту обласних державних адміністрацій, розподіл коштів відбувається на конкурсній основі. Основні критерії відбору та фінансування визначаються на підставі основних завдань Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009 – 2015 роки. У списку пріоритетів відсутні напрямки заохочення розвитку міжкультурного діалогу, толерантності та поваги до інших цінностей. Ось таким чином департаменти виправдовують відсутність фінансування заходів/проєктів, спрямованих на розвиток міжкультурного діалогу, толерантності та поваги до інших цінностей» (с.7).

КМО підтримує збільшення фондів, спрямованих на підтримку проектів молодіжних організацій. Наразі залишається необхідність обговорити питання, якою мірою такі ініціативи є допоміжними до діяльності молодіжної політики, що здійснюється регіональними та місцевими органами влади, або замінюють їх: якщо останнє відповідає реальності, це викликає причини для занепокоєння. Хоча дуже важливо підтримувати і сприяти проектам молодіжних організацій, вони не мають заміщати більш системні заходи та програми регіональних та місцевих органів влади. Наприклад, хоча необхідно закликати молодіжні НУО популяризувати здоровий спосіб життя (це один з національних пріоритетів молодіжної політики), їхні ініціативи не мають заміщати діяльність державних органів у цьому напрямку, а радше доповнювати її. Крім того, оскільки зараз фінансова допомога спрямовується на виконання молодіжними НУО конкретних проектів, слід розглянути можливість надання грантів на адміністративні видатки молодіжних НУО³⁵.

Третім каналом, через який молодіжні організації можуть робити свій внесок у молодіжну політику, є їх пряма дія/вплив, навіть тоді, коли на заходи не може бути виділено жодної фінансової чи інституційної підтримки. Молодіжні громадські організації можуть, як і раніше, працювати на локальному рівні для вирішення проблем молоді. Члени КМО зустрілися з великою кількістю активної молоді, яка явно долала стереотип пасивного молодого українця/українки. Серед них була молода жінка, яка створила організацію, щоб робити документальні фільми та налагоджувати міжнародні контакти без фінансової підтримки, юнак, який створив молодіжну організацію на околиці міста в районі, на який влада не звертала жодної уваги, та ще одна жінка, чий зусилля привели до відкриття молодіжного клубу в її селі. З позиції активізації залучення молоді, необхідними для внесення до молодіжного порядку денного є питання нарощування потенціалу, розширення знань та підвищення кваліфікації молодіжних працівників (та всіх тих, хто працює з молоддю), про це йтиметься у Розділі 10 цього звіту. КМО була проінформована, що в Україні не повністю використовується потенціал молоді, яка пройшла навчання з питань розробки молодіжної політики та готова брати участь у її розробці та виконанні³⁶.

35 У Великій Британії використовується концепція «поточні видатки, що не підлягають зменшенню». Це ті операційні кошти, без яких НУО не можуть повноцінно функціонувати, розвиватися та надавати послуги, що від них очікує держава.

36 Під час національних слухань КМО була проінформована, що в рамках спільного проекту з ДСМС проводилися навчання молоді з питань розробки молодіжної політики. Було запропоновано зробити згадку про таку групу молоді у цьому звіті. Також запропоновано, щоб ці молоді люди були запрошені до впровадження рекомендацій цього звіту. Крім того, один з учасників слухань написав електронного листа про те, що в Україні існує група фахівців/тренерів з питань молодіжної політики та освіти у сфері прав людини, які пройшли навчання в рамках програми «Розвиток спроможності для участі молоді у розробці молодіжної політики та програмах освіти з питань прав людини (2012 – 2013)»/Молодіжний вимір Плану дій Ради Європи для України (2011 – 2014 рр.) «Партнерство заради реформ». Автор листа хотів підкреслити «потребу використовувати результати цієї тренінгової програми для поліпшення процесів розробки молодіжної політики». Також було підкреслено, що крім цієї групи є низка молодих працівників та членів НУО, які пройшли навчання у різних міжнародних проектах Ради Європи, Програми ЄС «Молодь у дії» та інших міжнародних програмах.

Міжнародні організації

Як зазначено у Національному звіті (2012, с.12):

Україна здійснює постійне міжнародне співробітництво та взаємодію з міжнародними організаціями та іншими країнами для вирішення нагальних проблем, пов'язаних із захистом молоді, в тому числі з ПРООН, ВООН, ФН ООН, ЮНЕЙДС, ЄС, Британською Радою, МОП та іншими міжнародними благодійними організаціями та фондами.

Зазначені міжнародні організації фінансують та реалізують проекти в Україні та у містах та місцевих громадах. Члени КМО мали можливість зустрітися з представниками Міжнародного фонду Відродження (Фонд Сороса), програми Волонтери ООН, проекту Програми розвитку ООН в Україні з врядування з питань ВІЛ/СНІДу в Україні та Корпусу Миру США в Україні. Зазначені організації працюють переважно у сфері підвищення активної участі молоді, охорони здоров'я та питань забезпечення прав людини (дискримінація, гендерна рівність, ВІЛ). У центрі уваги організації знаходяться сільська місцевість та підтримка локальних ініціатив. Ми побачили у філософії та структурі роботи організацій наявність відкритої моделі розвитку, сприяння активному залученню та розширенню прав та можливостей громадян. Один із представників міжнародної організації влучно підкреслив: «Заохочуючи молодь бути активними громадянами, ми прививаємо їй звичку на кшталт "Я можу це зробити!».

Цікавим питанням є місце міжнародних організацій у структурі молодіжної політики. Членам КМО здалось, що всі ці організації здебільшого намагаються «вписатися» в наявні пріоритети молодіжної політики та підтримувати уряд у вирішенні нагальних питань. Представник проекту ПРООН зазначив, що є правило слідування пріоритетам держави³⁷. У КМО була можливість подивитись на результати деяких ініціатив, що здійснювались різними агенціями ООН. Однією з таких ініціатив є клініки, дружні до молоді, – проект, що підтримувався ФН ООН. Також ми відвідали молодіжні центри, що були створені за підтримки проектів ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» та «Чорнобильська програма відродження та розвитку». Позитивним є те, що діяльність багатьох міжнародних проектів (зокрема, тих, що реалізовувалися Волонтерами Корпусу Миру США в Україні чи то агенціями ООН) була спрямована на розвиток сільських громад та підвищення ініціатив громадян на місцевому рівні (тим самим заповнюючи наявний «розрив» у громадських заходах молодіжної політики). Проект «Соціальна інтеграція та розвиток громадянської відповідальності молоді в Україні» є одним із успішних прикладів спільної ініціативи, що впроваджувалася за фінансової та партнерської підтримки агентств ООН.

³⁷ Це цікаво, оскільки в інших міжнародних оглядах порушувалося питання про те, що міжнародні НУО ведуть діяльність відповідно до своїх пріоритетів, не дуже зважаючи на порядок денний політики уряду. Дійсно, всюди стверджується, що демократично сформовані уряди мають «скеровувати» ресурси на діяльність міжнародних НУО за рахунок більш чітких консультацій. Це вирішить проблему «залежності». Очевидно, що необхідно шукати баланс. Іноді міжнародні НУО можуть просувати діяльність у сфері суперечливих питань, що може бути важко зробити уряду.

Члени КМО помітили, що окремі проекти міжнародних організацій намагаються сприяти розвитку тематик, що наразі не знаходять місця у громадському порядку денному чи є суперечливими за своєю суттю в Україні. До них належать, наприклад, питання забезпечення дотримання прав людини (наприклад, курси з питань ВІЛ та забезпечення прав людини у пенітенціарних установах, які розробляються ПРООН або ж питання толерантності стосовно сексуальних меншин). Також особливу увагу приділено вирішенню таких питань, як забезпечення дотримання ґендерної рівності чи боротьба з насильством. З боку представників міжнародних організацій було зазначено два питання, на які необхідно звернути увагу: покращити співпрацю між міжнародними організаціями та місцевими органами влади, а також проводити більше обговорень на центральному рівні щодо ефективності міжнародної підтримки у контексті реальних потреб державної молодіжної політики. Наявність такої платформи сприятиме виробленню подальших пріоритетів для залучення донорської допомоги. Іншим респондентом було зазначено:

Уряд України дійсно має бути заохочений до створення такої платформи [щодо координації співробітництва донорів у контексті державної молодіжної політики]. Сторонам необхідно заручитися більшими зобов'язаннями щодо необхідності обміну думками.

Дослідження з питань молоді

В ході ознайомчого візиту координатор КМО мав можливість зустрітися з групою дослідників питань молодіжної політики – зокрема, з представниками Державного інституту сімейної та молодіжної політики, Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президенті України, Інституту економіки та прогнозування НАН України та Українського інституту соціальних досліджень ім. О. Яременка. Також у ході першого візиту члени КМО зустрілися з представниками вищих навчальних закладів.

Державний інститут сімейної та молодіжної політики є науково-дослідним центром та центром розвитку молодіжної політики. Державний інститут існує вже понад 20 років (з моменту здобуття незалежності Україною в 1991 р.). Роль інституту полягає у підготовці інформації для прийняття політичних рішень. Інститут готує Щорічну доповідь про становище молоді в Україні Президенту, Кабінету Міністрів та Верховній Раді України. Інститут проводить дослідження не лише щодо питань молоді, але також охоплює ґендерні питання та політику щодо сім'ї, охорони здоров'я, небезпечних захворювань та здорового способу життя. Інститут проводить навчання (підвищення кваліфікації) для тих, хто працює у державних установах, відповідальних за роботу з молоддю³⁸. Інститут має ліцензію на право здійснювати таке навчання разом з Міністер-

38 Курси підвищення кваліфікації, що проводяться інститутом, орієнтовані на осіб, які працюють в органах державного управління, на державній службі та займаються питаннями молоді. Курси тривають два тижні та складаються з комплексу навчальних програм, модулів щодо питань законодавства, технологій тощо.

ством освіти і науки України. Інститут організовує семінари для державних службовців, представників громадських організацій та волонтерів.

В ході попереднього візиту дослідники з Інституту наголосили, що доповідь про становище молоді робиться для уряду, але не силами самого уряду. Для членів КМО залишилось незрозумілим, чи існує в Україні «молодіжна соціологія», в рамках якої дослідження питань молоді проводилися б незалежно від державних структур. Одним з прикладів такого незалежного центру, що проводить дослідження з питань молоді, є Український інститут соціальних досліджень³⁹. У всіх країнах завжди постає питання, якою мірою різні види досліджень щодо молоді пов'язані із вирішенням питань молодіжної політики. Незалежні дослідження з питань молоді, що висловлюють більш критичну, безпристрасну точку зору, часто припадають пилком на полицях. КМО було проінформовано, що наразі існує багато докторських і кандидатських дисертацій, присвячених питанням молодіжної політики, публікуються звіти, й українські вчені активно сприяють та долучаються до проведення досліджень ПРООН, ЮНЕСКО та Ради Європи. Тим не менш, також було висловлено занепокоєння з приводу падіння рівня фінансування молодіжних досліджень та, як наслідок, можливої зміни пріоритетів деяких установ області щодо тем досліджень. Наразі відкритим залишається питання про те, якою мірою результати досліджень дійсно можуть безпосередньо впливати на формування молодіжної політики. Як зазначив один із респондентів – представник вищого навчального закладу:

Так, проведення досліджень робить внесок у формування довідкової й аналітичної бази, втім, наскільки це потім дійсно відображається у стратегічних документах молодіжної політики – це вже інша річ. Неважко зібрати доказово-обґрунтовані дані, питання в тому, як далі застосовувати їх у роботі.

Роль, яку відграють дослідження, є критичною для розвитку молодіжної політики та визначення її цільових груп, але проведення досліджень також має важливе значення для оцінювання молодіжної політики загалом. КМО вбачає, що такі дослідження рідко використовуються для формування та реалізації молодіжної політики в Україні (докладніше про це буде зазначено у Розділі 10).

Бізнес та приватні донори

Сьогодні молодіжна політика України, що потерпає від нестачі коштів на її реалізацію, розпочала залучати інших суб'єктів для надання підтримки молодим людям, покращення умов їхнього життя і сприяння розвитку їхніх ініціатив. Як було зазначено у Національному звіті (2012, с.11):

Ефективність сучасної соціальної політики побудована на активній участі місцевих органів влади, громадських та благодійних організацій, бізнес-структур тощо. Великі бізнес-компанії в Україні докладають зусиль для реалізації соціальних та благодійних проектів (...). Ще однією ознакою мобілізації населення на захист прав молоді є їхня вагома участь у благодійній діяльності

та у розвитку нових соціально орієнтованих громадських організацій, зокрема, громадських фондів. Більше 90 відсотків таких фондів розташовано у великих містах. Громадські фонди спрямовують свої ресурси на сприяння поліпшенням у сферах, що формують основу добробуту молоді (навколишнє середовище, освіта, соціальний захист, охорона здоров'я, дозвілля); такі фонди також організовують численні благодійні акції, в тому числі щодо залучення коштів для підтримки різних цільових груп (молоді з обмеженнями інвалідністю, ВІЛ-інфікованих молодих людей, сиріт тощо).

Як зазначив провідний експерт з молодіжної сфери:

Національні фонди є краплиною в морі порівняно з іншими джерелами на місцевому рівні, в тому числі з донорами та бізнесом.

Під час візиту в Україну члени КМО ознайомилися з найбільш вдалим прикладами державно-приватного партнерства у сфері молодіжної політики: мобілізація налагодження зв'язку із приватними донорами на місцевому рівні щодо досягнення конкретних ініціатив громади. Одним із таких прикладів, вже описаним у звіті, є створення регіональними органами влади спеціального фонду для тих проєктів, що не можуть фінансуватися державою, оскільки не відповідають основним національним пріоритетам.

Іншим прикладом є благодійні організації. КМО зустрілася з представником Подільського громадського фонду Вінниці, що є неурядовою благодійною організацією. Вона створена з метою підвищення якості життя громади, що охоплюється діяльністю фонду. Громадський фонд визначає потреби місцевого співтовариства, заохочує та залучає благодійні пожертви, збирає кошти, за рахунок яких Фонд надає фінансову допомогу (гранти) громадським організаціям, ініціативам, спрямованим на вирішення соціально важливих питань місцевості. Цей фонд, окрім підтримки інших суспільних потреб, також допомагає впроваджувати молодіжні проєкти. Він залучає до своєї роботи приватних донорів, людей, часто відомих та шанованих громадою, а також бізнес-структури. Фонд прагне перетворити спонтанну благодійність у стратегічну. Новий проєкт під назвою «Доступна для всіх школа» має на меті зробити приміщення школи доступним для молодих людей з інвалідністю.

Тож, через нестачу державних ресурсів в Україні, наразі є необхідним залучення приватних донорів до вирішення питань, пов'язаних із захистом молоді та створенням умов для здобуття нею великих досягнень. Тим не менш, потрібно уважно поставитися до забезпечення стійкості у наданні такої підтримки – такі організації, як Подільський громадський фонд Вінниці, забезпечують стабільну підтримку, а не просто надають одноразову пожертву. Крім того, приватні донори, не залучені до державно-приватного партнерства, іноді можуть спотворювати зміст молодіжної політики шляхом запровадження спеціальних переваг для підтримки в її реалізації. З вищезазначеного можна зробити висновок, що має відбуватися постійний діалог, і якщо питання не знаходиться в сфері інтересів або не є популярним у приватних донорів, його вирішення не повинно залишатися оспоронь.

Пріоритети молодіжної політики України

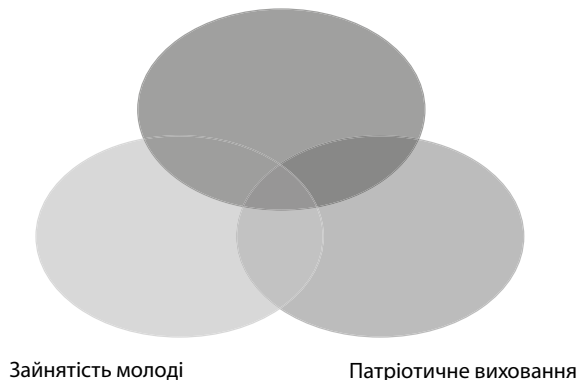
У Міжнародному звіті за результатами огляду молодіжної політики Фінляндії було зазначено (Williamson, 1999, с.30):

Дані досліджень, молодіжних організацій, засобів масової інформації тощо, захисники суспільної моралі та інші групи намагаються впливати на політичне мислення щодо обсягів молодіжної політики, яка може бути або не бути «придатною для позитивного розвитку молоді в суспільстві». Втім, все що вищезазначені суб'єкти роблять, формує пріоритети в молодіжній політиці.

У цьому зв'язку постають три питання: яким є процес формування та виявлення пріоритетів, хто долучений до процесу формування політики та чи виступають молоді люди лише суб'єктами політики або ж є активними складовими її утворення.

Нижче на двох малюнках наведено два різних бачення пріоритетів молодіжної політики в Україні. Перший був наданий Державною службою молоді та спорту України під час попереднього візиту⁴⁰. На мал. 6 зображено три пріоритетні сфери роботи ДСМС: здоровий спосіб життя, зайнятість та патріотичне виховання. На малюнку зображено перехрестя політик у трьох областях, що можуть символізувати інтеграцію та зв'язки між собою. Тим не менш, учленів КМО склалося враження, що зазначені вище теми розглядаються окремо, через різні шляхи та ініціативи. Цікавим є те, що на малюнку не відображено місце залучення молоді (переважно через підтримку проектів молодіжних організацій). На нашу думку, більш правильною є презентація пріоритетів молодіжної політики на наступному малюнку (див. мал. 7), де вони розташовані поруч один з одним, але не є інтегрованими.

Здоровий спосіб життя

Мал. 6. Пріоритети молодіжної політики України

Джерело: презентація ДСМС під час попереднього візиту.

⁴⁰ Один з учасників національних слухань заявив, що, на його думку, три пріоритети, визначені у цьому звіті, не є найважливішими темами молодіжної політики в Україні. Він запропонував такі пріоритети: житлові умови молоді, освіта та залучення молоді. Було надано пояснення, що саме уряд обрав ці три пріоритети для КМО (під час попереднього візиту).

Мал. 7. Пріоритети молодіжної політики України

Джерело: автори (малюнок побудовано на основі трикутника, представленого ДСМС)

Теоретично, існує зв'язок між трьома зазначеними сферами молодіжної політики (наприклад, питання охорони здоров'я в рамках системи освіти або професійної підготовки), проте інші проблемні питання (зокрема, питання забезпечення житлом, бідності або соціального захисту) у цій схемі не враховані.

У ході зустрічі з державними адміністраціями трьох вищезазначених областей було обговорено ці три напрямки політики. Доволі неочікуваним було те, що представники адміністрацій виділили чотири пріоритети молодіжної політики:

- інтелектуальний та творчий розвиток;
- мораль та популяризація здорового способу життя – розумового, духовного, соціального та фізичного;
- створення робочих місць та поліпшення умов праці;
- патріотизм – любов та слугування Батьківщині.

Вищенаведені пріоритети включено до Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009 – 2015 роки, але також існують ще чотири цілі, наведені у програмі⁴¹:

- громадська участь та співробітництво між державою та молодіжними і дитячими організаціями;
- інтеграція до європейського співтовариства та світової спільноти;
- вдосконалення законодавства у сфері роботи з молоддю;
- контроль за реалізацією програми.

У той час як ДСМС залишається відповідальною за дуже чітко визначені сфери молодіжної політики, КМО стала свідком присутності інших тем на національному та обласному рівні молодіжної політики. Такі теми також були описані в національному звіті, наприклад, профілактика ВІЛ/СНІДу,

41 Див.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/41-2009-%D0%BF>.

кримінальна юстиція, освіта, бідність, фізичне виховання тощо. Хоча ці теми були залишені осторонь дискусій у сфері молодіжної політики на національному рівні, їх так само не було включено до пріоритетів держави (крім питань освіти). На місцевому рівні вищенаведені питання явно є складовою молодіжної політики, принаймні як концепції. У членів КМО склалося враження, що існує різне розуміння молодіжної політики та сфери її застосування на місцевому та національному рівні: на національному рівні це визначення є вузьким, зосередженим на пріоритетах ДСМС, в той час як на місцевому рівні акцентується, швидше, на вирішенні нагальних питань, пов'язаних з життям молодих людей.

Постає питання розгляду гострих питань молодіжної політики: визначення пріоритетів та напрямків політики. Для КМО незрозуміло, чи проводились громадські обговорення щодо визначення пріоритетів національної програми. У ході візиту ми небагато чули про сам процес вибору цих пріоритетів, крім надання загальних зауважень щодо залучення молодіжних організацій до консультацій для розробки відповідних законів. Таким чином, з одного боку, представником однієї з всеукраїнських організацій було підкреслено:

Жодне політичне рішення не ухвалюється без участі молодіжних громадських організацій (...) влада прислухається до лідерів громадських організацій.

Секретар профільного парламентського комітету Верховної Ради України також підтвердив, що:

[Ми] провели парламентські слухання щодо молоді та молодіжних організацій, представники українських дитячих та молодіжних громадських організацій беруть участь у щорічних зустрічах та дискусіях. [Вони надають] поради центральному уряду та органам місцевого самоврядування.

Важливим є питання, якою мірою такі консультації були конкретно пов'язані з процесом підготовки закону. З іншого боку, ми почули про необхідність у майбутньому залучати інші органи влади до національних консультацій. Висловлювались думки від представників регіональної влади та місцевих організацій, які сподіваються на більш активну участь при формуванні молодіжної політики на національному рівні:

Сподіваюся, в майбутньому [Міністерство] буде запрошувати представників місцевої влади на дискусії щодо формування національного порядку денного. Молодіжні організації насправді не беруть участі у розробці будь-якої національної стратегії.

Члени КМО відчували, що вибір пріоритетів державної політики має відбуватися у більш прозорий спосіб, до якого залучаються різні суб'єкти політики: від національного до місцевого рівня, від адміністрації до молодіжних організацій. Крім того, має бути визначено місце у процесі створення пріоритетів для обґрунтованих наукових та дослідних даних та практик. Хоча деякі пріоритети державної політики, здається, побудовано на

загальних уявленнях про становище молоді в Україні, проте на різних рівнях визначено інші питання, що безпосередньо не визначені як об'єкт державної молодіжної політики. Наприклад, згідно з опитуванням ЮНІСЕФ (2010, с. 9-10), молоді люди підкреслили важливість ось таких питань:

Зайнятість, освіта та житло. За ними йдуть: сприяння дозвіллю, професійна орієнтація та захист від насильства та утисків. Усе пов'язано з їхніми потребами щодо доступу до ефективної соціальної підтримки, такої як особиста допомога, інформація, консультації та матеріальна підтримка.

Члени КМО виявили наявність інших пріоритетів, таких як: збільшення рівня залучення молодих людей до процесу прийняття рішень, запобігання витоку інтелектуального потенціалу з країни, європейська інтеграція, міжнародна мобільність, забезпечення прав людини, робота з молоддю, підтримка волонтерського руху, створення можливостей для змістовного дозвілля та відпочинку, попередження злочинності, визнання неформальної освіти, відродження сільських територій, розвиток малого бізнесу, забезпечення якості освіти, більш широкого доступу до мережі Інтернет тощо. Разом з тим згадувалися інші додаткові теми з боку представників міжнародних організацій, зокрема, гендерна рівність, насильство та соціальна справедливість, а також толерантність та дискримінація (докладніше про ці додаткові теми буде сказано у Розділі 7 та Розділі 10). За такого широкого спектра питань усе набуває великого значення: вибір пріоритетів має бути прозорим та участь молоді у ньому має бути дієвою.

У другій частині цього параграфа ми будемо говорити про пріоритетні задачі молодіжної політики на місцевому рівні. Через те, що Україна є великою за розміром країною, де ситуація у різних областях значним чином відрізняється, надзвичайно важливо забезпечити більшу гнучкість у виборі пріоритетів по областях, регіонах. Зараз такі пріоритети визначаються централізовано та не можуть задовольнити стан речей конкретних населених пунктів.

На обласному рівні органи влади працюють переважно на підставі обласних програм для молоді. Обласні програми відображають пріоритети державної програми, оскільки це вимагається законодавством. Водночас існує загальне відчуття, що молодіжна політика є централізованою (що також описано в деяких звітах з питань молодіжної політики), члени КМО також відчували присутність на рівні органів місцевого самоврядування не автономної, але потужної структури. Ми проаналізували регіональні пріоритети програм у сфері молодіжної політики (див. табл. 3).

Таблиця 3. Тематика регіональних пріоритетів

<p>Національний рівень</p>	<p>Інтелектуальний та творчий розвиток. Моральність та популяризація здорового способу життя – розумового, духовного, соціального та фізичного. Створення робочих місць та покращення умов праці. Патріотизм – любов та слугування Батьківщині. Підтримка молодіжних громадських організацій та міжнародне співробітництво</p>
<p>Житомирська область (Програма сім'ї та молоді Житомирської області на 2012 – 2016 роки)</p>	<p>Розвиток самозайнятості та підприємницької діяльності молоді. Молодіжне житлове кредитування (для молодих сімей). Формування здорового способу життя (підтримка 80 молодіжних проєктів). Підвищення культурного, духовного та інтелектуального розвитку молоді. Підтримка ініціатив молодих людей (місцеві схеми грантів). Сприяння участі жіночих організацій та молоді (молодіжна спілка) у процесі прийняття рішень</p>
<p>Вінницька область (Соціальна програма: Молодь Вінниччини на 2010 – 2012 роки)</p>	<p>Створення можливостей для молоді та розвиток молоді. Розвиток особистості та креативності. Зміцнення патріотизму, інтелектуального розвитку та саморозвитку. Формування людських цінностей. Формування та популяризація здорового способу життя. Покращення умов соціального життя молодих людей. Допомога молоді та молодіжним організаціям. Вдосконалення молодіжної політики</p>
<p>Чернігівська область (Молодь Чернігівщини на 2011 – 2013 роки)</p>	<p>Створення умов для розумового та креативного розвитку молоді. Посилення патріотизму та моральних цінностей. Популяризація здорового способу життя. Створення сприятливих умов для працевлаштування молоді. Сприяння діяльності молодіжних і дитячих НУО. Сприяння участі молодіжних НУО в європейських та молодіжних мережах. Мета: налагодити співпрацю з молодіжними неурядовими організаціями з метою створення умов для їх інтелектуального, морального та освітнього самовизначення (залучення молодіжних громадських організацій до управління державними справами на обласному, районному та міському рівнях, 300 000 грн. на рік для підтримки діяльності молоді). Серед національних пріоритетів: патріотичне виховання, творчі ініціативи, здоровий спосіб життя, підтримка молоді з особливими потребами</p>
<p>АР Крим (Молодь Криму на 2012 – 2016 роки)</p>	<p>Для протидії негативним тенденціям: Забезпечення першого робочого місця. Надання інформації про вищу освіту. Пошук обдарованої молоді. Активна участь у спортивних заходах</p>

У КМО склалося враження, що залежно від місцевих умов, під час розробки чи реалізації обласних програм, підсилюються різні аспекти національної програми. Як зазначив один із представників обласної влади:

Основні загальні пріоритети молодіжної політики на національному, обласному та місцевому рівні однакові. Але, звичайно, в різних областях, на всіх рівнях є відмінності. Наша область складається із сільських районів. У нас існують міста та села, де рівень вживання наркотиків є дуже високим, і тому профілактика наркоманії є одним з основних пріоритетів (...). Програма затверджена обласною радою. Її створення пройшло крізь тривалий процес консультацій. Спочатку пропозиція надходить з обласних органів влади у регіоні до відповідних відомств на всіх рівнях, залежно від їх питань та обов'язків.

Раніше у нас було 17 програм, на сьогодні залишилось лише 4: це – на краще, тепер більше конкретних дій та прицільної уваги.

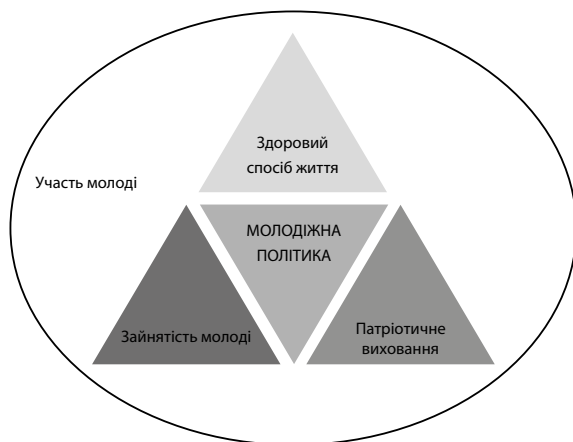
Відсутність консультацій щодо вибору пріоритетів (про що зазначалося у попередньому Розділі) або занадто жорстка структура, що не дозволяє місцевим органам влади висувати свої власні пріоритети у підтримці молоді, може призвести до нестачі фінансування для конкретних дій⁴². Один з органів місцевої влади створив фонд для вирішення конкретних проблем свого регіону і сприяв залученню людей до вирішення проблем, що були виявлені спільно. Це підвищує мотивацію, але вимагає додаткового фінансування:

Коли ми говоримо про пріоритети [молодіжної політики], вони, як правило, «йдуть» від держави. Але вони можуть бути різними на місцевому рівні. Ми створили «Фонд місцевої громади», щоб спробувати впоратися з нашими проблемами та викликами, не чекаючи зовнішнього фінансування. Ми намагаємося обговорювати, яким чином громадські організації можуть подолати конкретні проблеми, з якими ми тут стикаємося.

Насамкінець підкреслимо, що в той час як три аспекти державної програми є важливими також на обласному рівні, КМО зауважила, що на місцевому рівні питанням забезпечення участі молоді було приділено набагато більше уваги – саме тому цей аспект буде додано до мал. 8, на якому зображено сфери молодіжної політики в Україні. Місцеві зобов'язання щодо вирішення проблем молоді також часто вимагають ефективного співробітництва між різними суб'єктами на місцях (докладніше про це йдеться далі у звіті) та виходять за межі підтримки проектів лише в трьох сферах молодіжної політики. Ми рекомендуємо передбачити в рамках існуючої програми розширення виміру участі молоді за межі трьох пріоритетів молодіжної політики та, з іншого боку, встановити це за правило для всієї молодіжної політики.

42 КМО отримала електронного листа з коментарем учасника національних слухань щодо пріоритетів молодіжної політики та роботи з молоддю, який підтримує цю рекомендацію. Автор запропонував, щоб центральний орган виконавчої влади дозволив місцевим органам влади крім національних визначати й їхні місцеві пріоритети для подолання місцевих проблем.

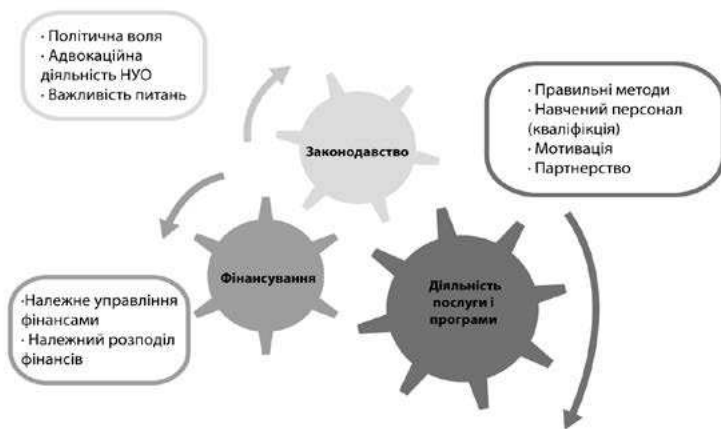

Мал.8. Пріоритети молодіжної політики України з новим баченням широкого залучення молоді – пропозиція членів Команди міжнародних оглядачів.

Джерело: автори

Як усе відбувається – реалізація молодіжної політики

Яким чином все відбувається в молодіжній політиці? Питання стосується того, які кошти та інструменти необхідні для здійснення змін? На мал. 9 зображено процес реалізації політики. Механізм починає працювати із прийняттям законодавчого акта. Належне законодавство «рухає» (визначає пріоритети діяльності уряду) та забезпечує розподіл фінансування діяльності, послуг та програм, що допомагають вирішувати конкретні питання молоді. Крім того, ми можемо спробувати визначити чинники, що дозволяють деталям рухатися швидше та м'якше, – їх описано в табличках, розміщених поряд з коліщатами механізму. Активувати законодавчу частину машини може політична воля, важливість розуміння соціальних питань (часто цьому сприяють засоби масової інформації), дослідження, а також пропаганда та лобювання вищезазначеного з боку громадських організацій. Допомогти діяльності/послугам/програмам працювати краще може професійний потенціал співробітників, їх мотивації, партнерство з відповідними установами або організаціями, а також наявність відповідних методологій.

Мал. 9. Механізм молодіжної політики

Джерело: автори

У наступному Розділі ми будемо використовувати таку аналітичну модель для роздумів про стратегію реалізації молодіжної політики в Україні.

Що ж до законодавства, законодавчої бази молодіжної політики в Україні, то вона здається дуже широкою та такою, що охоплює майже всі аспекти життя молоді людини⁴³. Україна, як пострадянська країна, практично відразу ж (після здобуття незалежності) розпочала роботу над створенням законодавчої системи молодіжної політики та розробку системних підходів у законодавчих актах. До найбільш важливих законів належать: Конституція України, Декларація про загальні засади молодіжної політики та Закон про підтримку соціального становлення та розвитку молоді. Існує також Закон про захист дитинства, Сімейний кодекс України, Закон про молодіжні та дитячі громадські організації, Закон про соціальну роботу з дітьми та молоддю, Закон про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотації роботодавцю (чинність Закону призупинено на 2006 – 2007 роки), Закон про забезпечення рівних прав між чоловіками та жінками, Закон про запобігання насильству у сім'ї, Закон про державну підтримку сімей з дітьми тощо (Національний звіт, 2012, с.11). Як підкреслив один з творців законодавчого підґрунтя сучасної молодіжної політики:

У період між 1992 і 2006 рр. з'явилася ціла низка законодавчих актів про молодіжні організації, про сім'ї, дітей, дітей-сиріт, спеціальні школи-інтернати, субсидії для роботодавців... Таким чином, молодіжна політика добре захищена... щодо рівня життя населення, охорони здоров'я, фізичної підготовки та

43 Глибокий аналіз стану сучасного законодавства України надано в Національному звіті та у звіті, підготовленому Я. Боренько (2010), останній звіт доступний на сайті Європейського центру знань молодіжної політики. Внесок Я. Боренько є особливо цінним, адже вона надає більш детальну інформацію про деякі законодавчі акти, що доступні виключно українською мовою.

підтримки молодіжних організацій, довгострокові кредити уряду на житло, пільги для дітей в сім'ях.

На думку багатьох різних суб'єктів молодіжної політики, основні проблеми стосуються не законодавства, а його реалізації – законодавче коліщатко не забезпечено фінансуванням. Про це йдеться в Національному звіті (2012, с.10):

Виконання широкого спектра законодавчо виголошених прав та соціальних гарантій для молоді є неможливим через певні обмеження економічного чи політичного характеру, а також через збої у системі державного управління.

Те ж саме було переконливо відзначено одним з респондентів:

Питання полягає в тому, яким чином забезпечити створення умов для фінансування законодавчих ініціатив з метою допомоги в їх розвитку.

В Україні є окремі закони, що існують лише «на папері» саме через відсутність фінансування. Через те, що більшість програм нам було представлено без оцінки результатів їхньої діяльності, для КМО іноді було важко зрозуміти, які ініціативи насправді відбувалися. Прикладом цього є ініціативи щодо гарантії першого робочого місця та забезпечення житлом, на які протягом певного часу було виділено обмежене чи взагалі не виділено фінансування. Як зазначив один з респондентів, така ситуація виникає внаслідок того, що певні законодавчі ініціативи базувались скоріше на політичних обіцянках, ніж на серйозно продуманих рішеннях, що надавали б певні можливості для ефективного розвитку. Така точка зору була також підтверджена декількома респондентами, наприклад:

Більшість політичних ініціатив має на меті збір голосів, а не досягнення реальних змін: ідеї грандіозні, але немає можливостей виконати їх.

Одна молода особа зауважила:

Багато молодих людей вважають, що політика забезпечення житлом не працює для молоді з точки зору отримання житлового кредиту, хоча це прописано у законодавстві України.

Приклад щодо підтримки програми забезпечення житлом є лише однією з ініціатив, виконання якої є проблематичним, навіть якщо таку ініціативу затверджено законодавчо. Програму було затверджено державою на 2002 – 2012 роки і вона ставить за мету:

Дати можливість завершити будівництво недобудованих приміщень загальною площею понад 1,5 млн м², а також забезпечити житлом більше 20 тис. молодих сімей та одиноких молодих громадян.

В проголошеній програмі, окрім анонсованого скорочення витрат на 50% на житло за рахунок держави, КМО отримала також інформацію про перевагу в його придбанні молодими вченими та молодими спортсменами над

багатодітними сім'ями. У державному бюджеті на 2009 рік не було передбачено коштів на реалізацію програми, в деяких містах було заморожено будівництво, молоді сім'ї сплачували відсотки за кредитами, що були виділені на житло, будівництво якого ще навіть не розпочиналося або перебувало лише на початковій стадії.

Крім того, що існує дуже обмежене виділення ресурсів на певні програми, що крутять фінансове коліщатко, також існує питання щодо належного управління коштами. Додатковою проблемою України є той факт, що розподіл коштів на програми скеровується централізовано за «каскадним» принципом від національного до місцевого рівня. І як зазначив один політичний діяч:

Через фінансові труднощі відбувається дуже мало дій на рівні місцевого самоврядування або такі дії спотворюються (в такий спосіб, що ініціативи не охоплюють певні цільові групи) [наприклад, це стосується житлового будівництва та доступності житла]. Так що іноді бюджетні асигнування нерационально витрачаються.

Третій елемент механізму молодіжної політики є практикою, що витікає з доступності коштів – діяльність та послуги, або програми, призначені для задоволення певних потреб молодих людей, спрямованих на вирішення виявлених чи нагальних їхніх потреб. Тут найбільш важливим політичним завданням є вибір належної методології для вирішення наявних питань. Методологію, що стосується різних областей молодіжної політики, також буде обговорено в цьому звіті (див., зокрема, Розділ 10). Під час розгляду ініціатив Державної служби молоді та спорту України у членів КМО склалося враження, що їх робота часто занадто зосереджена на більш поверхневих та загальних заходах, таких як конкурси, фестивалі, семінари та конференції, які, тим не менше, сприймаються та позиціонуються як інструмент для вирішення нагальних проблем молоді, а не є системою, спрямованою на підтримку конкретних груп або вирішення конкретних питань. Наприклад, у програмі про конкурс бізнес-планів, окрім визначення переможців, молодим підприємцям, які перемогли в конкурсі, не було надано ніякої фактичної підтримки (ноу-хау або фінансування).

КМО було важко оцінити ефективність запропонованої методики, оскільки в більшості випадків КМО були ознайомлені лише з фактами (наприклад, «було проведено дві інформаційні кампанії»). Лише інколи члени КМО отримували дані та інформацію, що описували «яким чином» (а не «що») досягнуто результатів програм та їх вплив на суспільство (наприклад, у громаді на 10% зросла кількість молодих людей, що отримали інформацію про планування сім'ї). Іноді КМО надавались оцінки або критичне осмислення методологічної ефективності програми або їх окремих видів (яка методологія є найбільш ефективною, що можна вдосконалити у майбутньому)⁴⁴. В цілому,

44 У КМО склалось таке відчуття, що самокритика та критичне осмислення зазвичай не використовуються під час публічних виступів. Звичайно, люди завжди хочуть якнайкраще подати результати своєї роботи, але навіть тоді, коли члени КМО запитували про труднощі, перешкоди та проблеми, доповідачі, здавалося, не хотіли визнавати такі речі. У КМО часто складалося враження, що вони отримують не повну картину, а лише її більш вигідні та позитивні сторони.

у КМО склалося враження, що використовуються лише обмежені методики та багато програм позиціонують молодь як пасивних отримувачів конкретних дій. Члени КМО переконалися, що необхідно більше надавати прихильність неформальним підходам до навчання, для того, щоб мати можливість залучати молодих людей на всіх етапах планування та реалізації проекту, тим самим прививаючи їм навички активного громадянства. Застосування методології в рамках кожної сфери політики буде розглянуто в наступному розділі.

Окрім застосування доречних та ефективних методик, іншими чинниками, що можуть допомогти управляти діяльністю, є потенціал тих, хто працює на цих заходах, та їхня мотивація. У той час як мотивація людей, які працюють у молодіжній політиці, здається високою, КМО відчувала, що на регіональному рівні важливим для ефективної реалізації державних програм є потужне керівництво та сильні позиції молодіжного порядку денного. В одній області ми побачили приклад, коли команда, відповідальна за реалізацію програми, була високо мотивованою та відповідним чином підготовленою до своєї роботи. У цій області відділ молодіжної політики був названий основним відділом, що зміцнив свої позиції в ієрархії пріоритетів політики на регіональному рівні:

Як ви вже помітили, ми не просто відділ, а Головне управління адміністрації. Наш губернатор був головою адміністрації та відніс до пріоритетів не лише економіку, а й молодь. Саме тому управління у справах молоді знаходиться на високому рівні та має потужну мережу по всій області.

КМО відчула, що високий пріоритет молодіжної політики у порядку денному привели до активної участі молоді у процесах прийняття рішень з питань, що стосуються їх життя.

Особиста мотивація виявилась дуже важливою при реалізації молодіжної політики. Наприклад, у той час як гендерні питання рідко згадувались у дискусіях з питань молодіжної політики, в одній з областей ми познайомились з активним жіночим клубом, створеним завдяки особистій зацікавленості керівника управління у справах сім'ї. В іншій області губернатор після отримання міжнародного досвіду (навчання у літній школі демократії в Страсбурзі) ініціював створення громадської ради за участю громадських організацій з метою сприяння прийняттю рішень та їх виконанню. Це також призвело до впровадження заходів та ініціатив до сфери профілактики ВІЛ та туберкульозу, в тому числі сприяння толерантному ставленню до людей, що живуть з ВІЛ. З цієї точки зору, досвід неформального навчання, особливо в міжнародному контексті, є дуже важливим, оскільки він забезпечує не лише можливості створення мереж, а також сприяє запровадженню нових структур для дій на основі власного досвіду навчання різними педагогічними способами.

Наступним важливим елементом є наявність добре налагодженого партнерства⁴⁵. Партнерство між великою кількістю суб'єктів (органів влади,

⁴⁵ Один з учасників національних слухань звернув увагу на відсутність співпраці між органами влади, громадянським суспільством та приватним сектором. Він порушив питання про те, яким чином можна налагодити таку тристоронню співпрацю й зазначив, що Україна занадто покладається на гуманітарну допомогу, хоча необхідно працювати над консолідацією власних ресурсів. Нарешті, ДСМС має відіграти ключову роль у налагодженні такого партнерства.

громадянським суспільством, міжнародними організаціями, донорами та приватними структурами) є дуже важливим, оскільки воно сприяє належному функціонуванню механізму.

Роль громадянського суспільства підкреслив провідний спеціаліст з питань молодіжної політики, поряд з роллю законодавства й інституцій:

Таким чином, ви повинні поставити мені три запитання:

- 1) чи є у Вас законодавство, на основі якого ви зможете оцінити Ваші досягнення?
- 2) чи існують у вас державні структури для здійснення запланованих змін на рівні районів та громад?
- 3) чи існує у Вас громадянське суспільство для здійснення запланованих змін? Ця [остання позиція], як і раніше, є проблематичною для України.

Якою ж має бути роль громадянського суспільства? Громадянське суспільство в Україні, як вже зазначалося у попередньому Розділі про суб'єктів молодіжної політики, сьогодні починає виконувати ряд важливих функцій. Молодіжні організації відіграють дедалі важливішу роль, по-перше, у створенні законодавства, по-друге, за допомогою реалізації проектів, спрямованих на підтримку національних та місцевих молодіжних програм і, по-третє, через безпосередню діяльність у конкретних областях. КМО вважає, що функція «сторожового собаки», яку може здійснювати громадянське суспільство, також є важливою. Громадські організації мають контролювати формування та реалізацію молодіжної політики: законодавство, розподіл фінансування та фінансових потоків, використання методологій та оцінювання якості проектів.

Основні показники молодіжної політики України

Рекомендація 3. Посилення співпраці для реалізації молодіжної політики

- Рекомендується створити дієві механізми посилення співпраці для включення наскрізних молодіжних питань до порядку денного діяльності різних міністерств.
- Необхідно налагодити партнерство між урядом, організаціями громадянського суспільства, приватним сектором та міжнародними організаціями. ДСМС має заохочувати та сприяти налагодженню такого партнерства на національному та місцевому рівні.
- Уряд має створити платформу для покращення координації та підвищення ефективності діяльності міжнародних організацій, що виконують в Україні молодіжні програми. Необхідно забезпечити кращий рівень співпраці між місцевими органами влади та міжнародними організаціями.

Рекомендація 4. Розвиток процесу консультацій щодо пріоритетів молодіжної політики

- Необхідно організувати прозорі консультації між різними суб'єктами (від органів влади до НУО, від дослідницьких до практичних та власне молоддю) на різних рівнях (від місцевого до національного) щодо формування пріоритетів національної молодіжної політики.

- Необхідно надати регіональним і місцевим органам влади можливість самостійно визначати їхні власні пріоритети політики щодо молоді, а не тільки виконувати національні пріоритети.
- Україна повинна і далі сприяти розвитку молодіжних організацій, але разом з тим необхідно забезпечити вплив молодіжних організацій на процес розробки та реалізації молодіжної політики (шляхом створення дорадчих органів, відкритих консультацій та нових партисипативних підходів).

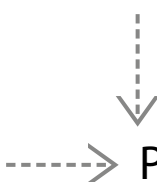
Рекомендація 5. Забезпечення ефективної та цільової реалізації молодіжної політики

- Необхідно інтенсифікувати реалізацію молодіжної політики. Оскільки законодавчі ініціативи не забезпечують фінансування запланованих програм, необхідно провести детальний фінансовий аналіз та надати фінансові ресурси для реалізації політики. Уряд також має переглянути системи розподілу коштів, аби забезпечити спрямування коштів для виконання заходів на місцевому рівні.
- Україна має взяти на себе зобов'язання щодо підвищення потенціалу, незалежності, розширення можливостей та фінансового забезпечення організацій на місцевому рівні для того, щоб розвивати систему надання послуг як для загального населення, так і для окремих категорій молоді. Необхідно забезпечити належні ресурси для впровадження молодіжної політики у сільській місцевості.
- Необхідно забезпечити фінансування для молодіжних НУО: не лише на ті види діяльності, що відповідають урядовим пріоритетам, а також на молодіжні проекти в інших сферах, приміром, міжкультурний діалог, та на покриття адміністративних видатків та внутрішні заходи із підвищення спроможності.
- Необхідно більш інтенсивно використовувати результати дослідження з питань молоді під час розробки та оцінки молодіжної політики і визначення цільових груп. Потрібно звертати увагу на різні види досліджень (наприклад, незалежні дослідження).

Рекомендація 6. Розробка методологій для реалізації молодіжної політики – різноманіття та навчання

- Для реалізації молодіжної політики необхідні різноманітні методології, які ґрунтуються на критичній оцінці методологічної ефективності програми та на оцінці якості окремих видів діяльності.
- Необхідно проводити навчальні програми, конференції, семінари, стажування тощо в різних регіонах та за кордоном, що дозволить обмінюватися знаннями щодо методології реалізації різних напрямків молодіжної політики.

РОЗДІЛ 5. Здоров'я та здоровий спосіб ЖИТТЯ

Вступ

В Україні існують серйозні проблеми зі станом здоров'я населення. Очікувана тривалість життя при народженні є значно нижчою за середню європейську⁴⁶. Станом на 2011 р. очікувана тривалість життя для чоловіків становить 65 років (тоді як в європейському регіоні – в середньому 72 роки). Очікувана тривалість життя жінок становить 76 років (порівняно з 79 роками в європейському регіоні)⁴⁷. Смертність дорослих⁴⁸ є майже вдвічі вищою за дані в європейському регіоні (213 та 132), материнська смертність також перевищує середній показник по регіону (32 до 20)⁴⁹. Основною проблемою у сфері охорони здоров'я є поширення ВІЛ/СНІДу (близько 1% населення інфіковані ВІЛ, що є найвищим показником в європейському регіоні). Крім того, внаслідок аварії, що сталась у 1986 р. на Чорнобильській атомній електростанції, було забруднено близько 8% території України, що спричинило серйозне погіршення здоров'я в країні. Важливо зазначити, що витрати на охорону здоров'я в Україні є дуже низькими порівняно з іншими країнами європейського регіону⁵⁰. Також, у звіті ФН ООН (2010) зазначається, що бідність, стан матеріального благополуччя, а також психічний та психологічний стрес внаслідок труднощів при пошуку роботи та загальна відсутність безпеки призводять до погіршення стану здоров'я.

Здоров'я та молодіжна політика

На тлі наведеної статистики стає зрозумілим, що Україна входить до числа тих небагатьох країн, в яких питання охорони здоров'я покладено в основу молодіжної політики. Важливо зауважити, що органи влади, відповідальні за

46 Україна належить до європейського регіону Всесвітньої організації охорони здоров'я.
47 <http://apps.who.int/gho/data/view.main.680?lang=en>.
48 Ймовірність смерті у віці між 15 та 60 роками на 1000 осіб населення, обидві статі. <http://apps.who.int/gho/data/view.main.1360?lang=en>.
49 WHO, Ukraine Health Profile: www.who.int/gho/countries/ukr.pdf.
50 WHO, Ukraine Health Profile: www.who.int/gho/countries/ukr.pdf.

молодіжну політику в Україні (Державна служба молоді та спорту України та підрозділи управління обласних державних адміністрацій, що відповідають за молодіжні питання), не намагаються протистояти всім проблемам, пов'язаним зі станом здоров'я молодого покоління. Вочевидь, мета молодіжної політики в цій сфері спрямована на популяризацію здорового способу життя. Здоровий спосіб життя став новою важливою метою роботи ДСМС, спрямованою на «залучення молоді до здорового способу життя та спорту, а також на формування нових цінностей для молоді»⁵¹. Такий новий погляд на питання здоров'я молоді щодо більшого зосередження на стилі здорового способу життя та мотивації молодих людей до здорового способу життя був розроблений з огляду на недостатність системи охорони здоров'я для вирішення проблем охорони здоров'я в країні. Як зазначено у Національному звіті (2012, с.14): «Система охорони здоров'я не в змозі забезпечити потреби населення в доступній, високоякісній та ефективній медичній допомозі»⁵². Раніше (як зазначалося в Національному звіті 2012, с.13), основні дії були зосереджені на «запобіганні негативним явищам серед молоді та популяризації здорового способу життя за місцем навчання або проживання». У Національному звіті зазначено ряд законодавчих зусиль для заборони продажу тютюну та алкоголю неповнолітнім молодим людям, а також щодо боротьби з незаконною торгівлею наркотиками. На цей раз філософія концентрується більше на заохоченні осіб взяти своє здоров'я у власні руки.

У рамках цього напрямку дій, ДСМС було розроблено ідею Конституції здорової людини (див. повний текст нижче) та логотип здорового способу життя (див. мал. 10). Мета Конституції визначає можливу поведінку молодих людей, а також проблеми, що спричиняють шкоду їхньому здоров'ю. Крім восьми пунктів, які безпосередньо стосуються здоров'я, Конституція також містить два пункти щодо моральних цінностей: один – про збереження позитивних відносин між поколіннями, другий – про мету життя.

Мал. 10. Логотип Здорового способу життя

Джерело: ДСМС (2012 р.)

51 Зазначено у презентації Євгенії Петрівської «Зайнятість та здоров'я молоді в Україні» на Літньому університеті Ради Європи (Тбілісі, Грузія, 27-30 серпня 2012 р.).

52 Ці питання будуть розглянуті Міністерством охорони здоров'я в рамках виконання національної програми Здоров'я-2020 – Український вимір. Документ визначає необхідність змін у системі охорони здоров'я шляхом забезпечення рівноправного та обґрунтованого доступу до медичної допомоги та профілактичних послуг належної якості та вирішення питання про подолання низького рівня культури здоров'я.

Таблиця 4. Конституція здорової людини

Джерело: ДСМС

10 правил Конституції здорової людини, розробленої Державною службою молоді та спорту України:

1. Роби зарядку, займайся спортом.
2. Відмовся від алкоголю та тютюну.
3. Вживай здорову та корисну їжу.
4. Обирай активне дозвілля.
5. Здоровий сон – запорука здоров'я.
6. Дотримуйся правил гігієни.
7. Озбройся знаннями та захистись від ВІЛ/СНІДу, туберкульозу, хвороб, що передаються статевим шляхом.
8. Скажи НІ наркотикам!
9. Цінуй свою сім'ю, поважай батьків.
10. Досягни гармонії та успіху в житті.

КМО дізналася про те, що Конституцію буде широко розповсюджено. Вона може бути добрим інструментом для передачі важливих повідомлень про здоров'я. Також варто замислитись про таку Конституцію як відправну точку, завдячуючи якій молоді люди могли б дізнатися більше про кожен з її пунктів. Усі її позиції є зрозумілими, але може бути необхідною більш детальна інформація. Наприклад, щодо пункту 7 може бути дуже корисною додаткова інформація про можливі способи захисту від ВІЛ-інфекції, про можливість проходження тестування на ВІЛ та ІПСШ та місця, де такі послуги надаються. Ця інформація може бути наведена у відповідних Інтернет-джерелах, наприклад, на порталі <http://molodistua.org>, на сайтах обласних управлінь та молодіжних громадських організацій⁵³.

КМО вже зазначала, що завдання ДСМС є дуже специфічними та включають у себе, головним чином, популяризацію здорового способу життя, але ми, як і раніше, вважаємо, що важливим є поєднання такої популяризації з більш загальною політикою в галузі охорони здоров'я. Наразі логотип «Здорового способу життя» та Конституція доволі вузько окреслюють проблеми охорони здоров'я, тому ми припускаємо, що те, як ми живемо, є лише одним із чинників, що визначають стан здоров'я. На доповнення до того, що Конституція надає прості рекомендації людям щодо уникнення медико-небезпечної поведінки, вона також забезпечує зв'язок між кількома посиланнями на офіційну систему охорони здоров'я⁵⁴. Зрозуміло, що існує багато компонентів, необхідних для узгодження політики, спрямованої на оздоровлення населення. У нещодавньому дослідженні Всесвітнього банку щодо України було вказано п'ять компонентів (див. мал. 11). Так, у дослідженні Світового банку

53 Цей веб-сайт створено міністерством з метою поширення серед молоді інформації та матеріалів щодо різних речей, у тому числі молодіжної політики, програм та діяльності молодіжних НУО.

54 Як зауважила ДСМС, «відповідно до своїх повноважень Державна служба забезпечує організацію профілактичних заходів із популяризації та формування здорового способу життя, організовує інформаційні та освітні заходи для профілактики соціально-небезпечних хвороб серед молоді. Але головні функції у сфері охорони здоров'я виконує МОЗ України».

пропонується підвищити обізнаність української молоді та забезпечити дотримання таких правил, як заборона на продаж алкоголю та тютюну неповнолітнім і заборона на куріння у визначених громадських місцях⁵⁵. Все це також здається важливим з точки зору молодіжної політики, в якій питання здорового способу життя мають першочергове значення. Кампанія щодо здорового способу життя має включати в себе поширення інформації про медичні системи, що дозволяють та заохочують молодих людей до виявлення ризиків для свого здоров'я на ранній стадії, а також через тестування на ВІЛ та ІПСШ. Важливо згадати про необхідність проходити регулярні медичні огляди або курси профілактичної медицини, особливо з урахуванням того факту, що зазвичай візити до лікарів відбуваються в екстрених випадках (ФН ООН, 2010, с. 88).

Мал. 11. Компоненти, що впливають на життя – ситуація в Україні

Джерело: власна схема, побудована на даних Світового Банку та дослідженнях Українського медичного об'єднання (УМУ) «Що лежить в основі кризи смертності в Україні»

Зазвичай одним з основних чинників, що сприяли погіршенню загального стану здоров'я в Україні, називається погана економічна ситуація. Але це не завжди так. Наприклад, у Польщі поліпшення здоров'я на початку 1990-х років відбувалося саме при погкій економічній ситуації, високому рівні безробіття, соціальної прірви, що стосувалися умов життя, а також невизначеному доступі до якісних медичних послуг (Okólski, 2003). Звичайно, що більша частина вдосконалення сфери охорони здоров'я може бути пов'язана зі збільшенням соціального щастя, з політичними змінами у системі. Але другим, дуже важливим чинником зміцнення здоров'я є особиста гігієна, фізична активність, дієта, догляд за своїм тілом та зменшення тютюнопаління. Іншим чинником є

55 Див.: www.worldbank.org/en/news/2011/06/08/stopping-mortality-crisis-in-ukraine.

залучення до громадянських ініціатив, спрямованих на зміцнення здоров'я, а також поява у громаді ініціативної групи, якій би вдалося любіювати/боротися за поліпшення медичного обслуговування.

Програми, спрямовані на вирішення проблем здоров'я молодих людей

Навіть при тому, що Конституція здорової людини охоплює багато питань здорового способу життя та гігієни, у КМО склалось відчуття, що діяльність на місцевому рівні, як правило, зосереджена лише на деяких окремих питаннях, зокрема, на профілактиці ВІЛ, сприянні розвитку спорту та боротьбі із залежністю (наркотичною, тютюною та алкогольною).

Значна увага в Україні приділяється профілактиці небезпечної поведінки. Алкоголь, наркотики та тютюн були визнані основними причинами, що загрожують здоров'ю молодих людей, поряд із незахищеним сексом. Як показують проведені дослідження (ФН ООН, 2010), куріння є широко поширеним серед молодих чоловіків (зокрема, курять 50% чоловіків порівняно з 23% жінок віком від 15 до 34 років). 9% української молоді повідомили про вживання будь-яких наркотиків, у той час як 45% молодих людей вважають, що наркотики купити легко або досить легко. Рівень споживання алкоголю також є відносно високим, чоловіки залежні від вживання алкоголю більше, ніж жінки. Крім того, в Національному звіті приділено велику увагу погіршенню стану репродуктивного здоров'я молодих людей, хоча на місцевому рівні КМО здебільшого не чула про таку проблему.

Що ж до проведення заходів та методологій у цій галузі політики, то Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2009 – 2015 роки включає в себе такі дії:

- створення 8 центрів для наркозалежної молоді «Твоя перемога»;
- проведення мистецької акції «Мистецтво проти СНІДу»;
- фестиваль студентського спорту;
- публікації про здоровий спосіб життя⁵⁶.

Безперечно, найбільш часто у програмах охорони здоров'я порушуються такі питання: зловживання психоактивними речовинами (наркотиками), ВІЛ/СНІД, спорт. Утім, реалізація більшості заходів щодо здоров'я молоді відбувається на місцевому рівні в рамках роботи низки установ. В інформації, наведеній вище за текстом, ми звертали увагу на відсутність зв'язку на національному рівні між Конституцією здорової людини та загальною системою охорони здоров'я. На місцевому рівні ми виявили, що питанням здорового способу життя, діяльності системи охорони здоров'я та медичного обслуговування приділяється більше уваги через те, що такі питання часто скеровуються однією установою. Як зазначив керівник департаменту охорони здоров'я:

56 У зв'язку з відсутністю тексту Державної програми англійською мовою цю інформацію взято у Боренько (2010).

Всі наші спільні зусилля пов'язані з популяризацією здорового способу життя та здорової поведінки серед молоді. (...) Ми створили центр для догляду за молодістю і здоров'ям. Основним завданням центру є видання та розповсюдження матеріалу, що сприяє здоровому способу життя. Ще одним завданням є організація підготовки медичних програм зміцнення здоров'я. В регіоні ми створили центр для спеціального догляду за матерями та дітьми. (...) Здорові діти та здорові матері є метою роботи цього центру. Ми також створили клініки, дружні до молоді, діяльність яких спрямована на популяризацію здорового способу життя.

Під час візитів до всіх трьох регіонів у КМО була можливість зустрітися із представниками управлінь охорони здоров'я (в різних областях назви управлінь відрізняються), а також спортивних секцій. Члени КМО мали розмову з представниками установ, що займаються питаннями профілактики ВІЛ/СНІДу, наркотичних диспансерів, організацій, що опікуються особами з інвалідністю, оздоровчих таборів для дітей, клінік для молоді та центрів матерів. В Одесі члени КМО відвідали обласний медичний центр та клініку, дружню до молоді, де зустрілися з представниками установ, в яких надається підтримка людям з ВІЛ/СНІД та профілактика ВІЛ/СНІДу, а також з працівниками відділу Одеського обласного управління охорони здоров'я, громадськими організаціями, що підтримують людей, які живуть з ВІЛ, та з Центру медичних досліджень. З точки зору КМО, у країні функціонує широка мережа установ, що займаються питаннями охорони здоров'я, принаймні на рівні обласних центрів. Членів КМО було проінформовано про те, що основним питанням є координація роботи між цими установами.

КМО також була свідком розвитку місцевих громадських ініціатив щодо охорони здоров'я – більше того, громадська ініціатива в галузі охорони здоров'я також заохочується шляхом фінансової підтримки проектів з питань охорони здоров'я (наприклад, обласна влада надає підтримку таким програмам в галузі охорони здоров'я, як протидія зловживанню алкоголем, а також профілактика небажаної вагітності та контрацепція). КМО побачила громадські ініціативи, спрямовані на підтримку ВІЛ-позитивної молоді, а також ініціативи, що сприяють наданню медичної допомоги, соціальної підтримці та відбуваються у тісній співпраці з муніципалітетами, наркологами та спеціалістами первинної ланки галузі охорони здоров'я. Як вже було продемонстровано на прикладі Польщі, роль громадських об'єднань як «сторожових собак», що слідкують за якістю медичних послуг, є важливою та має бути посилена.

Крім того, охорона здоров'я в Україні є сферою, де набагато помітнішою є активна присутність міжнародних громадських організацій (див. також Національний звіт, 2012, с.13) – багато проектів успішно розвиваються в Україні на базі прототипів міжнародних організацій (на кшталт клінік, дружніх до молоді, та шкіл пропаганди здоров'я). Крім того, такі громадські організації та установи виділяють значні кошти на регулярну медичну підтримку, необхідну, наприклад, для лікування ВІЛ-інфекції.

Доступ до медичних послуг у сільській місцевості

Незважаючи на наявність інституційних структур, задіяних у вирішенні питань охорони здоров'я, доступ до медичних установ або організацій у сільській місцевості залишається вкрай обмеженим. КМО пропонує звернути в Україні увагу на проблему обмеженого доступу до медичних послуг у сільській місцевості (проблема зазначена ВООЗ у 2009 році, с.184)⁵⁷. Як було зазначено у звіті громадських організацій в рамках УПО:

Масове закриття центрів надання первинної медичної допомоги та акушерства, клінік у малих містах та сільській місцевості ускладнює жінкам та дітям доступ до необхідних медичних послуг. Зазвичай вони не мають достатньої кількості грошей для транспортування та лікування або доступу до високоякісних послуг. Місцева влада не в змозі створити належні умови для полегшення життя жінок з ВІЛ/СНІДом та секс-працівників. Вони страждають від подвійної дискримінації.

КМО сподобалась ідея мобільних медичних пунктів для сільських громад (а також існування анонімної мобільної лабораторії тестування на ВІЛ). Вони не лише надають можливість скористатися допомогою фахівців (що може бути не доступно в іншому випадку), але також гарантують анонімність, що має надзвичайно важливе значення, зокрема, коли йдеться про ВІЛ або ІПСШ. КМО почула про проблему збереження фахівців у сільській місцевості та дізналася про деякі ініціативи, спрямовані мотивувати залишитися у сільській місцевості. Нещодавно прийнятий закон про зайнятість дає додаткові стимули для мотивації фахівців, що вирішили працювати в сільській місцевості.

Методологія популяризації здорового способу ЖИТТЯ

З точки зору методології, що використовується при популяризації здорового способу життя, основними напрямками є надання інформації та ведення інформаційно-пропагандистських кампаній щодо здорового способу життя, які зазвичай реалізуються у формі публікації брошур, проведення лекцій та інших заходів. КМО відчуває, що така методологія має в основному пасивний характер, та рекомендує використання більшої кількості підходів до неформального навчання та участі. Така необхідність також підтверджена у Національному звіті, що підкреслив важливість активної участі молодих людей у сфері здорового способу життя (2010, с.21). Така позиція також підсилюється думкою фахівця в галузі охорони здоров'я:

[Існує] величезний розрив між знаннями і поведінкою. Ми надаємо молодим людям багато теорії, але їм потрібно більше практичних життєвих навичок для розуміння таких підходів. Найбільш ефективною практикою є можливість для молодих людей поділитись своїм досвідом та порозумітись один з одним.

57 Двома іншими чинниками, що впливають на поганий стан здоров'я в сільській місцевості, є низька обізнаність батьків щодо питань охорони здоров'я та, відповідно, низька мотивація у доступі до медичних послуг, і погане фінансове становище сільських сімей.

Багато разів під час візитів члени КМО були впевнені, що саме надання інформації є основним завданням під час профілактичної діяльності щодо запобігання небезпечній поведінці та шкідливим звичкам, але ми маємо також сказати, що навіть якщо молоді люди в Україні добре володіють знаннями у цьому напрямку, це не обов'язково змінює їхню поведінку. Все це підтверджує необхідність застосування більш широкого емпіричного підходу до участі у профілактичній діяльності, що може не лише дати молодим людям знання, а й впливатиме на їх навички, ставлення та подальшу поведінку. Такий підхід був використаний в одному із наркологічних диспансерів, де працювали з молоддю. Вони назвали такий аспект у своїй роботі «Школа практичного досвіду» й надали цілий список цікавих заходів у проектах, що були підготовлені разом з молоддю, наприклад, профілактичні семінари, дебати, виставки, флешмоби та інші заходи⁵⁸.

Волонтерство молоді у заходах щодо популяризації здоров'я та здорового способу життя розглядається як цінний інструмент, але такий, що потребує розвитку, з тим, щоб молоді люди активно брали участь та були заохочені відігравати більш вагомую роль у заходах, не просто розповсюджували роздаткові матеріали, але також брали участь в їх розробці та мали можливість планувати заходи разом з фахівцями.

Члени КМО отримали велику кількість роздаткових матеріалів, що стосуються медичного обслуговування та зміцнення здоров'я. Підкреслюючи важливість матеріалів та брошур за інформаційною складовою, КМО також вважає за доречне наголосити на необхідності надання інформації про здоров'я та медичні послуги через мережу Інтернет. Членам КМО рідко давали посилання на сайти, що репрезентують діяльність проектів у сфері охорони здоров'я. Європейський молодіжний форум свого часу зазначив, що «система охорони здоров'я має шукати нові шляхи спілкування з молодими людьми, які користуються сучасними технологіями: мобільним зв'язком, Інтернетом та соціальними мережами» (ВООЗ, 2010, с.23). КМО вважає, що таке припущення є справедливим і щодо України. Інтернет є дуже важливим джерелом інформації для молодих людей, особливо в таких закритих питаннях, як статеве та репродуктивне здоров'я, ІПСШ та ВІЛ-інфекція. Інтернет також є важливим джерелом для людей з обмеженою фізичною рухливістю (а також для тих, хто позбавлений можливості їздити в медичні центри, розташовані за межами їх місця проживання), людей з інвалідністю або тих, хто мешкає у віддалених сільських районах. Усі організації та установи повинні надавати експертну інформацію з питань, якими вони опікуються на своїх сайтах. Члени КМО почули про створення гарячої телефонної лінії для молодих людей та рекомендують розглянути можливість запровадження також чатів (безкоштовного сервісу для користувачів), що стануть важливим інструментом для отримання інформації про здоров'я.

58 Один з учасників національних слухань зазначив, що одним з методів роботи клінік, дружніх до молоді, є неформальне навчання щодо здорового способу життя. КДМ в Одесі спільно зі студентською радою створила схему залучення волонтерів. Діяльність цієї клініки спрямована на запровадження партисипативного підходу до роботи зі студентами, таким чином вони стають активними учасниками проекту. Крім того, проводиться навчання для волонтерів.

Профілактична медицина

Члени КМО підкреслюють, що надання інформації не може розглядатися як єдино можливий запобіжний захід у сфері охорони здоров'я молоді. Відповідно до табл. 5, профілактичні заходи можуть бути різними та призначатися для різних цільових груп. Ми виділяємо універсальні (для всього населення), вибірккові (для груп ризику) та визначені (для осіб, визначених згідно з конкретними критеріями) профілактичні заходи. Щодо питань профілактичної медицини в Україні члени КМО почули здебільшого про універсальні схеми профілактики, які охоплюють усі групи населення, без градації на групи та надають людям інформацію та рекомендації щодо поведінки, яка дозволяє запобігати проблемам зі здоров'ям. Крім проблеми ВІЛ-інфекції, що є предметом опікування багатьох закладів, члени КМО почули набагато менше про заходи селективної профілактики, спрямовані на особливі групи ризику, що мають проблеми зі здоров'ям. Профілактичні методи, що їх застосовують різні заклади, мають багато спільного з іншими схемами в галузі охорони здоров'я, що використовуються в межах таких структур, як школи - інтернати, в'язниці або притулки для неповнолітніх, що, звичайно, є дуже важливим (див. табл. 5)⁵⁹.

Таблиця 5. Види заходів профілактичної медицини

Джерело: Таблицю побудовано на основі інформації, взятої з:
http://en.wikipedia.org/wiki/Preventive_medicine

Тип профілактики	Визначення	Україна – коментарі
Універсальна профілактика	Включає в себе категорії населення (все населення, місцеві громади, школи, райони) і спрямована на запобігання або заборону зловживання алкоголем, тютюном та іншими наркотиками. Всі люди, без відбору, отримують інформацію та рекомендації для запобігання проблем	Наявні приклади: Інформаційні кампанії, лекції, зустрічі, брошури, матеріали тощо. Серія заходів з підготовки учнів старшої школи до відповідального батьківства – дуже добре для використання партисипативного підходу. Дружні до молоді консультаційні центри, клініки. Рекомендації: Оскільки людям надається переважно інформація, необхідно зосереджуватися на навичках і ставленні. Необхідно більше застосовувати неформальну освіту. Пропонується використовувати сучасні технології. Сприяти забезпеченню зв'язку між популяризацією здорового способу життя і системою охорони здоров'я

59 Також існує поняття «охорона навколишнього середовища», що спрямоване на регулювання доступу для певних груп (наприклад, неповнолітніх) до таких речовин, як наркотики чи алкоголь, або заборона на рекламу алкоголю. Як вже було зазначено, в Україні на сьогодні є проблема дотримання існуючих правил, таких як заборона продажу алкоголю чи тютюну неповнолітнім та заборона куріння в зонах громадського користування.

Тип профілактики	Визначення	Україна – коментарі
Вибіркова профілактика	Включає в себе групи, в яких ризик розвитку проблеми зловживання алко-голем вище за середній. Можна виділяти підгрупи за такими ознаками, як вік, стать, сімейний анамнез, або економічний статус	<p>Наявні приклади: Мобільні медичні пункти пропону-ють тестування на ВІЛ у сільських районах, допологовий і післяпологовий до-гляд для жінок з малозабезпечених верств населення.</p> <p>Рекомендації: Роздавати презервативи молодим людям у сільській місцевості. Налаштувати машини для продажу презервативів у сільських районах (так молоді люди можуть купити їх анонімно). Безкоштовна профілактика (як-от тести на цитологію) для окремих груп, використання відшкодування вартості деяких контрацептивів. Проектування інформаційних кампаній, наприклад, спрямованих тільки на чоловіків у разі паління (це дозволяє діяти більш цілеспря-мовано)</p>
Визначена профілактика	Включає в себе процес від-бору і спрямована на вияв-лення осіб, які проявляють перші ознаки зловживання психоактивними речови-нами (ПАР), що призводить до проблемної поведінки. Зокрема, така профілакти-ка може бути спрямована на учнів та студентів з пога-ною успішністю, тих, щодо яких відомо, що вони спо-живають ПАР або мають розлади поведінки, тих, хто має проблеми у відносинах з батьками, школою, одно-літками тощо	<p>Наявні приклади: Розповсюдження презервативів та тестування жінок, що надають секс-послуги. Підтримка у поліпшенні здоров'я та доступі до медичних послуг для тих, хто засуджений до покарання, альтернативного тюремного ув'яз-нення. Профілактика ВІЛ-інфекції серед тих, хто перебуває в ізоляторах тимчасового утримання (команда медичних і психологічних фахівців працює з цими молодими людьми). Проекти з профілактики ВІЛ серед споживачів ін'єкційних наркотиків. Спеціальні консультації та інформа-ційні заняття для наркозалежних та їхніх родин</p>

Клініки, дружні до молоді

Метою функціонування клінік, дружніх до молоді (КДМ), є «забезпечення надання комплексної консультаційної, психологічної, медичної та соціальної допомоги підліткам та молоді» (з презентації КДМ в Одесі). З огляду на низький рівень здоров'я у молодих людей та незадовільний рівень надання медичної

допомоги загальними службами охорони здоров'я, запровадження клінік видається КМО правильною моделлю, оскільки вона пов'яже популяризацію здорового способу життя з наданням професійної медичної допомоги, коли в цьому є потреба⁶⁰. КМО мала можливість відвідати клініку, дружню до молоді, в м. Одесі та зустрітись з професіоналами, які там працюють, а також познайомитись з представником клініки у Вінниці. Інвестиції в КДМ ілюструють важливість питання забезпечення здоров'я молоді у порядку денному політики країни.

КДМ забезпечують доступ до медичного обслуговування через запровадження амбулаторних послуг для молоді⁶¹. На початку 2012 р. у різних областях України існувало 104 КДМ. Вони надають медичні послуги для дітей та молоді за принципом застосування дружнього (доступного) підходу, рекомендованого Всесвітньою організацією охорони здоров'я (Національний звіт, 2012, с.17). КМО дізналася про історію створення КДМ в Україні:

Співпраця між ЮНІСЕФ та українським урядом розпочалася в 1997 році, а в 1998 році відбувся запуск пілотного проекту клінік, дружніх до молоді (КДМ), першу з яких було відкрито у м. Києві. Згодом клініки, дружні до молоді, почали утворюватися в різних регіонах України, за підтримки ЮНІСЕФ⁶² (ВООЗ, 2010, с.183).

За підтримки ВООЗ, ЮНІСЕФ та Міністерства охорони здоров'я розроблено національні стандарти КДМ, що базуються на рекомендації ВООЗ. Стандарти забезпечують дотримання критеріїв у наданні статусу КДМ, оцінюванні центрів відповідно до наявних стандартів тощо (ВООЗ, 2010, с.25).

КДМ керуються такими принципами (на прикладі КДМ в Одесі): неупереджений підхід, анонімність, конфіденційність, надійність, доброзичливість та безкоштовна діяльність. Діяльність КДМ включає в себе такі заходи:

- популяризація здорового способу життя серед молоді шляхом зміни їх поведінки;
- індивідуальне консультування з питань репродуктивного, статевого, фізичного, психічного здоров'я підлітків та молоді;
- формування навичок безпечної сексуальної поведінки;
- попередження підліткової вагітності;
- психологічна допомога в кризових ситуаціях;

60 Один з учасників національних слухань зазначив, що крім КДМ дуже важливу роль у популяризації здорового способу життя відіграють центри здоров'я у регіонах. Так, ці центри мають використовуватися як ресурсні установи для втілення політики з популяризації здорового способу життя. Як і передбачено в рекомендаціях цього звіту, вони намагаються працювати й у сфері здорового способу життя, і надавати медичні послуги. Зазначено, що вони мають краще забезпечення, ніж КДМ. Інший учасник додав, що КДМ тісно співпрацюють із центрами здоров'я (і на міському, і на регіональному рівні).

61 Аналіз діяльності КДМ в Україні надано у звіті у статті Валентини Педан, Світлани Осташко, Олени Мешкової під назвою «Україна: розвиток медичних послуг, дружніх до молоді», ВООЗ, 2010 р.

62 Приклад такої підтримки ми побачили в одній із відвіданих областей: «Під егідою Організації Об'єднаних Націй, Міжнародного Дитячого фонду (ЮНІСЕФ) в 2011 році була створена клініка, дружня до молоді, на базі амбулаторного відділення дитячої міської поліклініки (витрачено коштів місцевого бюджету – 150 000 грн., коштів ЮНІСЕФ – 97 000 грн.)».

- проведення конференцій, семінарів з профілактики негативних явищ серед молоді;
- підготовка фахівців та волонтерів.

Підхід, що застосовується в КДМ, відрізняється від підходів звичайних центрів здоров'я, діяльність яких спрямована на лікування конкретних захворювань і, можливо, не передбачає надання підтримки здоровій людині.

Діяльність загальних медичних закладів зосереджується на клієнті, а не на особистості. Ми розглядаємо наших молодих людей як здорових людей, які потребують підтримки службами охорони здоров'я для запобігання погіршенню їх самопочуття.

Одним із завдань уряду є необхідність забезпечення в КДМ дотримання стандартів, етики та інших вимог, передбачених міжнародними організаціями, що створили прототип КДМ. У такому випадку проведення регулярного моніторингу послуг є необхідною умовою.

Як показує практика, з боку молоді існує нагальна потреба у наданні таких послуг, і однією з найнеобхідніших послуг є консультації з питань статевого та репродуктивного здоров'я:

Дані останніх опитувань показують високий попит на безкоштовні послуги, консультації, що надаються професійним персоналом у клініках, дружніх до молоді, зокрема, інформування про речі, пов'язані із загальною проблематикою здоров'я (50%). Більший відсоток респондентів продемонстрував значно вищий попит на отримання консультацій з питань статевого та репродуктивного здоров'я (77%), в тому числі профілактики ВІЛ-інфекції (28%), тестування на ВІЛ (21%), діагностики та лікування (18%) тощо. Лише 23% респондентів зазначили, що вони не зацікавлені в отриманні таких консультацій (Національний звіт, 2012, с.17).

Члени КМО були вражені розвитком системи охорони здоров'я та мали можливість поговорити з деякими студентами, які користувалися такими послугами й високо оцінили їх. Настільки висока оцінка надання послуг ще більше переконує в необхідності забезпечення доступу до них, особливо в невеликих містах та сільській місцевості. Втім, члени КМО стурбовані тим, що робити молодій людині, яка не має доступу до таких послуг через їх відсутність у місті її проживання чи поруч? які шанси на отримання високого рівня медичних послуг існують у такої людини? КМО вважає, що необхідно ввести принципи та норми діяльності КДМ у загальну систему охорони здоров'я, що опікується молоддю. Право на конфіденційність, неупереджений підхід, анонімність, приватне життя, надійність та доброзичливість має бути забезпечено у кожному закладі та установі системи охорони здоров'я, що опікується молоддю, та, власне, застосовуватися не лише щодо молоді, а й до їхніх батьків⁶³. Як дізналися члени КМО:

63 Перспективною ініціативою є програма «Здоров'я підлітків», затверджена в 2010 році Міністерством охорони здоров'я України щодо надання «медичним працівникам та іншим фахівцям необхідної інформації про особливості підліткового віку, застосування ними відповідних підходів до задоволення потреб та вирішення проблем зі здоров'ям молоді, а також надання допомоги медичним фахівцям у підвищенні професійних навичок та їх навчанні бути більш доброзичливими по відношенню до підлітків та приділяти їм більше уваги для кращого порозуміння» (Національний звіт, 2012, с.15).

Зазвичай молоді люди не бажають відвідувати традиційні центри здоров'я, адже занепокоєні дотриманням анонімності в таких закладах.

Одним із кроків поступу для України може стати розробка та запровадження знаку якості «Закладів охорони здоров'я, дружніх до молоді» для вже існуючих установ. Запровадження такого знаку може стати способом дотримання цими закладами стандартів, близьких до КДМ, що, в свою чергу, може задовольнити потреби молоді людини, яка шукає підтримки. Подібний знак може бути присвоєно лікарям, що застосовують дружній до молоді підхід. Такий метод може бути застосований у закладах, розташованих у невеликих сільських районах⁶⁴. Як дізналися члени КМО, молоді люди часто не звертаються за підтримкою через відсутність гарантованої конфіденційності та анонімності в медичних центрах. Знак, що ідентифікує лікаря як дружнього до молоді, може підвищити довіру молоді до певних фахівців.

КМО також високо оцінює цілісний підхід до здоров'я, що застосовується в КДМ, у тому числі не лише щодо фізичного здоров'я, а й щодо психічного та психологічного. Враховуючи той факт, що у сфері молодіжної політики України дуже рідко обговорюються факти насильства, необхідною частиною роботи КДМ може стати консультування стосовно інтимних стосунків молодих людей.

ВІЛ/СНІД

ВІЛ вважається найбільш актуальною проблемою здоров'я в Україні, у тому числі й у молодіжній політиці. Під час візитів КМО в Україну велику кількість часу зустрічей було присвячено обговоренню питань профілактики ВІЛ. Практично щоразу, коли члени КМО зосереджувались на сфері охорони здоров'я, проблема профілактики ВІЛ/СНІДу визначалась як першочергове завдання. Нижче у звіті буде проілюстровано ситуацію, що відображає рівень занепокоєння проблемою ВІЛ. Утім, через наявність численних публікацій та досліджень, проведених на цю тему фахівцями з ВІЛ та окремими організаціями (що також відображено у Національному звіті, 2012, с. 21-22), ми зосередимося лише на деяких окремих питаннях.

Рівень поширення ВІЛ-інфекції є надзвичайно високим в Україні (серед осіб віком від 15 до 49 років), що складає приблизно 1,1% населення (1,0 – 1,3%⁶⁵ у 2009 р.)⁶⁶. Близько половини людей, інфікованих ВІЛ (197 083), офіційно зареєстровані в Державному Центрі СНІДу, в тому числі 43 775 хворих на СНІД (Національний звіт, 2012, с. 21). Як наголошується в Національному звіті, лише 30% людей, що живуть з ВІЛ, знають про свій статус (Національний звіт, 2012, с. 21). Це вказує на необхідність запровадження швидкого доступу до

64 Протягом національних консультацій КМО була поінформована, що модель КДМ вже впроваджується у низці установ, у тому числі у сільській місцевості. У цих установах виконуються п'ять правил КДМ.

65 При боротьбі з епідемією ВІЛ необхідно пам'ятати, що індикатор розповсюдженості не може різко знизитися навіть за наявності належних та ефективних методів та політик. Насправді, якщо правильно досліджувати епідемію ВІЛ, то число ВІЛ-інфікованих може навіть підвищуватися протягом певного періоду у зв'язку із тривалим життям і доступністю лікування.

66 UNAIDS, джерело доступу: http://www.unaids.org/documents/20101123_2010_HIV_Prevalence_Map_em.pdf.

анонімного тестування шляхом надання послуг безкоштовного тестування, у тому числі через мобільні центри анонімного тестування в сільських районах, установах і школах, а також серед людей, що належать до груп ризику.

В минулому в Україні більшість нових випадків інфікування виявлялася серед споживачів ін'єкційних наркотиків. Сучасні шляхи передачі ВІЛ-інфекції мають диверсифікований характер. Так, спостерігається зростання тенденції передачі ВІЛ-інфекції через статеві контакти та зменшення через вживання ін'єкційних наркотиків, а передачі інфекції вертикальним шляхом (від матері до дитини) практично не існує. Радикальне скорочення рівня передачі ВІЛ-інфекції від матері до дитини було великим здобутком в Україні⁶⁷. Однією з важливих причин цього є зміна характеру вживання наркотиків – з'явилися нові форми препаратів (наприклад, таблетки), а героїн стає менш доступним. Тим не менш, як і раніше, серед молоді країни поширений небезпечний секс та статеві контакти без використання презервативів, часто під впливом алкоголю або інших речовин (ВООЗ, 2009, с.187)⁶⁸. Багато молодих людей вважають, що вони ніколи не заразяться ВІЛ, а отже, продовжують займатися незахищеним сексом. Як зазначено в Національному звіті (2012, с.22), деякі підлітки знаходяться в значно більшій зоні ризику, ніж інші, тож їм слід приділяти пріоритетну увагу в молодіжній політиці:

Аналіз даних найбільш схильних до ризику підлітків віком від 10 до 19 років, що ґрунтується на аналізі груп найбільшого ризику (споживачі ін'єкційних наркотиків, чоловіки, що мають секс із чоловіками, та жінки – секс-працівниці), показує, що вони потребують особливої уваги в межах реалізації національних заходів у відповідь на СНІД.

Заходи з профілактики ВІЛ, що здебільшого спрямовані на молодь через відділи молоді (або інші немедичні структури), включають у себе здебільшого поширення інформації у різних її формах та через інформаційні кампанії. Більш спеціалізовані установи часто працюють з конкретними групами ризику (споживачі ін'єкційних наркотиків, особи, які надають сексуальні послуги за винагороду, чоловіки, які мають сексуальні стосунки з чоловіками, бездомні діти, ув'язнені, злочинці), надаючи більш спеціалізовану допомогу. Члени КМО переконані в необхідності запровадження так званої «комбінованої профілактики» як ефективного інструменту для профілактики ВІЛ в Україні:

Успішні програми профілактики ВІЛ поширюють не лише інформацію, але також надають необхідні навички та забезпечують доступом до предметів першої

67 Крім того, про важливість запровадження окремих заходів розповідали й представники громадських організацій: «Своєчасне обстеження та проведення противірусної терапії у жінок у період вагітності залишається найважливішим питанням. Також необхідно приділити увагу низькому рівню інформованості про ВІЛ-інфекції серед вагітних жінок, що призводить до нехтування ними методів терапії, а також на відсутність психологічної підтримки. З метою попередження та уникнення передачі вірусу ВІЛ від матері до дитини повинні бути розроблені додаткові заохочення для медичного персоналу в їх профілактичній роботі; також необхідно розширити практики кесаревого розтину для жінок, пологи у яких приймають у місцевих лікарнях» (UPR, 2012, с.81).

68 25% респондентів віком від 13 до 14 років та 20% респондентів віком від 15 до 16 років мали незахищені статеві акти; дані опитування включають у себе 8 дівчат (віком від 13 до 14 років) (що складає 50%) та першокурсників професійно-технічних училищ та вищих навчальних закладів (віком від 17 до 18 років) (що становить близько 40%); також один з трьох підлітків перебував під впливом алкоголю або інших речовин під час останнього статевого акту (ВООЗ, 2009, с.187).

необхідності, а саме презервативів та стерильного ін'єкційного обладнання. Слід пам'ятати, що багато людей не вписуються лише до однієї «категорії ризику». Наприклад, споживачі ін'єкційних наркотиків повинні мати доступ до презервативів та консультацій щодо безпечного сексу, а також підтримку для зниження ризику передачі вірусу через кров (<http://www.avert.org/aids-hiv-prevention.htm>).

В Україні широко застосовується практика розповсюдження голок та презервативів серед більшості груп ризику, в той час як розповсюдження презервативів серед «правильних» чи «звичайних» молодих людей не було сприйнято одностайно як прийнятну чи відповідну стратегію (навіть якщо відбувається зростання кількості проведення таких акцій). Важливість поширення презервативів було відзначено одним із фахівців у галузі охорони здоров'я, який зауважив, що близько 30% з тих, хто має ризиковану для здоров'я поведінку, чинить так через вартість презервативів. Результати здійснення програм з розповсюдження презервативів мали б бути успішними, адже, як зазначив КМО один із фахівців з питань ВІЛ, який організував мережу з розповсюдження презервативів у найпопулярніших розважальних клубах міста:

Ідея безкоштовного розповсюдження презервативів є чудовою, і я часто нагадую про це донорам. Я обговорював таку ідею з представником однієї з громадських організацій у 2005 році. Кампанію було розпочато в одному з кварталів «червоних ліхтарів» і вона була надзвичайно популярна. Я мав розмову з представниками закладів дозвілля та нічних клубів та закликів їх розглянути можливість більш широкого розповсюдження презервативів (...). Тепер щонайменше п'ять найбільш популярних нічних клубів Одеси все ще продовжують програми розповсюдження.

Тому члени КМО наполягають на забезпеченні постійності всіх заходів, пов'язаних із забезпеченням доступу до презервативів, та поширенні знання як їх використовувати (інформація має бути надана в рамках формальної освіти). У Бразилії, країні, яка, здається, має значний прогрес у профілактиці та лікуванні ВІЛ, уряд через свої програми протидії ВІЛ/СНІДу в 1990-х рр. став головним суб'єктом популяризації використання презервативів (зокрема, за допомогою засобів масової інформації) та забезпечив розповсюдження сотні мільйонів безкоштовних презервативів. У Бразилії також було докладено величезних зусиль щодо скорочення стигматизації ВІЛ-позитивних людей та боротьби з гомофобією. Крім того, країна багато інвестувала у програми зниження шкоди (обмін голок, впровадження програм для ув'язнених через надання їм стерильних голок та презервативів).

Українські фахівці вказали на помітну зміну ставлення до проблематики ВІЛ, адже велика кількість людей проходить тестування та лікування. Також фахівці помітили поліпшення ставлення до людей, які є ВІЛ-позитивними. За словами одного з фахівців у сфері ВІЛ:

Тепер [з'являється] більше клієнтів з групи ЧСЧ, напевно, тому, що вони є більш упевненими в необхідності лікування, у нас є стабільна база клієнтів осіб, які надають сексуальні послуги за винагороду, також до нас на тестування приходять

парами⁶⁹. Тож, на мій погляд, наразі існує менше стигми та упереджень щодо ВІЛ-інфекції, принаймні, в містах. Менше [толерантності] існує в сільських районах та містах, де сильний вплив має Православна церква або існує кілька релігій.

З іншого боку, доповідь ФН ООН вказує на прогалини, виявлені між знаннями про ВІЛ та забобонами, що їх мають молоді українці стосовно людей з ВІЛ, чого не було б, якби рівень знань про можливості зараження ВІЛ був вищим (за даними ФН ООН за 2010 рік, с.126). Більше зусиль має бути спрямовано на заходи у боротьбі зі стигмою та дискримінацією щодо ВІЛ-позитивних людей. Наприклад, один з університетів докладав чимало зусиль щодо проведення програм з профілактики ВІЛ-інфекції, але жодним чином не спрямовував свою діяльність на ВІЛ-позитивних студентів, так само як не докладалося жодних зусиль щодо виявлення таких студентів і з'ясування потреби надання їм допомоги чи підтримки.

Крім того, підтримуючи точку зору деяких з наших респондентів, члени КМО рекомендують посилити боротьбу з дискримінацією стосовно людей гомосексуальної або бісексуальної орієнтації. Стало очевидним, що стигматизація людей, які мають одностатеві контакти (а також введення законів, що передбачають за це кримінальну відповідальність), може «загнати вниз ВІЛ-позитивних людей та пригальмувати зусилля щодо збільшення доступу до заходів з профілактики, лікування, догляду, які рятують життя людей» (UNAIDS, 2010, с.10)⁷⁰.

З точки зору КМО, як і раніше, існує необхідність дотримання прав людини в рамках політики боротьби з ВІЛ/СНІДом. Правозахисний підхід до ВІЛ вимагає:

- «необхідність дотримання та захист прав людей для уникнення зараження ВІЛ;
- соціальне включення та захист людей, які живуть з ВІЛ, задля того, щоб вони могли гідно жити та процвітати;
- привернення уваги до найбільш маргінальних груп суспільства;
- розширення ключових груп населення шляхом заохочення їх до соціальної участі, сприяння соціальній інтеграції та підвищенню обізнаності у сфері прав людини» (UNAIDS, 2010, с.122).

Позитивні підходи, про які зазначила КМО, включають, наприклад,

69 ЧСЧ – «Чоловіки, що мають секс з чоловіками».

70 Під час проведення огляду в Україні було зареєстровано законопроект № 8711, що мав на меті заборонити пропаганду гомосексуалізму та ввести кримінальну відповідальність за роботу щодо забезпечення дотримання прав ЛГБТ-спільнот в Україні. Як зазначено у повідомленні ПРООН: «Запропонований закон має на меті заборонити розповсюдження будь-якої інформації через засоби масової інформації про гомосексуальність, ввести великі штрафи або передбачити тюремне ув'язнення за участь у таких заходах». З точки зору КМО, це не лише суперечить зобов'язанням країни щодо сфери дотримання прав людини, але також є кроком назад у намаганнях України подолати кризу ВІЛ-інфекції. Більш детальну інформацію про те, який ефект матиме введення такої заборони стосовно лікування та профілактики ВІЛ, а також посилання на перелік міжнародних договорів, ратифікованих Україною, поряд з основними правами людини, можна знайти у матеріалах ПРООН за посиланням: http://www.undp.org.ua/files/en_43498msm_eng_Ukraine_FAQ_Law_8711_-_June_2012.pdf. ПРООН наголошує, що «запропонований законопроект є державною підтримкою дискримінації щодо ЧСЧ та ЛГБТ-групи, обмежує їм доступ до інформації про наявні профілактики та лікування. Стигма є стримуючим чинником доступу до медичної допомоги, зусиль, спрямованих на запобігання новим випадкам інфікування та подальшої передачі інфекції ЧСЧ, що відобразиться на широких верствах населення».

привернення уваги до прав людини з ВІЛ. Як нам повідомили в одному з інститутів, коли людина отримує інформацію про факт зараження ВІЛ, то додатково така людина одержує перелік своїх прав. Інший приклад спостерігався в одній з областей, яку відвідала КМО. Чернігівське обласне відділення всеукраїнської громадської організації «Українська мережа людей, які живуть з ВІЛ/СНІДом» є єдиною організацією в області, що надає послуги для людей з ВІЛ та членів їх сімей. Крім допомоги клієнтам через надання соціальних послуг та вирішення практичних питань, організація також займається інформуванням про права людини, що включає в себе підвищення толерантності, в тому числі в невеликих населених пунктах, лобіювання та контроль за дотриманням прав людини. Це також є прикладом тісного партнерства між органами влади, громадянським суспільством та донорами, що вдало демонструє, яким чином міжвідомче співробітництво може мати прогрес у підтримці людей з ВІЛ.

Статеве та репродуктивне здоров'я

Звіт ВООЗ (2010, с.49) пропонує інтегрувати питання статевого та репродуктивного здоров'я в молодіжну політику, тому що це є основною сферою охорони здоров'я, де молоді люди мають потребу в отриманні послуг фахівців. У сфері статевого та репродуктивного здоров'я члени КМО відзначили наявність величезного потенціалу щодо поліпшення політики, що може по суті привести до загального поліпшення здоров'я населення. Репродуктивне здоров'я молодих людей є серйозною проблемою, а запобігання хворобам, що передаються статевим шляхом, та ВІЛ-інфекції є однією з основних цілей української молодіжної політики. Тим не менш, Національний звіт (2012, с. 17) розглядає статеве здоров'я здебільшого окремо, а не як проблему суспільної охорони здоров'я, та не визначає структурні чинники, що можуть перешкоджати здатності людей здійснювати більший контроль за своєю здоровою поведінкою, наприклад, за допомогою використання презервативів або отримання знань та інформації, що допомагають зробити свідомий вибір. Така індивідуалізація може розвантажити лікарів та систему охорони здоров'я взагалі. Члени КМО не відчули збалансування з цього питання. У той час як індивідуальне поводження, мотивація та знання значною мірою залежать від особистостей, держава також повинна взяти на себе відповідальність за надання необхідної інформації та підтримки⁷¹. КМО підкреслює, що навчання статевій поведінці (в тому числі, що стосується статевого здоров'я) та відносинам є найважливішими завданнями, що мають бути реалізовані державою, але наразі цього в Україні не відбувається. Незважаючи на те, що в організацію інформаційних кампаній щодо необхідності безпечного сексу та використання презервативів (хоча це, звичайно, є необхідним завданням)

71 «Питання репродуктивного здоров'я підлітків та забезпечення їхніх потреб уперше було внесено до міжнародного порядку денного на Міжнародній конференції з народонаселення та розвитку (МКНР), Каїр, 1994 рік. Каїрський план дій визначає, поза проблемами «хвороб» та «дітнородження», інші конкретні потреби у сексуальному та репродуктивному здоров'ї молодих людей, зокрема, загальний стан здоров'я, статеве здоров'я, права та благополуччя підлітків». Джерело доступу: <http://web.unfpa.org/adolescents/policy.htm>.

вкладаються значні ресурси, КМО вважає, що існує нагальна необхідність введення обов'язкового навчання статевої поведінці та відносинам у школах, завдяки чому фахівці у сфері охорони здоров'я (лікарі, інші фахівці) надаватимуть відповідні сучасні медичні знання про статеву поведінку людини та сексуальність, розширюючи рамки особистої, соціальної та медичної освіти (в тому числі з питань особистих відносин та насильства). На сьогодні більшість українських молодих людей отримують статеве виховання з телевізора чи мережі Інтернет, і дуже рідко від батьків (близько 13%) або зі школи (11%) (джерело: Krauss et al., 2012).

Навчання статевої поведінці та репродуктивному здоров'ю мають бути внесені до шкільної програми для дітей віком близько 10 – 12 років (див. також аналогічну рекомендацію про необхідність розпочинати статеве виховання: матеріали ВООЗ за 2010, с.49). КМО відомо, що вищезгадана вікова група в Україні не входить до категорії «молодь», але перенесення у старші класи згаданого вище виховання може бути запізним, через зниження віку початку статевого життя молоді. Дійсно, вік, в якому діти розпочинають статеве життя в Україні, знижується, про це КМО повідомив фахівець з питань ВІЛ, і наразі розпочинається у віці між 13 – 16 роками. 40% українців віком від 15 до 19 років повідомили про наявність статевих контактів (ФН ООН, 2009, с.127). Крім того, українська громадськість підтримує ранню статеву освіту:

За даними Демографічного медичного огляду 2007 року, 93% жінок та 83% чоловіків-респондентів з України підтримують ідею того, що необхідність використання презервативів має бути роз'яснена дітям віком від 12 до 14 з метою запобігання ризику зараження ВІЛ/СНІДом (ФН ООН, 2010, с.122).

КМО розуміє можливі труднощі, що можуть виникнути в цьому процесі, а також можливість виникнення заперечень з боку, наприклад, релігійних груп або навіть частини суспільства, які дотримуються більш консервативних поглядів (і можливо, виступають проти контрацепції). Лікар однієї з областей України, яку відвідала КМО, зазначив, що навіть за можливості проведення семінарів з планування сім'ї в школі (щодо статевої поведінки та контрацепції) такі ініціативи не завжди добре сприймаються деякими батьками та навіть у деяких школах:

Саме тому лікарі знаходяться в доволі делікатній ситуації. Шкільні вчителі можуть бути проти інформування про контрацепцію, проти цього також рішуче виступають деякі релігійні лідери. Але, ґрунтуючись на опитуванні громадської думки серед підлітків, понад 50% з них знають про необхідність контрацепції, понад 70% з них користуються презервативами⁷². [Існує] багато проєктів та заходів, що проводяться такими міжнародними організаціями, як ЮНІСЕФ, що спрямовані на збереження здоров'я матері та дитини.

Вищенаведена цитата показує, що заходи, що їх застосовують міжнародні донори, є більш прийнятними через те, що вони йдуть «ззовні», в той час як робота місцевих лікарів сприймається менше. Незважаючи на цю проблему,

⁷² Інше дослідження щодо молоді в Україні зазначає, що лише 37,2% з них користуються презервативами (Krauss et al., 2012).

має бути наявним розуміння того, наскільки необхідними та критичними є вищезгадані знання для збереження здоров'я та життя дітей та молоді України. Має бути забезпечено проведення спеціальних тренінгів для вчителів, інших педагогів та інструкторів для розуміння ними основних понять сфери статевого та репродуктивного здоров'я, так само як і актуальність цієї потреби. Перенесення відповідальності за введення згаданого навчання на деякі неурядові організації або установи й залишення права прийняття рішень про введення навчання за директором школи або організацією може призвести до ситуації, коли молоді люди, найбільш схильні до групи ризику, будуть позбавлені можливості отримувати необхідну інформацію та консультації. Зрозуміло, що сприйняття питань статевого здоров'я є більш консервативним у сільській місцевості, навіть, можливо, серед вчителів, і це спричинятиме подальше блокування доступу до таких знань молодих людей та з високою ймовірністю призведе до небезпечної поведінки (через відсутність доступу такої молоді до громадських організацій або спеціалізованих установ, що розташовані переважно у великих містах).

Утім, виховна робота з учнями, студентами та молоддю вже проводиться, наприклад, в обласних центрах планування сім'ї. Така робота включає в себе три шкільні програми: «Як з'явився на світ» для учнів 1 – 4 класів, «Що зі мною відбувається?» для учнів 5 – 8 класів та «Чи все ми знаємо про себе?» для учнів 10 – 11 класів. Вона також включає в себе проведення зустрічей зі студентами та молоддю віком до 30 років, під час яких більш ретельно розглядаються питання репродуктивного здоров'я та планування сім'ї. КМО була проінформована (хоча без надання особливої конкретики під час презентації), що завдяки проведенню згаданої роботи вдалося покращити показники в областях, наприклад, щодо підліткової вагітності та абортів. Тож, запровадження в школах інклюзивної та загальнообов'язкової програми навчання статевої поведінки та відносинам несе в собі величезний потенціал.

Як зазначалося вище, КМО зробила особливий акцент на навчанні статевої поведінки та відносинам. Запровадження класів із статевого та репродуктивного здоров'я може та повинно включати в себе елементи, що стосуються управління особистими відносинами. Насильство у відносинах є серйозною проблемою в Україні, водночас цьому питанню й досі не приділяється достатньо уваги з боку тих, хто формує політику⁷³.

Включення до системи навчання такої теми може дозволити студентам краще орієнтуватися та формувати їхні стосунки з іншими людьми, що знаходяться поруч з ними, а також знати свої права у випадках, коли по відношенню до них трапляються подібні речі (наприклад, будучи обізнаними про установи, до яких слід звертатися). Приміром, під час однієї із зустрічей КМО була проінформована про випадок зґвалтування однієї зі школярок. Дівчина була доставлена до лікарні, їй була надана медична допомога, але про факт зґвалтування й досі не було повідомлено в міліцію, що є свідченням того, що подібні випадки й дотепер приховуються від офіційної уваги та не розглядаються належним чином.

73 Див.: <http://www.undp.org.ua/en/media/41-democratic-governance/915-ten-unknown-facts-about-domestic-violence-in-ukraine-a-joint-euundp-project-releases-new-poll-results>.

Необхідність робити інвестиції в статеву освіту також є необхідними у світлі статистичних даних щодо поширення ВІЛ-інфекції (та інших ІПСШ). КМО з'ясувала, що сьогодні згадані інфекції частіше передаються статевим шляхом і вражають жінок частіше, ніж раніше⁷⁴. Крім того, як зазначено у матеріалах ФН ООН (2010, с.118), профілактика небажаної вагітності має стати важливим напрямом діяльності держави з метою поліпшення здоров'я жінок.

КМО радо вітає проект зі створення веб-сайту для батьків, дітей та молоді на тему статевого виховання з постійною інформаційною підтримкою, що здійснюється в рамках Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації на період до 2015 року» (Національний звіт, 2012). Утім, важливим завданням є гарантія інтерактивності ресурсу, його доступності та наявності на ньому сучасних об'єктивних медичних знань з вищезгаданих питань, а також інформації щодо того, куди слід звертатися у разі подальшої потреби.

Спорт

Спорт було чітко віднесено до сфери охорони здоров'я в Україні. КМО відчула велику відданість спорту в країні. Тим не менш, члени КМО дійшли висновку, що слід проводити чітко розмежування між професійним та непрофесійним спортом. В той час як багато уваги приділяється спорту високих досягнень та спортивним чемпіонатам (у тому числі для спортсменів з інвалідністю, що є надзвичайно важливим), КМО вважає, що має бути приділено більше уваги інклюзивному характеру спортивних заходів. Члени КМО радо привітали зусилля щодо розширення доступу до фізичного виховання в системі шкільної освіти. Нам повідомили, що наразі в школах проводиться більше уроків фізкультури:

У нас в школі проводиться три чи чотири заняття спортом на тиждень, в той час як до того було лише два. І тепер ми повертаємось до доброї практики ранкових вправ.

Крім того, певні зусилля спрямовуються на залучення молодих людей до змагань в школах, наприклад, з футболу. З одного боку, змагання є добрим інструментом для популяризації спорту, а з іншого боку, слід пам'ятати, що до спортивних змагань залучаються насамперед ті, хто вже займається спортом. КМО вважає, що треба запроваджувати більше ініціатив з метою заохочення тих, хто зазвичай не бере участі в спортивних заходах чи не має стосунку до спорту. В Україні є ініціатива, що має назву «Спорт для всіх», що включає в себе діяльність у межах різних спортивних дисциплін (велоспорт, бігові лижі, плавання, футбол). Наявність великої кількості дисциплін, застосування різних методологій (конкурсів, суспільних тренінгів, курсів плавання для дітей) чинять позитивний вплив на доступ широкої цільової групи до згаданих ініціатив. Організаторами також було підкреслено, що багато інших заходів

74 Жінки, як правило, більш вразливі до інфікування статевим шляхом – особливо жінки молодше 24 років. Див.: <http://www.catie.ca/fact-sheets/epidemiology/women-and-biology-hiv-transmission>.

проводилися у містах та селах та були відкритими для всіх, а не лише для спортсменів.

КМО підкреслює, що у спортивних кампаніях має робитися значний акцент на індивідуальних перевагах від участі у спортивних заходах: має бути присутня насолода від безпосереднього заняття спортом, ентузіазм, задоволення від участі, командний дух. Таким чином, це допоможе заохотити до участі в спортивних заходах широкі верстви населення молодих людей, а не лише тих, хто має схильність до перемоги.

Заняття спортом також повинні пропагуватися в сільській місцевості, де питання охорони здоров'я молоді є ще більш нагальнішим. У сільських районах доступна значно менша інфраструктура, але слід зазначити, що не все у спорті залежить від інфраструктури. Існує потреба у тренерах, що, як з'ясувалось, є проблемою (респонденти відзначають низький рівень заробітної плати для цієї професії):

Лише близько 10% молодих людей відвідують дитячо-юнацькі спортивні школи. Уряд прагне збільшити цей показник до 20%. Але для цього потрібно подвоїти кількість тренерів та збільшити фінансування цієї сфери. Важко залучити чоловіків-тренерів, які закінчили спортивний університет, до роботи з дітьми через рівень зарплати, що становить близько 200 доларів на місяць. Вирішення цієї задачі повністю пов'язане з розміром державної підтримки.

Багато ініціатив в області спорту спрямовано на футбол, але хоча футбол дуже підходить для хлопчиків, у тому числі з малозабезпечених сімей, необхідно розробити більше інструментів для заохочення дівчат брати участь у спорті.

Здоров'я у системі формальної освіти

Питання зміцнення здоров'я присутні у системі формальної освіти. КМО повідомили про існування предмета під назвою «Основи здоров'я», що обов'язково входить до навчального плану першого класу початкової школи. В старших класах школи можуть обиратися програми, які є більш актуальними для їхніх учнів або більше відповідають потребам їх місцевості. КМО визначає такий чинник, як надзвичайно важливий, особливо коли це відбувається на найнижчому, найбільш доступному та всеосяжному рівні освіти (до моменту можливого виключення із системи освіти певних груп школярів). Тим не менш, КМО вважає доречною необхідність введення додаткового викладання та навчання для школярів на пізніших етапах їх формальної освіти, коли вони стають більш сприйнятливими до інформації та здатними більше аналізувати та приймати рішення.

КМО оцінює Проект Зміцнення здоров'я в школах як дуже перспективну

програму (наприклад, в Одеській області існує 64 подібні школи)⁷⁵. Цей проект є особливо важливим, оскільки він містить у собі методики неформальної освіти. Школи здоров'я повинні не лише викладати охорону здоров'я як окремих предмет. Як зазначалося у матеріалах ВООЗ (2010, с.39):

Школи зміцнення здоров'я у своїй діяльності поглиблюються у питання здоров'я, благополуччя та соціального капіталу через школу, впливаючи на всіх учнів та працівників. Такий «всеосяжний шкільний» підхід має важливе значення, адже означає, що здоров'я стає частиною життя школи, а не лише предметом, що викладається в класі.

Ця програма включає в себе не лише регулярні медичні огляди дітей, а й діяльність в рамках школи. Цілі проекту є дуже амбітними, тож зрозумілою є необхідність їх реалізації через формальні та неформальні педагогічні методики, а також за участі медичного персоналу. КМО відзначила ще раз, що в українських Школах зміцнення здоров'я існує тенденція застосовувати методи, що мають широку популярність в українській молодіжній політиці, зокрема, проведення конкурсів, видання буклетів та публікацій. З метою належної підготовки вчителів з питань охорони здоров'я, необхідно забезпечити підготовку вчителів, що можуть використовувати техніки участі для навчання.

В Одеській області членів КМО вразив факт, що робота Школи зміцнення здоров'я відбувалась одночасно зі створенням «Асоціації культури здоров'я», в якій також брали участь влада, школи, сім'ї та більш широкі верстви населення. Метою створення Асоціації є підтримка забезпечення Шкіл зміцнення здоров'я, вдосконалення інфраструктури охорони здоров'я в суспільстві та розвиток більш тісної співпраці між секторами (зазначено після презентації на тему здоров'я в Одеській області). Незважаючи на могутній потенціал цієї ініціативи, також було зазначено про різні проблеми, в тому числі труднощі щодо співпраці над програмою з органами влади, рівень толерантності та відкритості вчителів та пов'язане з цим питання їх мотивації, а також відсутність підтримки з боку громадянського суспільства.

Здоров'я чоловіків

КМО вважає, що здоров'ю молодих чоловіків варто приділяти більше уваги у порядку денному молодіжної політики. Здоров'я чоловіків має стати пріоритетом для привернення уваги з багатьох причин, деякі з яких перелічено нижче:

⁷⁵ «Школи здоров'я в Європі (SHE) успішно запроваджено Європейською мережею шкіл зі зміцнення здоров'я (ENHPS) у 2007 році і на сьогодні налічують координаторів у 43 країнах європейського регіону. Вони оцінюють право дітей піти в школи із забезпечення здоров'я так само важливим, як право дитини на освіту та безпеку. Здоров'я допомагає утворювати кращі школи з кращою успішністю та вищим рівнем задоволення роботою серед персоналу, школи працюють краще, коли здоров'ям опікуються на систематичній основі. Але школи не є частиною системи охорони здоров'я, тому сектор охорони здоров'я не може "повідомити", що в таких школах проводиться стосовно здоров'я»(ВООЗ, 2009, с.39).

- підвищений рівень смертності серед чоловіків у віковій групі від 15 до 34 років є у три рази вищим, ніж у жінок цієї ж вікової групи, що викликано переважно соціальними чинниками (ФН ООН, 2010, с.137);
- більша схильність до ризикованої поведінки, агресії, екстремальних видів спорту, дорожньо-транспортних пригод, надмірного вживання алкоголю;
- удвічі більше рівень проблем з психічним здоров'ям та наявність поведінкових розладів у чоловіків (дані ВООЗ за 2009 рік, с. 185);
- відсоток курців серед чоловіків є набагато більшим (50% чоловіків курять порівняно з 23% жінок у віковій категорії від 15 до 34 років (ФН ООН, 2010));
- у 9 разів більше рівень скоєння самогубств, ніж у жінок (Національний звіт, 2012, с.135);
- чоловіки набагато рідше відвідують клініки, дружні до молоді (в Одесі – лише 35% пацієнтів);
- чоловіки рідше проходять тест на наявність ВІЛ (79% чоловіків ніколи не проводили обстеження порівняно з 55% жінок (ФН ООН, 2010, с.127)).

Про привернення особливої уваги до здоров'я чоловіків члени КМО не почули ані в контексті популяризації здорового способу життя, ані щодо запобігання шкідливим звичкам та небезпечній поведінці.

Під час моніторингу ініціатив у галузі охорони здоров'я та використанні показників участі важливо враховувати не лише загальну кількість учасників, а й гендерні показники (скільки молодих чоловіків та жінок було залучено). Важливими є деякі ініціативи щодо зміцнення здоров'я чоловіків зі стимулювання їх участі (наприклад, у професійно-технічних училищах з чоловічим профілем, армії, спортивних клубах). Одна з міжнародних організацій, яка працює в Україні, спрямовує свою роботу на студентів ПТУ, оскільки, за словами представника цієї організації, «часто вони перебувають у групі ризику та можуть вдаватися до злочинів, насильства та виявлення "неповаги" до жінок частіше за своїх однолітків».

Члени КМО з радістю почули, що в одній з областей планується введення ініціатив в області охорони здоров'я, спеціально орієнтованих на чоловіків (стосовно статевого здоров'я чоловіків). Важливість спрямування проектів з попередження ВІЛ/СНІДу для хлопчиків та молодих чоловіків не може бути заниженою, про що було відзначено в Глобальній доповіді ЮНЕЙДС (UNAIDS, 2010, с.121).

Хоча в Україні існують жіночі організації, які працюють в області охорони здоров'я, лише небагато уваги приділяється чоловікам, особливо на обласному рівні (в основному таку увагу зосереджено на відповідальному батьківстві). Аналогічною є ситуація, коли існує багато ініціатив, пов'язаних з материнством (лише іноді щодо батьківства), та практично нічого не пов'язано з питанням щодо чоловіка-батька.

Зрештою, КМО виявила, що в сфері здоров'я чоловіків надзвичайно рідко відбувається обговорення умов їх праці. Водночас умови праці серйозно впливають на здоров'я чоловіків (особливо в такій країні, як Україна, де й

досі переважає традиційний поділ праці та чоловіків призначають на більш ризиковану та важку фізичну роботу). Разом з тим варто зазначити (хоч це дещо виходить за межі компетенції КМО), що значну увагу в країні наразі приділено оздоровленню нації та покращенню умов праці для всіх працівників.

Насамкінець варто зазначити, що сфера охорони здоров'я є однією з численних ініціатив та пов'язана зі значними зобов'язаннями з боку великої кількості суб'єктів молодіжної політики. Тим не менш, в той час як питання охорони здоров'я мають критично важливе значення для країни, члени КМО були занепокоєні зневагою стосовно «правильної» української молоді. Мабуть, буде повчально згадати про полярний спектр молодих людей в Україні, які, з одного боку, представлені незаможними/неблагополучними групами, а з іншого боку, талановитими молодими людьми (див. мал. 5). Члени КМО дійшли висновку, що в сфері охорони здоров'я більше уваги у спортивних заходах та ініціативах спрямовано на талановиту групу, а систематичні дії, профілактика здоров'я спрямовані на проблемну групу (в рамках роботи установи чи організації). Якщо мета політики в сфері охорони здоров'я дійсно пов'язана з популяризацією здорового способу життя, профілактикою поганого стану здоров'я та лікування хвороб, КМО дозволить собі наголосити на необхідності розвитку більш широкого доступу обох сторін до спектра надання більш скоординованих та комплексних послуг з охорони здоров'я молоді. Модель клініки, дружньої до молоді, лежить в основі цього спектра, що враховує застосування фізичних вправ, відповідального ставлення до особистого здоров'я, а також надання інформації про здоров'я та лікування. Таким чином, кожен молодий українець та українка будуть мати доступ до якісних та комплексних медичних послуг: від популяризації до профілактики, при збереженні та гарантуванні конфіденційності.

Здоров'я та здоровий спосіб життя

Рекомендація 7. Сприяння популяризації здорового способу життя

- Кампанії із популяризації здорового способу життя мають сприяти тому, щоб молодь зверталася за медичними послугами, що дозволятиме та закликатиме молодих людей виявляти проблеми на ранніх стадіях шляхом регулярних медобстежень та тестів на ВІЛ та ІСПШ.
- Необхідно виділяти більше коштів на підтримку здоров'я молоді у сільській місцевості. Це має стосуватися інформаційної роботи, обладнання мобільних медичних пунктів (які дозволять пройти тестування анонімно) та ініціатив щодо заохочення спеціалістів працювати у сільській місцевості.
- Конституція здорової людини має використовуватися як відправна точка для створення можливостей молоді отримувати більше інформації про кожен з пунктів Конституції. Інформація може надаватися через Інтернет-ресурси, наприклад, molodistua.org, веб-сайти регіональних служб та молодіжних організацій.

- Необхідно звертати увагу на популяризацію здорового способу життя серед чоловіків. Необхідно проводити профілактичні заходи та кампанії, спрямовані на чоловіків. Потрібно поширювати інформацію про відповідальне батьківство та відносини між статями. При поширенні інформації щодо участі у заходах з охорони здоров'я слід зважати на стать учасників, щоб здійснювати моніторинг участі і жінок, і чоловіків.

Рекомендація 8. Використання нових методів популяризації здорового способу життя

- Крім поширення інформації про здоровий спосіб життя, необхідно застосовувати більш неформальні, партисипативні підходи до навчання, спрямовані на розвиток навичок і зміну ставлення до здоров'я. Необхідно підтримувати програми, що сприяють укріпленню здоров'я, як-от відповідні школи або проекти громад. У рамках шкільних проектів охорони здоров'я корисно буде провести тренінги для вчителів та інших співробітників шкіл щодо партисипативних методів навчання.
- Рекомендується розвивати подальшу волонтерську діяльність у сфері охорони здоров'я, де молоді люди були б лідерами та активними учасниками. КМО підкреслює, що інформацію про медичні послуги потрібно поширювати у тому числі й через Інтернет. Надання експертних порад та посилань на веб-сайти спеціалістів буде дуже важливим з огляду на замовчувані питання на кшталт статевого і репродуктивного здоров'я, ІСПШ та ВІЛ.
- Необхідно використовувати різноманітні моделі профілактики. Найкращі практики потрібно поширювати в усіх регіонах та серед усіх установ.

Рекомендація 9. Впровадження стандартів якісної охорони здоров'я молоді

- Потрібно застосовувати принципи та стандарти клінік, дружніх до молоді (право на конфіденційність, неупереджене ставлення, анонімність, приватність, надійність та безоплатність), до загальної системи охорони здоров'я молоді та поширювати позитивний досвід КДМ для покращення якості медичних послуг, зокрема, у сільських районах. Є сенс розглянути можливість застосування цих стандартів до «лікарів, дружніх до молоді», що підвищить довіру до них, особливо у сільській місцевості.

Рекомендація 10. Комбінована профілактика ВІЛ/СНІДу

- Оптимальною профілактичною стратегією в Україні має стати «комбінована профілактика», в рамках якої надається інформація, розвиваються навички та забезпечується доступ до засобів контрацепції, стерильного ін'єкційного обладнання, а також до анонімного безкоштовного тестування, в тому числі у мобільних пунктах. Це дозволить проходити анонімне тестування у сільській місцевості, навчальних закладах та у межах груп ризику. КМО виступає за те, щоб докладати більших зусиль для подолання стигматизації та дискримінації щодо ВІЛ-позитивних людей та боротися із

ксенофобією. Необхідно визнати, що дотримання прав людини є ключовим принципом політики щодо ВІЛ/СНІДу та звертати особливу увагу на забезпечення прав людей, що живуть з ВІЛ.

Рекомендація 11. Проведення обов'язкового навчання з питань статевого та репродуктивного здоров'я

- Статеве і репродуктивне здоров'я має бути включено до молодіжної політики як один з пріоритетів щодо здорового способу життя.
- Необхідно терміново запровадити універсальну освіту з питань статевої поведінки та стосунків між статями (у тому числі з питань насильства) у школах та поширювати сучасні знання про статеву поведінку та сексуальність у контексті особистісних, соціальних та медичних аспектів освіти. Такі курси мають бути включені до шкільної програми та призначатися для дітей 10 – 12 років.
- Необхідно створити веб-сайт про статеве здоров'я для батьків, дітей та молоді й постійно оновлювати його наповнення. Сайт має бути інтерактивним, доступним та містити свіжу інформацію з питань охорони здоров'я і контакти установ, до яких у разі потреби можна звернутися.

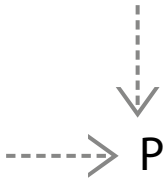
Рекомендація 12. Популяризація спорту для всіх

- Необхідно звертати більше уваги на інклюзивний характер спорту та наголошувати на перевагах від того, щоб особисто займатися спортом (а не тільки розвивати спорт високих досягнень). Ці переваги полягають у тому, щоб відчувати радість від занять спортом, від особистої участі та від командного духу. Для цього необхідно фінансувати роботу тренерів, особливо у сільській місцевості. Оскільки для певного виду спорту може бракувати потрібної інфраструктури, необхідно, зокрема, популяризувати ті види спорту, для яких не потрібна інфраструктура. Слід використовувати більше засобів та більш креативно заохочувати жінок і дівчат займатися спортом.

Рекомендація 13. Координація та партнерство для популяризації здорового способу життя

- Оскільки до популяризації здорового способу життя долучена широка мережа установ і організацій, потрібно забезпечити координацію їхньої роботи. Крім того, потрібно посилити координацію зусиль окремих міністерств. Роль НУО як «сторожових собак» у медичній сфері є дуже важливою, її потрібно посилити.

РОЗДІЛ 6. Зайнятість та можливість працевлаштуватися

Вступ

Сьогодні зайнятість молоді є загальною проблемою для більшості європейських країн. Це є складним питанням, оскільки воно пов'язане, окрім іншого, з чинниками, про які країни неохоче говорять, зокрема, із загальною економічною ситуацією в регіонах або навіть, у більш глобальному масштабі, зі змінами в структурі міжнародного ринку праці та демографічному профілі країни⁷⁶. Тим не менш, серед потужних сил, що впливають на ситуацію на ринку праці, залишається простір та можливості для уряду, для поліпшення становища молоді, що вже знаходиться на ринку праці, або для полегшення входу до нього. Крім надання «загального уявлення» про ситуацію на ринку праці, у цьому Розділі буде зосереджено увагу на таких видах діяльності, як стимулювання економічного зростання за допомогою стратегічних інвестицій для створення робочих місць або залучення іноземного капіталу. Тим не менш, ті, кого КМО зустріла під час своїх візитів, вважають зайнятість сферою, за яку уряд несе найбільшу відповідальність і де лише він дійсно може запровадити необхідні зміни.

Безробіття в Україні

Якщо ми знову подивимося на вікову піраміду, що ілюструє демографічну структуру сьогоденішнього українського населення (мал. 2), неважко помітити дві найбільші вікові категорії: найбільша вікова група осіб від 25 до 29 років, а потім йде група їхніх батьків віком від 50 до 59 років. Така демографічна ситуація суттєво впливає на ринок праці, з одного боку, щодо забезпечення достатньої кількості населення працездатного віку, які становлять робочу силу, але, з іншого боку, можливу конкуренцію за робочі місця між двома великими віковими групами, що співіснують на ринку праці.

76

Економічну ситуацію України за останні 20 років детально описано в Національному звіті.

У 2011 році, відповідно до даних національної статистики⁷⁷, безробіття (відповідно до методології Міжнародної організації праці) в Україні серед усього зайнятого населення країни працездатного віку становило 8,6% (близько 1,7 мільйонів людей)⁷⁸. Водночас лише близько 0,5 млн безробітних працездатного віку було зареєстровано в державній службі зайнятості. Безробіття було на найвищому рівні на початку 2000 року (близько 12%). Що ж до безробіття серед молоді (дані ФН ООН за 2010 рік, с.159), то в 2009 році налічувався один мільйон безробітних молодих людей, і вони становили понад половину (54%) безробітного населення. Рівень безробіття серед населення віком від 15 до 24 років становить близько 18%, а для 25 – 29 та 30 – 34 років складає близько 10%. Рівень безробіття був вищим серед молодих чоловіків, ніж серед молодих жінок (які зазвичай більше позиціонують себе економічно неактивними, а не оголошують себе готовими для роботи), і більшим у містах, ніж у сільських районах. За даними ФН ООН (2010 рік), висока участь у неформальному секторі економіки (переважно серед власників управління господарствами) пояснюється традиційно низьким рівнем безробіття в сільській місцевості (с.159-160). У сільській місцевості молоді люди стикаються з менш диференційованими можливостями для працевлаштування та мають більш песимістичні прогнози щодо можливості своєї найближчої зайнятості (ФН ООН, 2010, с.167). Безробіття є головною проблемою для молодих людей із середньою освітою, молоді люди з вищою освітою зазвичай отримують роботу, часто навіть не за спеціальністю (дані ФН ООН за 2010 рік, с.161). Що ж до заробітної плати, то середня заробітна плата для молодих людей з вищою освітою (зі ступенем магістра або кандидата наук) становила близько 1600 грн. (що є істотно нижчим рівнем, ніж у середньому по країні), заробітна плата зі ступенем бакалавра знаходиться на рівні близько 1100 грн., неповного середнього рівня – близько 800 грн. (близько до середньої суми допомоги по безробіттю та мінімальної заробітної плати) (дані ФН ООН за 2010 рік, с. 166). Тим не менш, з 2005 року відбулося значне збільшення рівня заробітної плати (приблизно на 100 – 150%).

Порівняно із середнім рівнем безробіття серед молоді в країнах ЄС, що становить близько 23%, а в деяких країнах він досягає відмітки 50%, рівень безробіття в Україні не є високим⁷⁹. Але досвід безробіття серед молодих людей може бути більш руйнівним для молодого покоління України, оскільки їхні батьки мають менше можливостей економічно підтримувати своїх дітей⁸⁰, порівняно з більшістю батьків у багатьох країнах ЄС. У Національному звіті зазначено (2012, с.3):

77 Дані Державної служби статистики в Україні, режим доступу: <http://ukrstat.org>

78 Рівень безробіття за даними МОП вказує на відсоток економічно активних людей, які є безробітними згідно зі стандартами МОП. Відповідно до підходу МОП, вважаються безробітними ті, хто або 1) знаходиться без роботи, але активно її шукають, або 2) не мають роботи та очікують отримати нову роботу протягом найближчих двох тижнів. Джерело доступу: [http://www.wikininvest.com/wiki/Unemployment_\(U.K.\)](http://www.wikininvest.com/wiki/Unemployment_(U.K.)).

79 Див.: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-948_en.htm, September 2012.

80 За словами одного з дослідників, «20 років ми проводили реформи, але зараз два покоління маргіналізовані. У батьків немає житла і автомобілів, у них низькі зарплати. Їхнім дітям немає на що спертися».

Після розпаду СРСР українці втратили всі свої заощадження, більшість людей старшого покоління не могли адаптуватися до нової економічної реальності та стали найбільш вразливою та незахищеною віковою категорією.

Таким чином, рівень безробіття серед молоді в Україні, можливо, має більш сильний та довгостроковий вплив на життя молодих людей: спричиняє бідність та відчуження в різних сферах їхнього життя.

Ініціативи уряду

Сьогодні в Україні певні напрямки зайнятості населення закріплені та підтримуються державою (в минулому всі робочі місця, в цілому, були захищені та надавалися урядом). Існують громадські роботи (до них належать прибирання громадських місць, турбота про старих, або така сезонна робота, як збір урожаю), існують трудові загони для молоді, а також субсидійована зайнятість:

Працевлаштування молоді надається за наявності вакантної посади та на новій роботі шляхом виплати одноразової суми замість допомоги по безробіттю, сприяння створенню нових робочих місць (покриття витрат за один рік зарплати). З 2001 року агентством працевлаштування (в області) були працевлаштовані близько 9 500 осіб. Молоді люди мають особливий пріоритет, якщо відповідні місця забезпечуються підприємствами.

Що ж до трудових загонів для молоді, то їх діяльність організована та підтримується державою, під час роботи у загонах молоді люди працюють і відпочивають. Ідея виходить з радянського періоду, після 1991 року роботу більшості таборів було припинено, а тепер вона починається знову.

Основна ініціатива ринку праці для молодих людей полягає у забезпеченні урядом гарантії першого робочого місця. За законом, кожній молодій людині віком від 14 до 35 років гарантується перша робота протягом двох років після закінчення університету, професійно-технічного училища, професійної підготовки або військової служби. Місцеві органи влади встановили квоти для компаній, та якщо компанії не запрошують на роботу певні категорії працівників, вони можуть бути покарані (наприклад, 5% робочих місць на підприємстві зарезервовано для молоді з інвалідністю)⁸¹. Крім того, на один рік роботодавець отримує пільги (або стимули) у вигляді позбавлення сплати внесків та податків за працевлаштованих осіб. Гарантія, насправді, поширюється не на всіх та обмежена колом робітничих професій: електрогазоварник, кондитер, кухар, маляр, мельник, тесляр, будівельник, автомеханік, слюсар-ремонтник, токар, тракторист, швачка тощо. У програмі також були і фінансові перешкоди: у 2007 році чинність Закону було припинено через відсутність фінансування, у 2008 році 1 300 молодих людей отримали першу роботу шляхом надання субсидій роботодавцям на суму 32 млн грн., у 2009 році не було ресурсів для реалізації програми, а в 2010 році було надано 2 600 місць

81 Наведено у презентації Євгенії Петрівської «Зайнятість та здоров'я молоді в Україні» на Літньому університеті Ради Європи (Тбілісі, 27-30 серпня 2012 р.).

на суму 10 млн грн. (дані Національного звіту, 2012, с.28). Під час процесу проведення міжнародного огляду молодіжної політики уряд працював над новою версією трудового закону, який було підписано Президентом України в серпні 2012 року, а набирає чинності він із січня 2013⁸². Існує чимало положень нового закону, що стосуються питань працевлаштування молодих людей, серед яких найбільш важливими є⁸³:

- встановлення 5% квоти для прийому на роботу громадян, які не є конкурентоспроможними на ринку праці, зокрема, молодих людей, які шукають першу роботу, дітей, позбавлених батьківської допомоги, жінок, які мають дітей віком до шести років, з установленням єдиного соціального податку для працевлаштованих;
- фінансові стимули (зниження податків) для створення нових робочих місць;
- фінансова допомога та допомога по безробіттю для тих, хто хоче створити свій власний бізнес;
- можливості стажування студентів (що на сьогодні не передбачено трудовим законодавством), без зобов'язання сплачувати їм заробітну плату;
- надання стартових виплат молодим співробітникам, які зголосилися працювати в селах⁸⁴.

Наразі, в умовах нестабільності на ринку праці, у сфері молодіжної політики зростає тенденція, що також підтримується та просувається Європейським Союзом, щодо захищеності молоді та надання їй почуття безпеки через забезпечення гарантування зайнятості з боку держави. Пакет зайнятості молоді, запропонований Європейською комісією, включає в себе рекомендації для держав-членів про внесення гарантій забезпечення зайнятості молоді, зокрема, щоб усі молоді люди до 25 років могли отримати гідну пропозицію роботи, продовжити здобуття освіти, навчання чи стажування протягом чотирьох місяців після завершення навчання (формальної освіти) чи після отримання статусу безробітного⁸⁵. Закон про працевлаштування в Україні фактично не надає гарантій для молодих людей, але робить це за замовчуванням: через передбачені законом субсидії компанії наймають студентів на їхню першу роботу (поряд з іншими вразливими групами, що їх держава прагне забезпечити можливістю працевлаштування).

82 Інформацію було отримано з багатьох джерел доступу, англійською мовою вони публікувались, переважно, міжнародними компаніями. Джерело доступу: <http://www.pwc.com/at/de/newsletter/cee-spotlight/ukraine/2012/law-on-employment-effective-on-01012013-19092012-flash-report.pdf>; http://www.ebskiev.com/upload/1338469091_file.pdf; [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Labor_and_Employment_Law_in_EMEA_Summer_2012/\\$FILE/Labor%20&%20Employment%20Law%20Newsletter%20-%20SUMMER%20edition.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Labor_and_Employment_Law_in_EMEA_Summer_2012/$FILE/Labor%20&%20Employment%20Law%20Newsletter%20-%20SUMMER%20edition.pdf); <http://www.kyivpost.com/content/ukraine/yanukovych-signs-law-on-employment-311636.html>.

83 Основна інформація про новий закон (англійською мовою): http://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex_browse.details?p_lang=en&p_country=UKR&p_classification=08&p_origin=SUBJECT&p_whatnew=201209..

84 КМО отримала електронний лист із коментарем одного учасника національних слухань щодо нового закону про зайнятість. У ньому підкреслювалось, що запропоновані заходи є, скоріше, спробою отримати голоси на виборах, ніж конкретними механізмами реалізації політики у цій сфері. Оскільки виконання закону тільки почалося, необхідно здійснювати моніторинг його впливу та політичної ефективності протягом найближчих років.

85 Див.: Зайнятість молоді: Комісія пропонує пакет заходів: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=pl&catId=329&newsId=1731&furtherNews=yes>.

Крім того, закон дозволяє компаніям організувати стажування для студентів без виплати заробітної платні. Це є цікавою пропозицією та не може відразу бути оцінено позитивно чи негативно. З позитивного боку, така зміна дозволить студентам отримати досвід під час навчання, що може в майбутньому допомогти їм отримати роботу. З негативного боку, є ризик, що молодь можуть використовувати та експлуатувати через стажування. Компанії, якщо у них існує право вибору, можуть замість наймання людини запросити її на стажування⁸⁶. Непрямим та ненавмисним наслідком такої форми є можливість виникнення труднощів в отриманні першої справжньої роботи для тих, хто здобув вищу освіту. Позитивним чинником є те, що особа не може перебувати на стажуванні терміном понад шість місяців, отже, після закінчення терміну людину не можуть залишити на підприємстві стажистом. Варто зазначити, що КМО відвідала Україну до моменту набрання чинності законом, тож можливості розпитати деталі щодо зазначеного законодавчого акта у нас не було й ми не були обізнані про існування будь-якої системи, що передбачає перехід молоді особи від стажування на постійну роботу.

У контексті розвитку можливостей для існування у країні форми неоплачуваного стажування, КМО пропонує, щоб український уряд розглянув питання про створення стандартів якості забезпечення навчання студентів відповідним професіям та здобуття ними ефективних навичок⁸⁷. У багатьох випадках стажування кваліфікується як нетворча робота (стажисти, фактично, виконують роль «дешевої робочої сили» для підприємств, для виконання однотипних та нудних завдань, і не отримують можливості для професійного підвищення). Щодо вищезазначеного, то в країнах ЄС виникає глибока занепокоєність питанням якості стажування⁸⁸. Стандарти якості можуть бути сформовані на моделі, створеній Європейською комісією. Крім того, має бути вирішено питання надання підтримки студентам-вихідцям з бідних родин та із сільської місцевості, адже в іншому випадку нові можливості на ринку праці можуть бути використані, в першу чергу, на користь більш привілейованих студентів.

Відповідність навичкам та потребам на ринку праці

В Україні лише близько половини молодих людей (48%) працюють відповідно до кваліфікації, яку вони здобули (ФН ООН, 2010, с.162). Найбільш частими причинами такої невідповідності є відсутність роботи в конкретній галузі (38%), відсутність фінансових перспектив у цій галузі (19%) або зміна

86 Питання зайнятості молоді було порушено під час ведення структурованого діалогу між молодими людьми та європейськими інститутами із січня 2010 року по червень 2011 року та стосувалося теми стажування.

87 Аналогічна рекомендація була зазначена у Пакті зайнятості молоді (див. попереднє джерело): «З обміну інформацією розпочнеться другий етап консультацій соціальних партнерів щодо розробки стандартів якості стажування. Такі стандарти включатимуть у себе керівні принципи за формою та змістом стажування угод, що сприятимуть набуттю молоддю цінних знань та навичок після завершення стажування».

88 Див.: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=7819&langId=en>.

особистих планів (19%). 49% студентів розуміють, що вони не можуть працювати за своєю спеціальністю. У доповіді ОЕСР відзначено, що брак навичок («невідповідність між поточним рівнем кваліфікації робочої сили та навичками, що їх вимагають роботодавці для роботи у компаніях») є найбільшою проблемою для розвитку економічного сектора України⁸⁹:

Специфічною проблемою для України є обмеження у розвитку навичок та теоретичність курсу навчання, що пропонується системою формальної освіти; труднощі при забезпеченні робочими місцями у зв'язку з високими затратами на робітників та обмеженою участю приватних гравців у сфері освіти (OECD, 2012, р. с.18)⁹⁰.

КМО підкреслює, що більшість суб'єктів політики зайнятості в Україні добре обізнані про таку проблему в Україні⁹¹. Як зазначив представник Державної служби зайнятості, Україна перенасичена спеціалістами, котрі не є затребуваними на ринку праці, на відміну від робітничих професій⁹²:

Бухгалтери, економісти та юристи є більш популярними, тож [ми] намагаємося сприяти здобуттю робітничих професій: слюсар, автомеханік, зварювальник, тракторист, швачка, кухар, перукар.

Існує концентрація зусиль для мотивації студентів отримувати професійне навчання (наприклад, до уваги КМО було надано численні публікації з інформацією про різні професії), але водночас КМО дізналася, що студенти більш воліють до опанування професій «білих комірців», аніж торговельних чи робітничих. Це є зрозумілим через те, що вища освіта, як і раніше, гарантує більш високу заробітну плату та кращі перспективи працевлаштування для молоді (навіть якщо не в сфері здобутої спеціальності).

Члени КМО помітили кілька спроб щодо можливості забезпечення відповідності між потребами ринку праці та індивідуальними якістьми, як на національному, так і місцевому рівні (наприклад, робота з ІТ-компаніями щодо визначення попиту на спеціалістів на найближчі п'ять років з наступною розробкою схеми зменшення податку для стимулювання компаній утримувати спеціалістів в Україні). У сфері професійно-технічної освіти зв'язки між школою та компаніями є сильнішими, адже без наявності контрактів з компаніями, що мають попит на працівників, не може розпочатися програма навчання. Представник технікуму звернув увагу КМО ось на що:

89 МОП в Україні також підтвердила важливість здобуття освіти та навичок, необхідних для боротьби із кризою зайнятості молоді. Джерело доступу: http://www.ilo.org/budapest/information-resources/press-releases/WCMS_177152/lang-en/index.htm.

90 У доповіді вказується на дефіцит навичок в агропромисловому комплексі та зазначено, що тісні партнерські зв'язки між університетами та приватним бізнесом можуть заповнити таку прогалину.

91 Один з учасників національних слухань згадав, що необхідно посилити зв'язки між приватним сектором та навчальними установами. Зараз такі зв'язки існують переважно з ПТУ, а ВНЗ не мають таких зв'язків. Необхідно забезпечувати більшу узгодженість навчальних програм та потреб ринку, оскільки більшість молодих людей не працюють за своєю спеціальністю, а багато людей віком 20 – 30 років виїжджають за кордон. Крім того, було відзначено, що узгодженість між ВНЗ та потребами ринку праці можлива лише в кількох сферах.

92 Як зазначено у доповіді ФН ООН (дані за 2010 рік, с.150), з 2000 по 2009 рік кількість випускників у сфері економіки зросла на 180%, у правовій сфері – на 170%, а у сфері інженерії – лише на 110%.

Професійно-технічні училища мають отримувати ліцензії. Вони можуть не отримати ліцензії, якщо профіль їх навчання не відповідає запитам компаній (...) навчання адаптовано до потреб компаній, з якими було укладено договір.

Доволі очевидно, що важко досягти ідеального співвідношення на макрорівні потреб через складний процес вибору освітнього шляху: кожен студент обирає свій професійний шлях на основі поєднань різних інтересів, талантів, уподобань та, звичайно, наявності попиту. Лише до деякої міри такі рішення приймаються на основі наявності робочих місць. У системі професійної підготовки, що була описана вище, таке співвідношення було більш чітко оформленим. І хоча КМО була вражена потужним зв'язком між освітою та ринком праці, також існує побоювання щодо недостатньої гнучкості системи, яка не здатна внести корективи в систему професійних переваг та життєвих ситуацій (приміром, ідеться про відсів та припинення навчання через життєві ситуації: вагітність дівчат, строкову службу в армії хлопців).

Найголовніше, що, ймовірніше, співвідношення буде важко досягнути через швидку зміну потреб на ринку праці, до яких роботодавці повинні швидко адаптуватися⁹³. Існує суттєва невідповідність між знаннями, що їх отримують студенти в системі освіти, та потребами ринку праці, що їх вимагають підприємства. Як повідомив КМО один з респондентів:

Роботодавці мають короткострокову перспективу [у потребах], тож дуже важко забезпечити навчання потенційних співробітників протягом такого короткого періоду часу. Навчання має тривати шість чи сім років: навчання, стажування, професійна підготовка, вища освіта. Малі та середні підприємства, як правило, не орієнтуються на вказані терміни.

Навчання протягом всього життя з метою працевлаштування

Враховуючи вищезазначене, КМО вважає за необхідне підкреслити важливість врахування нових потреб та перспектив на ринку праці, наголосивши на необхідності безперервного навчання та індивідуальних інвестицій в освіту та розвиток. Сьогодні неможливо повною мірою адаптуватися до потреб роботодавців, що спричинено швидкою зміною їхніх потреб, а також складнощами щодо визначення ними потреб у працівниках на тривалій проміжок часу. Тож, переконливими є аргументи на користь розвитку нового ставлення до перенавчання та перекваліфікації, як на рівні індивіда, так і на системному рівні. На індивідуальному рівні мають бути розроблені навички підприємницьких відносин, постійного підвищення щодо мотивації та управління своєю кар'єрою, задля забезпечення послідовних інвестицій в самого себе. Це було зазначено КМО одним із випускників ПТУ, який усвідомлює свою потребу в постійному навчанні:

93 Таку практику було зазначено як рішення для компаній щодо задоволення їхніх потреб у персоналі. Як зауважила КМО: Державна служба зайнятості спробувала подивитися на майбутні потреби роботодавців щодо людського ресурсу. Роботодавці часто мають короткострокові потреби, тож стажування може бути частиною рішення, що буде на користь як роботодавцям, так і молоді.

Я продовжую свою освіту кожен день, але освіта надала мені міцний поштовх через розуміння того, що кожен день мені доведеться стикатися з проблемами, з якими доведеться мати справу та, сподіваюсь, вирішувати (...). Речі змінюються так швидко, тож завжди є місце для безперервного навчання.

Але це не просто є питанням відповідальності для фізичних осіб. На думку КМО, треба докладати більше зусиль для безперервного навчання протягом усього життя⁹⁴. Як і раніше, бачення освіти в Україні здебільшого зосереджено на системі освіти (через університет або систему професійної підготовки), що спрямована на підготовку осіб, орієнтованих на довічну працю. Сьогодні таке бачення освіти не відповідає вимогам ринку праці, система освіти має бути переосмислена та реконструйована для забезпечення надання більшого структурного простору для зосередження на безперервному навчанні: аспірантура, продовження навчання, курси підвищення кваліфікації та навчання. На місцях члени КМО помітили позитивний крок у напрямку безперервного навчання та відкриття можливостей для оновлення своєї кваліфікації (наприклад, короткострокові спеціалізовані курси у сфері підводного зварювання). Крім того, результати такої ініціативи видалися КМО надзвичайно перспективними. Наприклад, в Одесі існує центр професійного навчання, що впроваджує інноваційні курси перекваліфікації за 31 ліцензованою спеціальністю (в межах споріднених професій, зокрема: числове програмне управління машинами, газове зварювання, утримання нерухомості). З 6 600 молодих людей (віком до 35 років), що закінчили курси, приблизно 87% працевлаштовуються⁹⁵. Таких результатів варто очікувати, адже перед початком навчання центром проводяться дослідження щодо потреб роботодавців (через анкетування) та укладаються офіційні угоди з ними (з дотриманням вимоги працевлаштування випускників після завершення їх навчання). Крім того, роботодавці беруть участь у розвитку навчальних програм та оцінюванні студентів, вони також повинні забезпечувати стажування та працевлаштування студентів на один рік. Наведений приклад показує, що тісні зв'язки з роботодавцями мають вирішальне значення у забезпеченні цільових освітніх програм. З іншого боку, КМО вважає, що розробка навчальних курсів не настільки міцно пов'язана з ринком праці, наскільки це необхідно для забезпечення ефективних результатів. У багатьох країнах вищі навчальні заклади пропонують курси післядипломної освіти (що часто оплачуються учасниками) за різними темами⁹⁶. Водночас такі курси не забезпечують негайного працевлаштування, вони, як і раніше, заохочують студентів самостійно підвищувати свою кваліфікацію. КМО вважає, що ці два шляхи розвитку мають доповнювати один одного: з одного боку, враховуючи

94 «Україна не має поняття про довгострокове навчання та професійну підготовку. Як правило, більшість населення закінчує свою освітню діяльність у віці до 30 років» (Боренько, 2010, с.12).

95 Перепідготовка має бути запропонована також і іншим віковим категоріям. Навіть якщо у Міжнародній доповіді основна увага приділяється молодіжній політиці, варто зазначити, що працівники середнього віку також становлять значну частку безробітних. Це слід також враховувати, і такі курси мають бути відкритими для всіх.

96 Наприклад, у деяких країнах «основна» освіта (бакалавратура та магістратура) залишається безкоштовною, але платними є додаткові курси, що пропонуються університетами. У деяких випадках такі курси субсидуються потенційними роботодавцями студентів.

потреби зайнятості через розробку відповідних схем спільно з роботодавцями, з іншого боку, через побудову структур, що дозволяли б людям вільно набувати нових знань та компетентності.

Профорієнтація

Професійна орієнтація також може бути ефективним інструментом боротьби з невідповідністю між навичками, що здобуваються в університеті, та вимогами ринку праці. Серед основних чинників, що негативно впливають на інтеграцію молоді до ринку праці, є не лише відсутність професійної орієнтації, а й недостатність навичок у пошуку роботи та брак інформації щодо вимог ринку праці⁹⁷. Профорієнтація є завданням, що стоїть на першому місці для Центрив зайнятості населення при Міністерстві соціальної політики, ключова роль якого полягає в підвищенні рівня обізнаності про можливості ринку праці. Також в Україні існують Молодіжні центри праці (МЦП). Існує 17 молодіжних центрів праці, що функціонують на рівні областей, та два у містах з особливим статусом (Києві та Севастополі). Крім того, працюють чотири МЦП на районному рівні, 10 у містах та 100 відділень МЦП в університетах та інститутах. В 2011 році МЦП сприяли зайнятості 42 000 молодих людей та надали консультації 170 000 молодих осіб.

Діяльність молодіжних центрів праці скеровується спільно громадськими організаціями та органами влади областей. Метою діяльності МЦП є розвиток молоді через допомогу у написанні резюме та надання навичок пошуку роботи. Держава не надає фінансової підтримки діяльності МЦП, але забезпечує координацію їх роботи (між Державною службою зайнятості та Міністерством соціальної політики) та обмін досвідом. Деякі центри отримують фінансування від підприємств. Членів КМО було проінформовано, що деякі центри існують лише на папері, що не дивно, враховуючи відсутність системи забезпечення фінансування МЦП. КМО має сумніви щодо можливості надання такими центрами адекватної підтримки молоді у пошуку роботи та працевлаштуванні за відсутності основних структурних фондів, що дозволяють їм розвивати необхідні відносини з приватним сектором⁹⁸.

Члени КМО зустрілися з працівником Молодіжного центру праці та кар'єри в одній із областей. Центр організовує роботу трудових загонів молоді – тимчасового працевлаштування для молоді на літній період⁹⁹:

Ми організуємо трудові заgonи для молоді. Ця програма призначена для надання можливості молоді проводити свій вільний час з користю. Така робота

97 Наведено дані Інституту стратегічних досліджень, зазначені у презентації Євгенія Петрівської «Зайнятість та здоров'я молоді в Україні» на Літньому університеті Ради Європи (Тбілісі, 27-30 серпня 2012 р.).

98 Одним із завдань ДСМС є реформувати мережу МЦП на Молодіжні центри праці та кар'єри, але ми не отримали більше інформації з цього питання.

99 «Значну роль у цій сфері відіграє підтримка трудових загонів – тимчасової зайнятості молоді у літні канікули (планується залучення 600 тис. молодих людей). Молодіжні трудові заgonи є наступниками студентських будівельних загонів радянських часів, в рамках роботи яких студентів відправляли на великі промислові об'єкти» (Я.Боренько, 2010, с.34).

також сприяє підвищенню фінансового становища молодих людей, набуття ними нових навичок та знань, знайомству з новими друзями, шляхом поєднання роботи та відпочинку, та зміцненню впевненості у власних прагненнях.

Молодіжні центри праці та кар'єри проводять навчання навичок міжособистісного спілкування (зокрема, щодо зміцнення впевненості в собі, управління часом, публічних виступів), а також семінари з представниками ділових кіл та місцевих органів влади. Здається, що робота такого центру зосереджена переважно на встановленні відносин та наданні інформації, а не на безпосередній підтримці у пошуку роботи.

КМО було також проінформовано про широкий спектр заходів щодо «орієнтацій на ринку праці», що здійснюються в областях службами зайнятості, зокрема, щодо професійного/кар'єрного консультування, проведення ярмарок працевлаштування, кампаній та зустрічей щодо працевлаштування, семінарів з питань зайнятості або професійного навчання, організації екскурсій студентів на робочі місця, навчання, публікацій матеріалів, а також проведення мотиваційних конкурсів (наприклад, з інформацією про перелік галузей, що користуються попитом). КМО позитивно оцінила взаємодію Державної служби зайнятості зі школами на різних рівнях. Наприклад, була презентована цікава ініціатива щодо встановлення в приміщеннях 525 середніх шкіл інформаційних кіосків для сприяння кращому усвідомленню та розумінню можливостей для кар'єрного росту учнів: що за професії пропонуються і що потрібно для цього знати. Також проводяться інформаційні дні в школах з метою оцінювання професійних здібностей та забезпечення профорієнтації, відвідування підприємств та заводів. КМО також було проінформовано про зусилля Обласного центру зайнятості щодо надання орієнтаційних консультацій з професійно-технічного навчання для молоді щодо того, як обрати чи змінити кар'єру (виявлення схильностей та здібностей до певних професій за допомогою психологічних тестів). Також було презентовано цікаві інноваційні ідеї, зокрема, проведення майстер-класів з різних професійних напрямків, організація роботи мобільних центрів, що сприяють обізнаності у професійній орієнтації молодих людей у віддалених районах, розробку інноваційних проектів для безробітних молодих людей, зокрема, за допомогою методики «живої бібліотеки». У живій бібліотеці кожен може познайомитися з іншими людьми та послухати їхні розповіді. До роботи бібліотеки приєднуються, наприклад, люди з інвалідністю та молоді люди, які перебували за кордоном на навчанні чи роботі, або ті, хто стали жертвами торгівлі людьми. Вищезгадана ініціатива надає можливість молодим людям дізнатися з першоджерел про знання та різний досвід, допомагає їм отримувати інформацію про моделі чи ідеї про те, як взаємодіяти або уникнути взаємодії при певній ситуації, а також надає різні можливості.

Втім, залишається питання, чому так багато безробітних молодих людей не зареєстровані офіційно в системі зайнятості – кількість де-факто безробітних є набагато вищою, ніж ті, хто зареєстрований як безробітний. Однією з причин, що часто згадувалась КМО, є низький рівень допомоги по безробіттю, що

розраховується на основі попереднього посадового окладу особи¹⁰⁰. З різних причин такі оклади, зазвичай, були значно нижчими, ніж реальні. Як розповів нам один з респондентів:

Безробітні молоді люди мають право на певні пільги/допомогу, але при тому, лише половина з безробітної молоді є зареєстрованою. Основною проблемою є неофіційна виплата більшості суми заробітної платні на роботі. Це так звані «гроші в конверті» (отримання готівки на руки). Наприклад, якщо зарплата становить \$600, може бути, що з них лише \$100 офіційно показуються в документах та оподатковуються, а \$500 є неофіційною зарплатою. У випадку, коли такі молоді люди стануть безробітними, розрахунок допомоги по безробіттю буде обчислюватися лише зі \$100, його не може бути збільшено. Крім того, щоб отримати державну допомогу, кожен має проходити навчання та приймати пропозиції на роботу.

Той факт, що багато молодих людей не реєструються в системі, означає, що вони також не мають доступу до підтримки з боку держави, і така ситуація, можливо, може призвести до бездіяльності таких молодих людей на ринку праці протягом більш тривалого періоду часу, ніж було б можливим за умови доступності підтримки. З цього приводу існують дилеми, але в інших країнах Європи зізнаються, що необхідно запроваджувати ефективні стимули (а не лише фінансові виплати) щодо надання підтримки молоді на ранній стадії незайнятості для полегшення у майбутньому їх повторної взаємодії з ринком праці.

Однак лише 2% студентів чекають на допомогу у працевлаштуванні після закінчення навчання від центра зайнятості (близько половини очікують на допомогу від батьків та родичів). Це говорить про низьку оцінку ефективності та результативності роботи центра зайнятості, тож КМО вважає, що потрібно акцентувати увагу на необхідності оцінки роботи та підтримці розвитку доступних послуг для населення.

Роль вищої освіти в забезпеченні зайнятості

Невідповідність між навичками, що здобуваються у ВНЗ, та вимогами ринку праці в Україні також пояснюється занадто широкою теоретичною складовою вищої освіти в Україні (деякі називають її занадто «філософською»)¹⁰¹. В контексті подальшого обговорення ролі вищих навчальних закладів (ВНЗ) у

100 У 2011 р. допомога по безробіттю становила 878,52 грн. на місяць (http://ukrstat.org/en/operativ/operativ2007/rp/ean/ean_e/osp_rik07_e.htm); крім того, урядові джерела зазначають, що приблизно 5 мільйонів українців працюють неофіційно: www.kyivpost.com/content/ukraine/tigipkosome-47-million-ukrainians-working-in-their-own-country-illegally-314808.html.

101 Протягом національних слухань учасники зазначили, що потрібно проводити більш сувору оцінку якості освіти. Крім того, один з учасників написав електронного листа, стверджуючи, що «відсутні чіткі механізми оцінки якості освіти. Важко оцінити, наскільки освіта сприяє можливості працевлаштуватися. Необхідно прийняти багато рішень при підготовці нового закону про вищу освіту». Було підкреслено, що зв'язок між освітньою та молодіжною політикою слабкий, що призводить до того, що система освіти не може визначити потреби ринку праці. Автор підкреслив, що молодіжна політика має бути спрямована на оволодіння молодими людьми навичками, необхідними на ринку праці. Було зазначено, що держава має знаходити роботу молодим людям, а не просто готувати їх до виходу на ринок праці.

підготовці своїх випускників до виходу на ринок праці КМО вважає за потрібне підкреслити, що подібні дискусії також присутні в багатьох європейських країнах, це було пов'язано з введнням Болонського процесу: чи повинні університети стати сучасною версією професійно-технічних шкіл або ж вони повинні зберегти свій характер як заклад, що надає можливості для широкого інтелектуального розвитку, не обов'язково чітко пов'язані з ринком праці?¹⁰² В цілому, ми вважаємо, що в Україні система освіти має бути реорганізована та вдосконалена:

[Снує] великий розрив між потребами на ринку праці, навичками та знаннями, що надаються в системі обов'язкової та університетської освіти. Освіта в Україні є традиційною та консервативною.

Ми повинні навчитися забезпечувати баланс між філософією та більш конкретним професійним навчанням.

У доповіді ОЕСР (2012 р.) було запропоновано ідею зміцнення приватного та державного партнерства у сфері проведення стажувань для українських студентів, що було б одним з механізмів для надання їм більш практичного досвіду.

Зайнятість на противагу можливості працевлаштуватися

КМО вважає, що тема зайнятості молоді може та повинна розглядатися в більш широкій перспективі. На сьогодні державна політика концентрується переважно на виході молодих людей на ринок праці. Цей підхід ґрунтується на припущенні, що після закінчення школи люди мають плавно увійти до ринку праці та залишатися в його межах. В економічній реальності сьогодення таке бачення трудового життя вочевидь є неправильним. Сьогодні, в умовах нестійкості контрактів, невизначеності зайнятості та змін потреб у кваліфікації, процес участі на ринку праці є непередбачуваним та мінливим. Процес здобуття освіти, навчання та роботи сьогодні відбувається паралельно у багатьох студентів, які задіяні на ринку праці, а також у навчанні. Багато людей підвищують свою кваліфікацію за принципом безперервного навчання пізніше, під час свого трудового життя. Таким чином, етапи навчання та застосування того, чого навчився, не слідує один за одним, але вони перетворюються на процеси, що часто відбуваються одночасно. Одне із визначень працевлаштуванню надає Академія вищої освіти Великої Британії:

Безліч досягнень – навички, розуміння та особисті якості, – це, більш імовірно, дозволить студентам отримати роботу та бути успішними в обраній ними професії, що принесе користь їм, робочій силі, суспільству та економіці¹⁰³.

Тож концепцію підкреслено, що для зайнятості важливо отримати не лише професійні знання та кваліфікацію, а й більш загальні навички, навички

102 Див.: http://ec.europa.eu/education/higher-education/bologna_en.htm.

103 Див.: <http://www.heacademy.ac.uk/employability>.

міжособистісного спілкування, особистісні якості та мотиви¹⁰⁴. Такого бачення, на думку КМО, як і раніше, не вистачає в політиці щодо зайнятості молоді в Україні, де пропозиції робочих місць та потреби у відповідних кваліфікаціях на ринку праці залишаються найбільш критичними проблемами.

КМО звертає увагу на необхідність розширити поняття працевлаштування та акцентувати увагу на елементі неформального навчання. Навіть якщо в системі української освіти існують курси життєвих навичок і їх ідентифіковано як важливий елемент для можливостей працевлаштування, КМО підкреслює, що застосування підходів до участі (через реалізацію проектів, активну участь у роботі громадських організацій) є найбільш ефективним методом набуття навичок міжособистісного спілкування. Такий факт було проілюстровано в нещодавньому дослідженні, проведеному Європейським молодіжним форумом¹⁰⁵:

Тривале, часте залучення та участь у молодіжних організаціях надає потужний розвиток навичкам міжособистісного спілкування. Серед шести навичок, що найбільш затребувані працедавцями, п'ять розробляються за допомогою участі в молодіжних організаціях: комунікація, робота в команді, прийняття рішень, організаційні навички та впевненість у собі. Для молодих людей, які брали участь у заходах неформального навчання за кордоном, це додатково включає в себе розвиток мови, міжкультурні та лідерські навички.

Відповідно до рекомендацій цього дослідження, КМО пропонує Україні впроваджувати відповідні заходи, що сприятимуть акцентуванню на важливості неформальної освіти через залучення служб зайнятості до навчання молодих людей, як застосовувати свої навички, здобуті під час отримання неформальної освіти, при прийомі на роботу. Служби зайнятості можуть також сприяти проведенню кампанії щодо інформування роботодавців про переваги, що отримує молодь через їх участь у неформальному навчанні. З часом можуть бути також визначені інструменти для визнання форм неформального навчання.

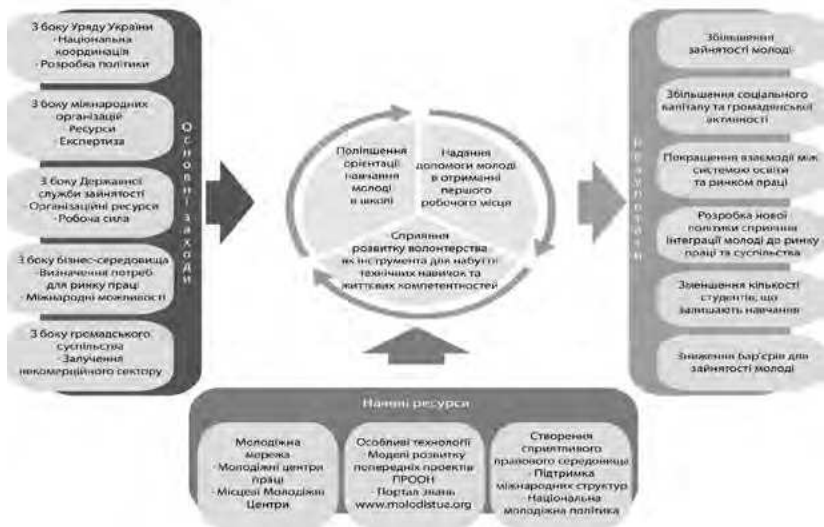
КМО переконалася, що такий погляд не є чимось новим для України. Концепція всеукраїнського проекту «Соціальна інтеграція молоді через вдосконалення системи надання навичок у пошуку роботи та поширення ідеї волонтерства» основну увагу приділяє побудові зв'язків між неформальним навчанням та працевлаштуванням¹⁰⁶. З ідеї концепції проекту зрозуміло, що волонтерство також є інструментом для опанування технічних навичок та навичок міжособистісного спілкування (див. мал. 12).

104 Див. також: L. D. Pool, P. Sewell (2007). "The key to employability: developing a practical model of graduate employability," Education + Training, Vol. 49 Issue: 4, pp.277-289.

105 Див: http://www.youthforum.org/index.php?option=com_content&view=article&id=2541%3Aanon-formal-education-helps-employability-of-young-people-research-finds&catid=28%3Acurrent-users&Itemid=89&lang=en.

106 Взято з презентації ДСМС, проведеної в рамках попереднього візиту в 2011 році.

Мал. 12. Концептуальна схема проекту «Соціальна інтеграція молоді через вдосконалення системи надання навичок у пошуку роботи та поширення ідеї волонтерства»

Джерело: презентація ДСМС

Підприємництво

Щодо підприємництва, то серед української молоді 5% є підприємцями, а 6% мають намір стати ними у майбутньому. Крім того, 41% мають бажання стати підприємцями, але зазначають на своєму шляху такі перешкоди, як відсутність стартової підтримки (первинної фінансової допомоги) або складності соціально-економічного характеру та високі ставки податків (ФН ООН, 2010, с.164). Це означає, що за належної політичної підтримки потенціал для підприємницької діяльності може бути доволі значним. Приклади такої діяльності показують, що за належного навчання, наставництва, консультування та підтримки можна досягти стійкості нових підприємств. Молодь однієї з областей, як із сільського, так і з міського районів, нещодавно брала участь у такій схемі (у 2011 році). Крім навчання у галузі економіки та правових аспектів започаткування власної справи, вони отримали одноразову суму як стартовий капітал для бізнесу (стартовий капітал залежав від їх допомоги по безробіттю: у середньому він становив близько 9 500 грн. та коливався від 4 000 гривень до близько 25 000 грн.). У 2011 році 400 нових підприємств отримали прибуток та діяльність лише 16% було припинено. Сектори розвитку бізнесу включали здебільшого торгівлю/надання послуг (невеликі магазини, торгівлю на ринках, перукарні, послуги для переїзду, транспорт) та сільське господарство. КМО була проінформована про те, що ці компанії не лише продовжують працювати з однією людиною в штаті, деякі з них навіть стають клієнтами служби зайнятості для забезпечення своєї

потреби найняти додаткових співробітників. КМО вважає, що необхідним є оцінювання вищезазначеного проекту не лише в межах періоду одного року, а й в довгостроковій перспективі, зокрема, щодо існування таких підприємств у більш тривалій період часу (2, 3, 5 років), та оцінювання причини закриття деяких з них. Така інформація допоможе розробити превентивні заходи, наприклад, у формі навчання. На сьогодні підготовка включає в себе також психологічні аспекти, ризики та стійкість, лідерство, технологічні інновації, а також підготовку та написання бізнес-планів. Консультації та підтримка малого бізнесу є особливо важливими по двох напрямках: перед успішним запуском, що, зазвичай, є практикою, та в разі, коли щойно відбулося перше падіння, – для забезпечення стійкості¹⁰⁷. Новий бізнес має бути забезпечений підтримкою під час зльотів і падінь на перший період його існування. Можливо, вибудовування лінії допомоги (контактної точки) матиме важливе значення, тож нові підприємці не залишаться осторонь і без уваги, якщо у них виникнуть питання й вони матимуть можливість отримати негайну підтримку чи будуть направлені до відповідної установи або, можливо, отримають наставника (коли більш досвідчена компанія, яка працює в аналогічному секторі, надає консультації та підтримку).

КМО вважає, що схеми підприємництва, описані вище, мають бути також спрямовані й на сільські райони, де можливість працевлаштування є набагато серйознішою проблемою. Програми, звичайно, мають бути адаптовані до реалій сільських областей та забезпечувати віртуальний та фізичний доступ до всього спектра надання ними послуг, у тому числі навчання.

КМО також було презентовано проект «Конкурс бізнес-планів», що відбувається на всеукраїнському рівні. На жаль, переможець не отримує жодного стартового капіталу, його лише представляють потенційним інвесторам, підприємствам, і можливо, банкам. КМО не отримала інформації про те, чи була утворена будь-яка компанія внаслідок перемоги у конкурсі. Вочевидь, що навіть найкращі підприємницькі ідеї можуть постраждати й не бути реалізовані за відсутності структурної підтримки. Можливо, в майбутньому, вищезазначений конкурс (який є символічно дуже важливим з точки зору формування мотивації для початку бізнесу) може бути пов'язаний з більш конкретними програмами підприємництва на регіональному рівні, що забезпечують підтримку інфраструктури для розвитку бізнесу.

Крім того, підприємницькі відносини можуть бути сформовані в рамках освітніх програм, роботи центрів зайнятості, а також у цілому по всіх навчальних закладах (формальної та неформальної) освіти. Повертаючись до двох моделей розвитку, наведених у Розділі 3 (див. табл. 1), загальна відкрита модель розвитку є більш сприятливою для підприємництва, в той час як у патерналістській моделі, з пасивним розвитком, підприємницькі відносини, скоріше за все, не розвиватимуться. Тому варто зауважити, що відкритий

107 Одна з теорій молодіжного підприємництва (Williamson, 1987) розвиває ідею «четвертої сторони трикутника». Це означає, що окрім як на рутинних акцентах на (а) бізнес-плануванні, (б) стартових фінансах, та (с) подальшому наставництві (класичний трикутник підтримки підприємств), підтримка молодіжного підприємства має також зосередитися на (г) стійкості та характері молодих людей, зайнятих у підприємстві, щоб упоратися з успіхами та падіннями, а іноді з їх ізоляцією. Див. також: Macdonald and Coffield (1991).

розвиток має потенціал для зміцнення підприємницьких відносин. Важливо також пам'ятати, що підприємницькі якості важливі не лише для розвитку бізнесу, а й для особистого управління капіталом (для домашнього господарства, у розвитку кар'єри та реалізації громадських ініціатив). Не всі підприємливі люди стають підприємцями, але ті, хто задля підприємницького бізнесу опановують особистісні характеристики, незмінно втілюють свої ініціативи (De Wachter and Kristensen, 1995 р.).

КМО також підкреслила значні зусилля щодо розвитку підприємництва з боку громадських організацій. Такі зусилля вітали з боку КМО, адже вони застосовували методики неформальної освіти та активне залучення молодих людей. Члени КМО почули про приклади програм, організованих коаліцією кількох місцевих організацій ОСНОВА:

Цей проект [«Бізнес-ангели»] був створений для учнів 6 – 8 класів з тим, щоб залучити їх до творчого процесу аналізу і «вирішення» актуальних проблем сучасності: економічних, соціальних, екологічних та таких, що стосуються гуманітарних наук на всіх чотирьох рівнях (місцевому, регіональному, національному та глобальному). Методика дослідження передбачає використання в ігровій формі елементів формування спільної команди, визначення свого лідера та спікера, підготовку команди та презентацію власної програми автора (...). Лабораторія бізнес-моделювання є молодіжною економічною інформаційною програмою для старшокласників.

Мобільність та відтік мізків

Відсутність мобільності у молоді (як внутрішньої, так і між областями) є серйозною проблемою для українського ринку праці:

Молоді люди тільки починають своє трудове життя та рідко володіють достатньою кількістю ресурсів, щоб пересуватися країною у пошуках роботи в інших областях.

Більше пропозицій для роботи є у містах, але для людей із сільської місцевості може бути економічно складно дістатися міста.

В розрізі нового закону про зайнятість, КМО вважає, що існує необхідність забезпечення сільської місцевості фахівцями: сільські райони відчайдушно позбавлені належного рівня надання державних та приватних послуг (наприклад, проблемою є якісне надання медичних послуг), є більш залежними від доброї волі, цілеспрямованості та благодійності фізичних осіб. Тож, стимулювання переміщення фахівців у сільські райони, що передбачено в рамках нового закону про зайнятість, здається, є добрим першим кроком. Також необхідно робити більше інвестицій у молодіжну сферу в сільській місцевості та створювати більш сприятливі умови для збереження та забезпечення молоді, в тому числі професіоналами.

На членів КМО справила враження нова можливість зареєструватися у будь-якому агентстві зайнятості в країні, а не лише за місцем проживання. Як КМО повідомили в службі зайнятості:

У минулому році було внесено поправку до законодавства України, що дозволяє людям, незалежно від їх місця проживання, зареєструватися у будь-якому агентстві зайнятості. Ідея полягала в можливості застосування більш гнучкого підходу для влаштування на роботу. Тепер люди можуть дізнатися про вакансії по всій країні.

КМО також почула думки щодо можливості визнання освітніх дипломів у межах України та за кордоном, що, наразі, ускладнює рух між ВНЗ та можливості для українських студентів навчатися за кордоном.

У той час як відсутність мобільності, за твердженням деяких, є проблемою для України, багато областей страждають від внутрішньої та зовнішньої міграції людського потенціалу: «витоку мізків» (міграції та еміграції людей, які володіють необхідними знаннями, кваліфікацією та навичками) або молоді (міграції або еміграції молодих людей). Така міграція відбувається з областей до Києва чи до інших великих міст, а також за кордон, в інші країни. Цікаво, що члени КМО чули набагато більше під час своїх візитів про внутрішню міграцію із сільських районів до міст, ніж про виїзд за кордон¹⁰⁸. Це дивно з огляду на кількість тих, хто вже емігрував: згідно з опитуванням 2009 року – це близько 700 000 молодих людей (Боренько, 2010 р., с.10)¹⁰⁹:

Близько 1 500 000 українців покинули країну для того, щоб знайти роботу за кордоном в 2005 – 2008 роках, з них 45,2% складає молодь віком від 15 до 35 років. Приблизно третина трудових мігрантів з України в Росію та Чехію є молодими людьми. Найпопулярнішими країнами по кількості українських трудових мігрантів (більш ніж 40 000 осіб) були Росія, Італія, Чехія, Польща, Угорщина, Іспанія та Португалія.

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України підтримує навчання українських студентів у зарубіжних університетах з метою сприяння підвищенню мобільності молоді України:

Також ми хочемо, щоб українські студенти навчалися в провідних світових університетах. На проведення відповідного конкурсу було виділено 42 млн гривень, близько 200 студентів перемогли в ньому. Наступна мета – забезпечити навчання 1 000 студентів за кордоном.

Ця ініціатива також збільшує ризик можливого витоку людського потенціалу, адже часто студенти, які їдуть здобувати освіту за межі України, залишаються в цих країнах і після закінчення навчання. З іншого боку, в той час як 20 000 українських студентів навчаються за кордоном, 55 000 студентів з 137 країн світу навчаються в Україні¹¹⁰.

Насамкінець варто відзначити, що КМО позитивно вражена, наскільки

108 «У період між 1991 та 2004 роками 2 537 400 осіб емігрували з країни; 1 897 500 переселились в інші пострадянські країни та 639 900 переїхали до інших переважно західних країн». Джерело доступу: <http://www.migrationinformation.org/USFocus/display.cfm?ID=365>.

109 Зовнішня трудова міграція населення України. Дослідження фонду «Відкрий Україну», Фонду Віктора Пінчука та Світового банку. Київ, 2009.

110 У цьому контексті важливо нагадати точку зору КМО щодо патріотичного виховання, щодо появи новачків в українському суспільстві. Щодо цього варто ще раз наголосити на необхідності максимально застосовувати підходи більшої відкритості, толерантності та дотримання прав людини.

багато зусиль докладається щодо розвитку сфери зайнятості молоді. Помітно, що держава, як і раніше, активно бере участь у забезпеченні зайнятості молоді та продовжує запроваджувати ефективні ініціативи для гарантування кожній молодій людині місця на ринку праці. З іншого боку, молодіжна політика в цій області не враховує перетворення, що відбуваються на ринку праці сьогодні, так само як і потреби щодо нового інструментарію та застосування нових підходів. Вважаємо, що має бути приділено більше уваги розвитку ініціатив щодо забезпечення більших гарантій для можливості навчання протягом усього життя, заохочення та сприяння забезпечення необхідними умовами для перекваліфікації та набуття новим поколінням необхідних навичок. Має бути приділено більше уваги методиці неформальної освіти як інструменту для набуття навичок міжособистісного спілкування, а проблематика працевлаштування має бути введена до загальнодержавного порядку денного країни. Всі зазначені підходи також можуть підвищувати навички підприємництва у молоді, що є необхідним для розвитку економіки України.

Зайнятість та працевлаштування

Рекомендація 14. Забезпечення реалізації програм сприяння зайнятості та вплив цих програм на працевлаштування

- Потрібно проводити моніторинг ефективності та дієвості нового закону про зайнятість (особливо тих положень, що стосуються молоді). Оскільки гарантія першого робочого місця, що була передбачена попереднім законодавством, не виконувалася через брак фінансування, потрібно забезпечити фінансування для нової програми.
- Створити якісну модель стажування для забезпечення того, що студенти опановують професію та отримують цінні навички. Також є потреба проводити моніторинг переходу від стажування до працевлаштування та оцінювати, наскільки стажування є доступним людям з життєвими проблемами.

Рекомендація 15. Розвиток неформальної освіти з метою працевлаштування

- Запровадити до молодіжної політики поняття «можливість працевлаштуватися». Необхідно визнати, що для працевлаштування потрібні не лише знання та кваліфікація в межах спеціальності, а й більш загальні навички, у тому числі комп'ютерні навички, особисті навички та мотивація.
- Неформальну освіту потрібно визнати одним із найкращих шляхів підвищити можливість працевлаштування молоді (партисипативні підходи, отримання досвіду реалізації проєктів, активне членство в НУО, волонтерство тощо).
- Потрібно проводити заходи та кампанії із популяризації цінностей неформальної освіти для можливості працевлаштування. Вони мають бути спрямованими на роботодавців та пояснювати їм переваги, які молоді люди отримують від неформального навчання.

- Необхідно розвивати неформальне навчання за рахунок залучення служб зайнятості до того, щоб навчити молодих людей вигідно представляти навички, отримані під час неформального навчання, у процесі пошуку роботи та на співбесідах.

Рекомендація 16. Підтримка освіти для можливості працевлаштуватися

- Необхідно розвивати навчання упродовж життя – підвищення кваліфікації та перекваліфікацію – на особистому та системному рівні. Для цього необхідні нове бачення освіти, яка розвиває особисту мотивацію до розвитку своєї компетентності, та установ, що впроваджують ініціативи із навчання протягом життя, – курси післядипломної освіти, схеми продовження навчання, програми перекваліфікації, у тому числі такі, що тісно не пов'язані з ринком праці.
- Потрібно суворо оцінювати якість освіти та створити інструменти для такої оцінки. Одним з таких критеріїв може бути те, наскільки навчальний заклад визначає потреби ринку праці та наскільки високим є рівень працевлаштування його випускників.
- Хоча система професійно-технічної освіти створена на основі тісного зв'язку між навчальним закладом та роботодавцем, потрібно проаналізувати, наскільки ця система є гнучкою, чи може вона врахувати потреби тих, хто змінив свої плани щодо роботи, або тих, хто робить перерви у навчанні через вагітність або службу у збройних силах тощо.

Рекомендація 17. Надання ефективної підтримки та профорієнтації у службах зайнятості

- Держава має докладати зусиль для охоплення програмами перекваліфікації та повернення на ринок праці безробітних, які не зареєстровані у центрах зайнятості. Для цього потрібні ефективні ініціативи (не лише виплата допомоги). Необхідно виділити додаткове фінансування для забезпечення стійкості Молодіжних центрів праці та кар'єри.
- Необхідно проводити оцінку послуг центрів зайнятості з профорієнтації та надання інших видів підтримки. З огляду на низку численних інноваційних практик служб зайнятості або Молодіжних центрів праці та кар'єри необхідно налагодити дієву систему обміну найкращим досвідом між усіма службами та центрами України.

Рекомендація 18. Підтримка та заохочення молодіжного підприємництва

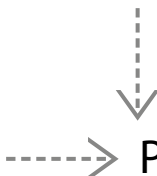
- Необхідно формувати підприємницький підхід у молоді через систему освіти, роботи служб зайнятості та у навчальних заходах (формальних і неформальних) взагалі. Сприяння нестандартному мисленню в рамках вільної моделі розвитку може зробити підприємницький підхід більш поширеним.
- Потрібно проводити оцінку чинної програми сприяння підприємництву тільки на щорічній основі, а також у більш довгостроковій перспективі. Це допоможе оцінити, скільки компаній залишаються на ринку протягом 2, 3 чи 5 років, та визначити причини

невдачі інших. На основі цієї інформації можна розробити заходи з попередження.

- Потрібно надавати поради і підтримку молодим підприємцям, особливо у двох найважливіших моментах – безпосередньо перед відкриттям бізнесу й одразу після перших досягнень. Це дозволить забезпечити відповідальність та стійкість. Необхідно створювати такі програми, як служба підтримки/консультацій або програма менторства (в рамках якої більш досвідчена компанія у певній галузі надає поради і підтримку).
- Програми, спрямовані на розвиток молодіжного підприємництва, мають виконуватися й у сільській місцевості.
- Необхідно підтримувати діяльність молодіжних організацій, спрямовану на розвиток підприємництва, особливо якщо вона передбачає неформальні методи навчання.

РОЗДІЛ 7. Патріотичне виховання та громадянство

Вступ

Третьою важливою сферою молодіжної політики у роботі ДСМС є патріотичне виховання. Патріотичне виховання є одним із напрямків роботи Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009 – 2015 роки. Такий напрямок вже був одним з ключових елементів попередньої Державної програми, що реалізовувалась у період між 2004 та 2008 роками¹¹¹. Під час візитів КМО часто згадувалось, що патріотичне виховання має бути зрозумілим у конкретному контексті та історії країни, оскільки Україна все ще розвиває свій суверенітет та розбудовує ідентичність з урахуванням своєї регіональної та мовної різноманітності. Члени КМО розпитали різних суб'єктів молодіжної політики про сенс патріотичного виховання, а також про зв'язки між патріотичною та громадянською освітою¹¹².

Розуміння поняття патріотичного виховання

Існує багато різних визначень поняття патріотичного виховання. Патріотичне виховання пов'язують з такими поняттями, як націоналізм, людські цінності, мілітаризм, дозвілля, міжкультурні фестивалі, реставрація пам'яток, ветерани, фольклор, та навіть зі спортом та здоров'ям. Деякі з почутих нами визначень, здавалося, містять ще більше елементів. Один респондент, відповідаючи на запитання, що таке патріотичне виховання, настільки захопився відповіддю, що вона здалась всеосяжною, і тому майже позбавленою сенсу:

111 Як зазначає ДСМС, «протягом останніх десяти років було декілька спроб ухвалити програму патріотичного виховання молоді шляхом прийняття відповідного закону, але жодна з них не була успішною». Один з учасників національних слухань сказав про наявність законопроекту про патріотичне виховання молоді, який пройшов перше читання.

112 Одним з учасників національних слухань було запропоновано подумати над терміном «патріотичне виховання» для того, щоб чітко його визначити або замінити його терміном «громадянське виховання».

Це любов до країни, в якій ви живете, зі своїми думками та діями, на благо цієї країни. Догляд за навколишнім середовищем. Робити речі на практиці, а не лише думати про це. Робити внесок у загальний добробут народу та у розвиток культурних цінностей, вшановувати історію своєї країни. Крім того, обізнаність про сусідні країни. Розвиток Батьківщини може та має бути відображено в багатьох аспектах життя суспільства та поведінки. Другим ключовим елементом є здоровий спосіб життя, а не лише спортивні заходи, та багато інших речей. Патріотизм – це не про військові питання. Це лише про створення конструктивної цінності народу.

Цілі патріотичного виховання, що були донесені до нас, в основному пов'язані з подоланням регіональних, мовних та культурних розбіжностей усередині країни, зміцненням відчуття того, що українці турбуються про країну та беруть участь в її подальшому розвитку. Про це свідчать цитати нижче:

Молоді політики повинні викоринити старий спосіб ідентичності з українським, що використовувало попереднє покоління політиків. Існує поділ між східною та західною Україною, і ми повинні припинити ці відмінності та знайти спільні точки дотику та спільні зобов'язання. Жодна з громадських організацій не приділяє достатньої уваги патріотичному вихованню молоді, внаслідок чого молоді люди не відчують себе справжніми громадянами своєї країни, а замість того орієнтовані на міграцію з країни. Молоді люди повинні знати про своє минуле та бути спроможними дивитися в майбутнє з метою зміцнення потенціалу України (...). [Ми] повинні працювати разом для економічного, соціального розвитку та конкурентоспроможності.

Програма патріотичного виховання також присутня в шкільній програмі. В школі Одеської області сповідується три основні цілі розвитку патріотичного виховання: підтримка особистості та сприяння розвитку почуття патріотизму до Батьківщини, створення механізмів взаємодії між поколіннями, а також заохочення до активної праці на благо Батьківщини.

У той час як загальні цілі патріотичного виховання є основою забезпечення зміцнення єдності та збільшення рівня участі в розвитку країни, фактично, методології, що використовуються в реалізації поставлених цілей, рухаються в різних напрямках. Програми, що були організовані в рамках патріотичного виховання, в основному включено в заходи, пов'язані з культурною та військовою діяльністю. Історична робота проводиться у напрямку догляду за історичними пам'ятниками, зустрічі з ветеранами війни, виданням історичних монографій, святкуванням історичних подій, або догляду за історичними пам'ятками. Культурні заходи пов'язані здебільшого з фольклором, а також з проведенням культурних фестивалів, на яких часто представляють не лише українську, а й регіональну культуру. Культурна та історична роботи були визначені основою для патріотичного виховання в одній з областей:

Наша культурна спадщина є основою нашого патріотичного виховання. Відновлюється багато будівель та меморіалів у місцях, де загинули люди в період Світової війни. Повертається релігійна спадщина. Все це дає можливість не лише працювати, а й замислюватися про те, «де я народився». Грецькі, польські, російські, азербайджанські коріння. Проведення спеціального фестивалю Київської Русі. Міжнародний молодіжний фестиваль. Інші фестивалі. Культурна робота є патріотичною роботою.

Так само міжкультурні та міжнародні події (наприклад, свята) також були вказані як платформи для патріотичного виховання. Також відбуваються й військові заходи, наприклад, проводяться військово-патріотичні ігри, для молоді, що збирається на військову службу в армію. Цей зв'язок з мілітаризмом є доволі сильним, адже Міністерство оборони є одним з органів влади, що бере участь у реалізації цієї частини стратегії розвитку молоді.

Крім зазначених трьох основних напрямків діяльності в рамках патріотичного виховання, у КМО склалося враження, що патріотичне виховання іноді розуміється дуже широко та охоплює практично всі форми позакласної роботи, поряд зі спортивною діяльністю або зміцненням здоров'я. Включення питань здоров'я та спорту до концепції патріотичного виховання ґрунтується на припущенні, що все, що може позитивно вплинути на розвиток особистості, в свою чергу, приносить користь країні (зокрема, якщо людина зберігає здоров'я та, наприклад, не вживає наркотиків, це йде на користь Україні). Ініціативи щодо активного громадянства також обговорюються під прапором патріотичного виховання, так само як ініціативи з охорони природи, міжкультурні фестивалі або навіть події, пов'язані з європейською інтеграцією. Оскільки термін патріотичного виховання не дуже добре визначено, він дозволяє вміщувати в себе вражаюче розмаїття заходів, що проводяться під цим гаслом. Здається, що практично будь-який напрямок, що не входить до інших пріоритетів сформованого порядку денного щодо молоді (наприклад, до охорони здоров'я та зайнятості), може бути «додано» до обговорення патріотичного виховання.

Наступна цитата ілюструє всеосяжний характер патріотичного виховання та його зв'язок з дозвіллям, соціальною інтеграцією та мілітаризмом:

Розвиток молоді будується навколо патріотичних зусиль – таборування, дискотеки, походи, військові навчання, будівництво ігрових майданчиків для дітей, прибирання територій [показано на картинках], інтеграція, здоровий спосіб життя.

Ця суміш видів діяльності, зазначених як «патріотичне виховання», час від часу пов'язує між собою гасла, що, здається, важко уявити разом: толерантність, мілітаризм, націоналізм, єдність, культурне різноманіття, європейська інтеграція – все це належить до різних традицій і дискурсів. Більше того, потрібно визнати, що хоча деякі з цих гасел можуть бути ефективними у залученні окремих груп молоді, інші будуть набагато менш популярними (зокрема, серед інших груп молоді) та можуть викликати негативне ставлення до всієї системи патріотичного виховання.

Патріотичне виховання, відкрите для змін

Наскільки зрозуміла КМО, основною метою патріотичного виховання є розвиток спільних установок у української молоді, встановлення зв'язку з історичною спадщиною та створення (відтворення) соціальних цінностей для наступних поколінь. КМО побачила, що важливо оцінити, наскільки система патріотичного виховання відкрита для змін, що відбуваються у житті молодих

людей. Є ризик, що патріотичне виховання може загострювати протиріччя між поколіннями, якщо цінності нового покоління не визнаються важливими. Замість встановлення зв'язку молоді з історією їхньої країни це може призвести до відчуження молодого покоління.

Є відчуття, що сьогодні молодь України та їхні батьки – це два покоління, які мають протилежні й часто конкуруючі цінності, прагнуть до досягнення різних цілей та не можуть повноцінно спілкуватися між собою. Такі протиріччя між поколіннями (з приводу цінностей, способу життя, амбіцій та перспектив) видалися КМО доволі поширеними, про них говорили багато респондентів.

Тому виникає наступне важливе питання: чи може патріотичне виховання бути досить гнучким, аби враховувати різні підходи до того, як бути патріотом? Патріотичне виховання прагне встановити, хто є «справжнім українцем», але КМО переконана, що в основу розвитку патріотичного виховання потрібно покласти принцип відкритості (див. табл. 2 про дві моделі розвитку). Методологія патріотичного виховання має передбачати відкрите обговорення того, що значить бути патріотом зараз. Діяльність, зосереджена на вихованні терпимості чи мультикультуралізму, та міжнародні ініціативи часто спрямовані на те, щоб заохотити людей шукати нове розуміння «справжнього українця»–українця, відкритого до світу, толерантного, такого, який поважає різноманітність, піклується про місцеву громаду та працює на благо своєї громади або школи.

КМО переконана, що замість створення дуже чіткої та визначеної моделі патріотизму, що ґрунтується переважно на досвіді попередніх поколінь та, відповідно, намагається «загнати» всіх молодих людей у цю модель, нове патріотичне виховання має створювати умови для поваги різних форм патріотичності. Це передбачає критичне мислення, усвідомлення себе українцем або україною в Європі та світі, громадянську позицію та поведінку, сприяння позитивним змінам та розвиток здатності подолати сучасні проблеми в Україні.

Забезпечення інклюзивного характеру патріотичного виховання

Вищезазначене підводить нас до другого пункту: важливості забезпечення інклюзивного характеру патріотичного виховання. Хоча патріотичне виховання в Україні спрямовано на зміцнення ідентифікації себе з країною та відчуття любові до неї, також воно може спричинити закритість українців стосовно різних груп (етнічних, національних, неформальних), що мешкають в Україні. Патріотичне виховання не дає відповіді на запитання, яким чином можуть бути узгоджені регіональна та національна ідентичності:

У нашому багатонаціональному регіоні, з більш ніж 130 національностями, є проблема: яким чином зберегти свою самобутність та сприяти вихованню почуття патріотизму до «великої» та «малої» Батьківщини?

КМО вважає, що поняття громадянства має на увазі набагато більш всеосяжну концепцію, що дозволила б усім громадянам України, незалежно від їх етнічного походження, мови або країни свого народження, нести відповідальність за країну, в якій вони живуть. Це є важливим у світлі статистики щодо регіонального та мовного розмаїття в Україні, а також у світлі тенденцій в області міграції. Як було зазначено у доповіді ФН ООН (2010, с.25), чиста міграція, швидше за все, буде зростати в період між 2010 та 2050 роками. В середньому за цей період імміграція становитиме два мільйони осіб, які прийдуть до України (з Південної та Південно-Східної Азії). У зв'язку з цим та з метою забезпечення новоприбулими в Україні самовідданості та обов'язків стосовно своєї нової країни, застосування поняття громадянства матиме під собою більш міцну основу для патріотизму, а не націоналізму, адже нові мігранти, природно, будуть представниками різних національностей. КМО звернулася до респондентів, з якими вона зустрілася в південній частині України, з проханням визначити їхні потреби щодо отримання чітких керівних принципів та опанування додаткових навичок, у тому, як впоратися з цією новою ситуацією. КМО отримала таку відповідь:

Терпимість була основою еволюції Європи, але в Україні є така приказка: «Ви можете полюбити цілий світ, але чи можете ви полюбити вашого сусіда?». Як зберегти толерантність в умовах міграції та імміграції?

КМО має тверде переконання, що теорію та практику «патріотичного виховання» має бути розширено за темами, що стосуються відкритості, сприйняття різноманітності та навчання різних напрямків культури, щодо релігії, плюралізму, прав людини (див. табл. 6). Як вже зазначалося в деяких областях України, це має бути включено до пакета патріотичного виховання в Україні, а особливо в тих областях, де існує етнічна напруженість. У той час як патріотичне виховання намагається донести, що «всі ми – українці», регіональна диференціація може бути шкідливою для майбутнього країни, серед цього найбільшою проблемою залишається визначення статусу української мови. Виникають актуальні питання: хто є українцем? Чи під словом «українець» розуміють скоріше національність або ж громадянство? Чи включено до поняття «українець» також людей іншого етнічного походження, з іншим віросповіданням¹¹³? Надання молодим людям розуміння різноманітності, можливості оцінювати культурні конфлікти, розвивати толерантність, розглядати моменти напруженості через різні точки зору суспільства є важливими навичками для громадян, а такі цінності, як повага, солідарність та взаємозалежність між різними громадами, слід розвивати як основу для нового патріотизму (такого, що не лише ґрунтується на національних почуттях, а веде далі до цивільного діалогу та розвитку ініціатив).

113 Наприклад, під час візиту до Одеси ми небагато чули про змішування національностей, що живуть у місті, навіть беручи до уваги той факт, що це є доволі багатонаціональне місто.

Використання методології спільної участі в процесі навчання демократії та громадянськості

Третє питання, яке розглядає КМО, стосується методів, що використовуються у патріотичному вихованні. Так, якщо сфера його застосування розшириться до громадянства (як це пропонується КМО), чи не призведе це до критичних питань щодо того, яким чином студенти можуть навчитися демократії та соціальній інтеграції? КМО вважає, що політична грамотність є першим кроком для демократичного залучення до активного громадянства (включаючи такі елементи, як управління, моральна відповідальність, залучення громади). Було проведено чимало досліджень щодо чинників, методів та педагогіки для навчання громадянству, і в серцевину цього покладено, як зазначено у табл. 6, знання як важлива передумова для цього. Громадяни повинні знати про свої громадянські обов'язки та права і про те, що робити в разі порушення їхніх прав. Це є основою громадянського суспільства, що стоїть на чолі існування демократичного середовища в школах. КМО було презентовано проект соціально активних шкіл, в якому школи, органи влади та спільноти працювали разом задля розвитку місцевих ініціатив на підтримку розвитку громад. Такі проекти вже дають змогу молоді опанувати певні навички громадянства і сформувані відносини в напрямку моральної відповідальності та громадянської участі.

Таблиця 6. Матриця навчання європейській громадянськості

Джерело: Навчальний посібник щодо Європейського громадянства (Рада Європи та Європейський Союз, 2003), випуск 7, с.64

Цінності	Цілі	Потреби у навчанні	Знання	Навички	Ставлення
Рівність усіх людей	Допомагати молодим людям у визначенні їхніх ціннісних установок, особистої ідентичності та відчуття належності до їхніх громад	Визначення своїх цінностей та розуміння, звідки вони походять	Права людини (універсальність, права, механізми захисту, роль окремих людей у розвитку культури поваги та захисту прав людини) Навколишнє середовище (відчуття нашої взаємозалежності з навколишнім середовищем, знання, як захищати його) Глобальні проблеми (напр., розвиток, бідність) Культурна різноманітність (усвідомлення культурної різноманітності, плюралізм думок та інтересів) Демократія (знання основ функціонування демократичних режимів та норм, що регулюють їхню діяльність)	Участь та розширення можливостей (мотивування та сприяння іншим, незастосування контролю) Розвиток громад (робота з громадами для створення більш сталого та мирного середовища) Несилowe вирішення соціальних та політичних конфліктів (несилowі підходи до вирішення конфліктів, співпраця та робота в команді, вирішення проблем, активна комунікація)	Толерантність до невідомого
Права людини		Розуміння власної належності та ідентифікації із різними групами			Емпатія
Солідарність		Визначення, наскільки цінності збігаються з цінностями інших громадян, громад та суспільства в цілому			Непов'язаність із певними соціальними ролями
Плюралізм (соціальний, культурний, політичний)	Допомагати молодим людям бути активними захисниками своїх цінностей	Спроможність виразити свої цінності так, щоб не ображати інших			Повага до культурних і соціальних відмінностей
Відповідальність за охорону навколишнього середовища					Демонстрація солідарності
Повага до себе та інших					Довіра та чесність
Сталий людський розвиток					Відкритість
Взаємозалежність					

Під час візитів до України КМО мала можливість зустрітися з людьми в обласних державних адміністраціях, які відповідають за патріотичне та громадянське виховання в школах області. КМО звернула увагу на такі теми: знання, навички та відносини, – їх було розглянуто окремо, навіть якщо щодо громадянства, освіти та навчання вони є нерозривно пов'язаними між собою. КМО отримала враження, що в Україні патріотичне виховання розуміється переважно як діяльність, а якщо висловитися більш точно, як неформальні освітні заходи, пов'язані з культурою, історією та мілітаризмом. На відміну від громадянської освіти (яку було презентовано нам в Одесі з боку обласної влади), це означає спосіб роботи, методологію, що включає в себе створення студентських рад, а також розробку проектів та ведення дискусій/діалогу із суспільством та у суспільстві. Через те, що КМО не зрозуміла, чому ці два напрями існують окремо, вона вважає, що методологію, що лежить в основі громадянської освіти, також має бути застосовано в усіх патріотичних заходах освітнього характеру. Проблиски такої ідеї проглядались в описах освітніх патріотичних програм, але рідко вона була сформульована як основна тема. Було зроблено акцент на контексті й на практиці. Тим не менш, навчання громадянству, зрештою, досягається за рахунок відповідних методологій участі, а не через конкретно відчутні результати. КМО переконана, що використання наскрізних методологій посилять досягнення цілей ідентифікації з громадами України та залучення і співпрацю всередині них, а також надасть підтримку у розвитку країни (що завжди було однією з головних цілей патріотичного виховання).

У доповіді ЮНІСЕФ (2010, с.14) міститься просте, але важливе зауваження:

Наприклад, якщо така діяльність, як патріотичне виховання молоді, здійснюється без чітких якісних показників результативності, не зрозуміло, яким чином можна оцінювати ефективність такої діяльності.

Пошук відповідних показників та критеріїв оцінки вимірювання результатів патріотичного виховання, ймовірно, буде важко здійснити, якщо концепція базуватиметься виключно на почуттях та цінностях, однак практику пов'язано виключно з конкретними діями. Міцне поєднання волі з компетентностями, навичками та досвідом є основою для активного громадянства – з точки зору КМО, це може бути конструктивний наступний крок на шляху до майбутнього розвитку та прогресу в цій сфері молодіжної політики України.

Посилення громадянського виміру в патріотичному вихованні

На думку КМО, багато з методик та видів діяльності, що застосовуються відповідно до цілей патріотичного виховання, забезпечуючи тим самим соціальну згуртованість та почуття ідентифікації з Україною, можна поставити під сумнів. Громадянство, із зобов'язаннями громадян та правами здається більш адекватним поняттям, оскільки воно містить у собі дії та ініціативи, не лише почуття або прихильності. Таким чином, любов до країни, в сенсі громадянства, є необхідною, але не достатньою підставою для громадянства –

участь та відданість позитивним змінам також є критичною¹¹⁴. Ідея громадянства вміщує в собі як права, так і обов'язки – і, що є особливо важливим, боротьбу за забезпечення реалізації таких прав. Таким чином, з точки зору КМО, ідея «патріотизму» в Україні має бути побудована на концепції громадянства, спрямованій на відданість громадянському суспільству та взаємодію в ньому, а не лише з нацією. Сьогодні вже існують певні види діяльності, як усередині, так і за межами формальної освіти, що спрямовані на соціальну інтеграцію та ініціативність, але все ще існує потреба у посиленні цих елементів.

Громадянство є більш прийнятним терміном для зовнішньої аудиторії, більш зрозумілим на міжнародній арені стосовно молодіжної політики. З цієї причини КМО пропонує перейменувати існуючий Центр для патріотичного розвитку у Центр молодих громадян або Центр для розвитку/виховання громадянства молоді. Якщо, за певних обставин, назву Центру не може бути змінено, КМО припускає, що центр виграє від розміщення підзаголовку, такого як, наприклад, Центр розвитку громадянства. Це було б більш ніж символічним та створило б місце для дискусій про взаємозв'язок між ідеями патріотичного розвитку та громадянськими поглядами молоді в Україні.

Насамкінець корисно згадати слова представника громадської організації з багатонаціонального регіону, до якого завітали члени КМО. Ця людина також відзначає можливий ризик, коли розвиток патріотичного виховання переросте у закритість та пасивність:

Концепція патріотичних цінностей є підступною річчю, що може призвести до поганого розвитку. Я більше зацікавлений у сусідській полікультурній співпраці та єднанні.

Ця цитата підкреслює три речі, які сьогодні є необхідними для позитивної еволюції патріотичного виховання: полікультурність – цінування різноманіття в єдності та забезпечення інклюзивного характеру, співробітництво – підкреслення соціальної активності, інтеграції та громадянської ініціативи, та єднання–встановлення соціальних взаємовідносин, що можуть бути утворені через особистісну різноманітність та ґрунтуватися як на правах та обов'язках, так і через громадянство.

114 Більше дискусій на тему громадянства та Європейського громадянства, а також методології, запропоновані у посібнику Ради Європи та ЄС (2003) T-kit № 7 " T-kit on European Citizenship". Режим доступу: http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/Publications/T_kits/7/tkit7.pdf.

Патріотичне виховання та громадянство

Рекомендація 19. Розвиток патріотичного виховання, відкритого до змін

- Методологія патріотичного виховання має створювати умови для поваги до різних форм патріотичності й відданості своїй країні та сприяти відкритому обговоренню серед молоді, що значить бути патріотом в Україні у наші часи.

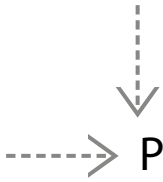
Рекомендація 20. Забезпечення інклюзивного патріотичного виховання

- Необхідно забезпечити інклюзивний характер патріотичного виховання. Теорія та практика патріотичного виховання мають бути розширені та включати такі теми, як відкритість, прийняття різноманітності, вивчення різних культур і релігій, плюралізм та права людини.

Рекомендація 21. Запровадження партисипативних технологій для активного залучення громад

- Необхідно застосовувати більш партисипативні підходи до патріотичного виховання. У цій діяльності потрібно також використовувати методологію громадянської освіти.
- Необхідно просувати ідею активного залучення до громадянського життя через створення демократичного середовища у школах.

РОЗДІЛ 8. Залучення молоді та її участь

Вступ

Тема залучення молоді та забезпечення її участі є, з точки зору КМО, критичною. В той час як рівень присутності чи відвідування заходів молоддю в країні є доволі високим, значно менше робиться щодо активної участі молоді як членів організацій чи волонтерів (дані ЮНІСЕФ за 2010 рік). Питання щодо заохочення та активізації участі молоді відповідає інтересам влади України, а члени КМО були поінформовані про те, що міністерство готує доповідь, яка стосується участі молоді в громадському житті. КМО почула від лідера всеукраїнської молодіжної громадської організації про необхідність молоді мати більше особистої ініціативи, а також проводити інвестиційну політику у зазначеній сфері:

Молоді люди в Україні повинні демонструвати більше ініціативи та представляти свої інтереси. Молодіжна політика має сприяти забезпеченню присутності питання активної участі молоді у порядку денному.

У Розділі 7 розглядався один із головних пріоритетів української молодіжної політики – патріотичне виховання. Патріотичне виховання охоплює різні форми роботи з молоддю, але іноді не повною мірою реалізує свій потенціал через брак залучення молоді та взаємодії з нею. Як вже підкреслювалось у Розділі 3, існує необхідність переосмислити моделі розвитку молоді (див. табл. 2), що використовуються в різних видах діяльності в Україні, та підкреслити необхідність участі молоді в усіх сферах молодіжної політики (див. мал. 8).

Участь молоді

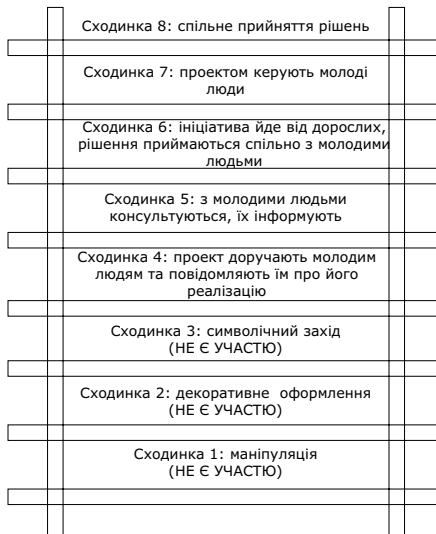
КМО розглядає як найбільшу цінність залучення молоді, і про це йтиметься далі у Розділі. Як було зазначено вище одним із лідерів громадської організації, а також зазначено у переглянутій Європейській Хартії про участь молодих людей у місцевому та регіональному житті, питання участі також потребує адекватної підтримки¹¹⁵:

115 Див.: <http://www.salto-youth.net/downloads/4-17-1510/Revised%20European%20Charter%20on%20the%20Participation%20of%20YYP.pdf>.

Участь та активне громадянство означає мати право, засоби, простір, можливості і, якщо необхідно, підтримку в участі та впливі на прийняття рішень, а також означає участь у різних заходах та процесах з метою побудови кращого суспільства.

При обговоренні питання участі молодих людей повчально поглянути на «драбину участі» (опубліковану Гартом у 1992 році, див. мал. 12), що являють собою різні рівні участі молодих людей. Схоже, що Україна піднімається цими сходами. Загальне враження полягає в тому, що на цьому етапі більшість молодих людей поінформована, з ними консультуються, але, як і раніше, ініціативи в Україні йдуть від дорослих. Тим не менш, КМО також стала свідком інших заходів, які були ініційовані молоддю та здійснювались під керівництвом молодих людей, переважно через громадські організації, що показує розвиток молодого громадянського суспільства (така точка зору також знайшла підтвердження у словах багатьох респондентів).

Мал. 13. «Драбина участі»

Джерело: R.Hart, 1992, передруковано у «Скажи своє слово!» – посібнику щодо переглянутої Європейської хартії про участь молодих людей у місцевому та регіональному житті. Council of Europe, 2008, с.14

Молодіжна робота

Молодіжна робота (у своєму різноманітті проявів), схоже, є критичною темою в порядку денному щодо участі молоді¹¹⁶. В Україні термін «молодіжна робота» не використовується, але, звичайно, існують різні форми роботи

з молоддю. Стратегія ЄС для молоді – Інвестиції та розширення прав і можливостей – визначає роботу з молоддю, як¹¹⁷:

Позашкільна освіта, що скеровується професіоналами чи добровільними «молодіжними робітниками» через молодіжні організації, мерії, молодіжні центри, церкви тощо, та робить внесок у розвиток молодих людей.

Згідно з визначенням поняття, запропонованого Сіурала (2006а), робота з молоддю є навчально-свідомою роботою з молоддю, що характеризується волонтерством, спрямована на активну громадянську позицію молоді та сприяє включенню молоді у життя суспільства.

Таблиця 7. Відповіді представників молодіжних організацій на питання КМО

Джерело: зустрічі з КМО

Що для Вас означає термін «молодіжна робота»? Чи означає він «робота з молоддю та для молоді»?

Створення умов для самореалізації молодих людей.

Спрямування енергії молоді на важливі особисті та соціальні речі.

[Інші] перспективи для розвитку держави.

Забезпечити відчуття молоддю того, що вони потрібні (для) суспільству.

Відкривати приховані ресурси молоді та зробити їх непереможними й самодостатніми.

Робити свій внесок у розвиток країни.

Забезпечити розуміння молоддю своєї ролі та місця в суспільстві, а також саморозвиток у таких рамках.

Спираючись на вищезазначені відповіді, нижче у Розділі йтиметься про найбільш популярні форми роботи з молоддю в контексті позакласних заходів. Така робота з молоддю більше зосереджується на забезпеченні вільного часу, ніж на навчанні активній громадянськості, тож більш амбітне надання визначення концепції молодіжної роботи, зазначене Сіуралом (2006А) не обов'язково застосовується щодо України. В Україні більшість заходів, підтримуваних урядом, зосереджується на культурній роботі, організації дозвілля та, по суті, на розвитку навичок у молодих людей (наприклад, художніх навичок або отримання знань в інших областях), а також на роботі з неблагополучними групами молоді. Діяльність громадських організацій, релігійних груп та політичних партій (та особливо їх молодіжних напрямків) в Україні також спрямована на організацію заходів для молоді, що найчастіше скеровуються волонтерами, активними членами громади, людьми зі спільноти або партійними лідерами. Якщо говорити про таку «частину» роботи з молоддю, то вона містить у собі величезну різноманітність заходів, що мають різний характер та проводяться різними організаціями та структурами.

Так само, як у Розділі 3 цього Звіту та у розділі, присвяченому здобуттю компетентностей, необхідних для активного громадянства, КМО вважає за потрібне наголосити на необхідності отримання молоддю компетентностей, в цьому випадку – необхідних для побудови молодіжної роботи. У Молодіжній стратегії Європейської Комісії (Інвестиції та розширення прав і можливостей)

підкреслюється, що робота з молоддю «має бути підтримана, визнано її економічний та соціальний внесок, а також професіоналізацію» – отже, необхідною є підготовка молодіжних робітників та визначення відповідних механізмів освітньої практики¹¹⁸. Здебільшого успіх центрів, що їх відвідала КМО в Україні, залежав від особистої ініціативи та зобов'язань працівників. Члени КМО були надзвичайно вражені відданістю окремих осіб процесу створення та запуску роботи молодіжних центрів у своїх областях. Для подальшої підтримки цих людей необхідно надати їм адекватні механізми для навчання, знання про різноманітні форми роботи з молоддю в європейських країнах, а також різні педагогічні методи, що використовуються на практиці.

Можливості позакласного навчання

В Україні велика кількість молодих людей бере участь у позакласних заходах – у вільний від навчання час студентам та школярам надається можливість брати участь у різних заходах: від спортивних до участі у фольклорних, творчих колективах, наукових гуртках, комп'ютерних, екологічних, туристичних клубах. Позанавчальні заходи проводяться за різними тематичними напрямками: мистецтво та естетика, туризм та країнознавство, екологія та природа, наука та техніка; дослідження та експерименти в галузі науки, спорту та фізичної культури, військово-патріотичне виховання, відпочинок, філантропія (Боренько, 2010, с.11). Діяльність численних клубів скеровується з боку як Міністерства освіти, так і Будинків культури. Багато дітей та молоді беруть участь у діяльності цих клубів: в одній з областей нам розповіли, що одна третина дітей займається у гуртках (у роботі 177 клубів взяли участь 54 000 дітей). Крім того, в Україні існують 52 молодіжних центри, створені силами місцевих громад та ПРООН (часто вони з'являлись на місці радянських молодіжних центрів). Такі молодіжні центри було відремонтовано та обладнано силами членів місцевої громади, приміщення було надано місцевими органами влади, а ПРООН розгорнули діяльність молодіжних центрів через надання їм можливостей та навичок, консультації та навчання. Молодіжні центри часто працюють як класичні молодіжні клуби, їхня діяльність часто підтримується церквою.

Члени КМО були вражені тим, що позакласні заходи спрямовані, головним чином, на продуктивне та позитивне використання молоддю свого «вільного часу», така робота часто описується як одна з форм профілактики шкідливих звичок (вживання алкоголю, наркотиків).

Молодіжні центри також розглядаються як механізм для налагодження ефективних зв'язків та створення мереж між різними державними установами та третім сектором, що побудовано на принципах співробітництва та консолідації зусиль для забезпечення дозвілля молоді в її вільний час та запобігання негативній поведінці, зокрема, жебрацтву, вживанню алкоголю та тютюнопалінню. Функція роботи молодіжних центрів була досить докладно описана одним з респондентів, з яким зустрілися члени КМО:

118 Один з учасників національних слухань запропонував приділяти більше уваги визнанню неформальної освіти та молодіжної роботи. КМО надала коментар, що робота з молоддю в Україні зазвичай розуміється як позашкільна освіта у навчальних закладах (наприклад, молодіжні гуртки) та набагато рідше – як робота, що виконується НУО.

Основна ідея створення молодіжного центру полягала в тому, щоб залучити молодих людей та показати їм альтернативу шкідливим звичкам, які часто виникають у молоді під час дозвілля, та що часто псує їх здоров'я. (...) Правду кажучи, у нас в громаді присутні всі проблеми молоді, як і в будь-якому співтоваристві, але завдячуючи роботі молодіжного центру в нашій громаді їх стало менше.

Позашкільні заняття є додатковим навчанням у структурі загальної освіти, завдання яких спрямовані на розвиток талантів дітей, їх здібностей та можливостей. Це означає, що кожен школяр може займатися різними видами діяльності у позанавчальний час. Основна мета такого додаткового навчання є задоволення освітніх та культурних потреб дітей, сприяння кращій підготовці дітей до їх професійного майбутнього. Окремим завданням є виявлення обдарованих дітей. Іншим компонентом є ознайомлення дітей з життєвими цінностями – любов'ю до Батьківщини та патріотичними цінностями. Останнім, але не менш важливим, є завдання щодо забезпечення організованого дозвілля молоді та ефективного використання свого вільного часу.

КМО вважає, що наразі позакласна робота не має достатнього визнання, адже по суті є механізмом, що має потенціал для навчання молоді, суспільство певним чином обізнано в цьому та замислюється, але процес визнання та введення в практику все ще потребує зміцнення. Члени КМО вважають, що в рамках позакласного навчання має бути визнано та застосоване неформальне навчання, цій методиці необхідно приділяти більше уваги (також через можливості встановлення додаткових зв'язків з працевлаштуванням, про що йшлося у відповідному параграфі Розділу 6).

КМО відчула, що діяльність молодіжних центрів, молодіжних клубів скеровується та планується дорослими, за недостатньої участі молодих людей. У цьому випадку участь не означає просто брати участь у діяльності, але мається на увазі активна роль у підготовці, розробці, здійсненні та оцінці заходів, як було описано у відкритій моделі розвитку (табл. 1, Розділ 3 цього Звіту). Відкрита модель передбачає процес, якому сприяють дорослі, але який побудований за ініціативою та силами молоді, спираючись на їх потенціал. В одному з молодіжних центрів молодь надала свої зауваження щодо зовнішнього вигляду приміщень (та щодо того, які будівлі мають бути відремонтовані). Один із членів КМО запитав тоді: «Чому ж молоді люди не відновили будівлю?». Це питання показує, що існують способи більш активного залучення молоді (в цьому конкретному випадку у буквальному сенсі!). Крім того, КМО також зауважила, що аналогічне ставлення, яке, навпаки, є протипогаю можливостям, присутнє не лише в державній моделі, але також у громадських організаціях, діяльність яких скеровується дорослими (або молоддю старших вікових категорій) і спрямовується на організацію заходів для молоді молодшого віку. Дорослі мають лише створити умови для молодих людей, аби вони самі могли визначити напрями роботи та виконати її.

Щодо цього виникає одне важливе питання стосовно ролі молодіжного працівника – які навички необхідні професійним молодіжним робітникам для забезпечення активної участі молоді через навчання? Важливо відзначити, що участь вимагає наявності навичок як від молодих людей, так і від дорослих, а також відповідного ставлення з боку дорослих, які можуть передати молоді

деякі реальні повноваження та відповідальність, що зазначено у доповіді ЮНІСЕФ (2010, с. 15):

Побудова структур, що сприяють участі молоді, є складним процесом, пов'язаним із розвитком, включаючи набуття як дорослими, так і молоддю навичок участі, у тому числі усвідомлення таких понять, як перерозподіл повноважень та відповідальності. Такий процес вимагає прихильності, особливо з боку дорослих партнерів, а також забезпечення спільного бачення всіма партнерами щодо очікувань та переваги від реальної участі молоді. Деякі корисні моделі участі молоді легко доступні в багатьох організаціях, разом з інструментами для надання допомоги щодо побудови системи забезпечення участі молоді.

Цінність наведеного вище партнерства між молоддю та дорослими підкреслюється в навчальному посібнику Ради Європи «Скажи своє слово!» (Council of Europe, 2008):

Перевага партнерства між молоддю та дорослими полягає в тому, що воно приносить взаємну користь як від застосування вмінь й талантів молодих людей, так і від застосування досвіду та знань дорослих. Таке партнерство також допомагає оцінити індивідуальний внесок усіх учасників, що дає стимул для розробки нових проєктів та ініціатив.

КМО зазначила, що діяльність клубів переважним чином спрямована на молодший, аніж на молодіжний вік мешканців громади: у роботі клубів беруть участь ті, кому, як правило, до 16 років. Як дізналися члени КМО, ті, хто старше 16 років та знаходяться у сільській місцевості, не відвідують молодіжні клуби:

Тобі більше 16 років? Це означає взяти шлюб, піти на роботу. Основною перевагою для дітей є доступ до мережі: до веб-сайтів та соціальних мереж. Активною є молодь до дванадцяти років. [Що може робити 20-річний юнак чи дівчина?] Вони живуть тут, а працюють у місті, пересуваючись до міста на автобусі. У клубах вони можуть займатися будівельними роботами. [А що роблять жінки?] Чаювання та плетіння намист. Танці. Але жінки повинні піклуватися про власний дім та домашнє господарство.

Існує необхідність замислитись над роллю та функціями молодіжних центрів: чи необхідно їх перейменувати в дитячі клуби, адже діти, більш за все, є центральною цільовою групою, або принаймні головним бенефіціаром діяльності клубів? Якщо в молодіжних центрах насправді організовується дозвілля для дітей, які заходи мають бути реалізовані з більш дорослими молодими людьми, та чи взагалі їм потрібен молодіжний центр? Як було зазначено вище, молоді люди старше 16 років мають інші, відмінні потреби, і молодіжний центр, здається, не є місцем для задоволення їхніх потреб. З точки зору КМО, одним з можливих шляхів залучення молоді до діяльності молодіжних центрів є надання їм ролі та повноважень лідерів та волонтерів, щоб вони були не просто одержувачами послуг, але брали активну участь у розбудові центру. КМО було проінформовано, що в багатьох центрах до діяльності активно залучено волонтерів: наприклад, в одному з центрів, налічується 10 молодих людей, які регулярно, на добровільній основі, беруть участь у міні-проєктах. КМО вважає, що разом з молоддю, яка відвідує

молодіжні центри, можна розробити деякі схеми набуття лідерських навичок, щоб вони, як і раніше, брали активну участь у житті центрів. Аналогічні проекти розробляються в Європі, де молоді люди, які відвідують молодіжні центри, стають, з плином часу, лідерами та продовжують займатися роботою центру. Більш активне залучення молоді може розпочатися з управління невеликими проектами за участі кількох дітей, і як наслідок, привести до більш відповідальної ролі.

Молодіжний центр створює можливість для залучення людей різних вікових груп, які могли б виявитися дуже корисними для ведення діалогу між поколіннями та для активізації діяльності громади в цілому, як це сталося в одному з сіл:

З плином часу Молодіжний центр став центром не лише для молоді. Тепер центр являє собою платформу, де збираються всі люди села, які хочуть виражати себе через мистецтво та інші громадські заходи, всі можуть приходити та користуватися приміщенням/послугами центру. Так що, схоже, що ми повинні перейменувати центр на культурний, тому що на даний час він використовується всіма членами громади, від 5 до 70 років. І немає сумніву, що це – Центр культурного та соціального розвитку населення нашого села.

Важливим завданням є розгляд можливості створення громадських центрів в інших сільських місцевостях України, але більша потреба існує в обговоренні питань процесів побудови кожного з таких центрів, хто має бути залучений до такого процесу та які ролі будуть відігравати залучені суб'єкти. Необхідним є запровадження моделей активної участі та забезпечення партнерства між молоддю і дорослими як невід'ємної частини такого процесу.

Посилення ролі молодіжних організацій

Місце молодіжних організацій у рамках молодіжної політики вже обговорювалося в параграфі Розділу 4 «Суб'єкти молодіжної політики» (поза іншими важливими питаннями, що порушувалися там, ми обговорювали важливу роль молодіжних організацій у процесах прийняття рішень). У цьому Розділі ми додамо ще кілька моментів, що стосуються можливості розширення участі молоді в молодіжних організаціях, а також щодо стимулювання зростання молодіжних організацій. КМО провела зустрічі з багатьма молодіжними громадськими організаціями, що займаються різними ініціативами із підтримки молоді: під час першого візиту було проведено зустріч з лідерами всеукраїнських молодіжних громадських організацій, а також дві зустрічі з представниками місцевих організацій, під час другого візиту КМО також мала можливість зустрітися з деякими представниками МГО.

Першим кроком у процесі розбудови молодіжних організацій є розвиток волонтерства. Лише 5% молоді в Україні беруть участь у роботі МГО, але низький рівень участі молодих людей в організаціях, здається, є спадщиною в пострадянських країнах у сенсі обмеженості добровільної участі. Як відзначив співробітник програми Волонтери ООН:

[За радянських часів] волонтерство не було вибором. Якщо кожен повинен був щось робити, то в цьому не було жодної цінності. Це був негативний бік. Позитивним було, напевно, що будучи піонером, ти повинен був робити корисні речі для суспільства. Оскільки у нас більше немає піонерів, залишилася лише негативна спадщина.

Водночас така спадщина може бути перешкодою для розвитку громадянського суспільства (оскільки це було обов'язковим, це не забезпечує дотримання стандартів прав людини). У доповіді програми Волонтери ООН (2010) також підкреслюється позитивний потенціал від цієї традиції, наприклад, різноманітні форми волонтерства є добрим особистим досвідом. На сьогодні для молодих людей з'являються нові бар'єри на шляху до волонтерства, що пов'язані із соціально-економічною ситуацією та відсутністю структурної підтримки волонтерства. Також до інших бар'єрів, що були перелічені представниками МГО, належать брак інформації, відсутність вільного часу та потреба інвестування свого часу в оплачувану роботу. Лідери молодіжних МГО також зауважили про проблему пасивного ставлення молодих людей, які не навчилися бути активними і батьки яких не є активними¹¹⁹. Ось приблизна заява:

Перш за все, молоді люди не мають достатньої інформації. Молоді люди часто просто не знають, що вони могли зробити. Вони працюють, щоб вибороти гідне життя і не мають достатньо часу для інших речей.

Також існує більше системних перешкод на шляху до еволюції волонтерства, зокрема, проблеми в системі освіти, що не містить елементів навчання активної громадянської позиції. Щоб виправити такий стан речей, КМО пропонує розробити додаткові інвестиції в громадянську освіту в школах, про що ми докладніше доповіли в Розділі 7.

Розвиток волонтерства може бути ускладнений через обмеженість ресурсів організацій. Фінансові аспекти вже були згадані деякими лідерами МГО як необхідні ключові завдання та забезпечення стійкості організації. Всі молодіжні громадські організації є некомерційними в Україні. Майже всі співробітники молодіжних МГО працюють на добровільній основі. Багато МГО працюють з дуже обмеженим фінансуванням чи взагалі без фінансової підтримки. В Україні існує чотири можливості для забезпечення фінансування МГО: членські внески та субсидії, гранти та державна підтримка; благодійні внески чи соціальне підприємство. КМО відзначає процес збільшення державної підтримки на молодіжні заходи – місцеві та державні органи влади продовжують збільшувати рівень підтримки молодіжних громадських організацій, але МГО мають забезпечити додаткове фінансування у розмірі 25% від вартості проекту самостійно (більше про це йшлося у Розділі 4). КМО почула, що організації стикаються з труднощами у доступі до міжнародного

119 Учасник національних слухань зазначив, що в інших країнах теж є і активна, і пасивна молодь. Звичайно, КМО визнає це, але наша відповідь була такою: саме тому, що так багато респондентів звернули увагу на проблему пасивності більшості української молоді, до звіту було включено рекомендації щодо формування у молодих людей із самого раннього віку активної позиції та бажання брати участь у соціальному житті.

фінансування¹²⁰. Отримання фінансування з міжнародних джерел є критичним, особливо для тих організацій, що, ймовірно, не отримують фінансування від держави (Bekeshkina and Kazmierkiewicz, 2012, с.7):

Підтримка розвитку спроможності є особливо своєчасною, враховуючи тиск, який наразі чиниться в Україні на більшість громадських організацій, що працюють у галузі прав людини, громадянських свобод та з питань європейської інтеграції. Фінансування, як з боку влади, так і з боку бізнесу, пов'язане з труднощами (недовіра, несумісність програм), тож організації громадянського суспільства, як правило, покладаються на підтримку з боку міжнародних донорів. Хитке становище отримувачів допомоги може призвести до залежності від донорів, не лише з точки зору фінансів, а й щодо забезпечення дотримання їх порядку денного. Таким чином, перед спонсорами стоїть подвійна задача: з одного боку, виявлення нових бенефіціарів, що раніше не отримували підтримки, але у своїй роботі націлені на вирішення реальних соціальних потреб, а з іншого боку – скеровування через підтримку діяльності вже існуючих заявників (наприклад, через фінансування заходів за вибором донора).

Нестійкість громадських організацій та їх відносно невеликий розмір також може спричиняти труднощі в їхній діяльності щодо управління волонтерами. Як підкреслив представник програми Волонтери ООН:

Очевидно, що громадські організації є невеликими за розмірами, не можуть керувати волонтерами, вони не зацікавлені у залученні волонтерів та розглядають волонтерство як дилетантство. Волонтер має бути залучений до певної частини роботи організації та не має використовуватися як штатний працівник. Волонтери є економічно ефективним, але безкоштовним ресурсом.

Враховуючи зазначене, необхідним є нарощування потенціалу організації та підвищення компетенції тих, хто скеровує волонтерів. З одного боку, як підкреслювалось вище у цитаті, відсутність фінансових коштів може бути негативним чинником, але, з іншого боку, були також висловлені думки, що саме відсутність фінансових коштів змушує неурядові організації інвестувати у волонтерів. КМО відзначила наявність такої тенденції в контексті роботи молодіжних центрів та навіть деяких державних установ. Волонтер є цінним елементом в усіх зазначених структурах. Також важливо підкреслити, що волонтери повинні не лише виконати роботу, яку за них ніхто не може зробити. Важливо, щоб очікування кожного волонтера від своєї діяльності справдились, а результати його діяльності з часом могли би бути внесені до портфоліо особистісного розвитку.

Іншою проблемою волонтерства є новий закон про волонтерство. Як повідомили КМО представники всеукраїнської асоціації, що тісно співпрацюють з волонтерами, у новому законі про волонтерську діяльність є незрозумілим механізм взаємодії. Це може призвести до парадоксу, коли організації, що сприяють активній громадянській позиції, можуть бути покарані за те, що вони роблять, адже це технічно є незаконним.

120 У доповіді Інституту публічних справ наводиться кілька рекомендацій, що мають допомогти неурядовим організаціям України у доступі до міжнародних донорів, зокрема, щодо навчання персоналу, активного спілкування з донорами, або підвищення прозорості у внутрішньому управлінні бенефіціарів. Більше інформації у матеріалах Bekeshkina and Kazmierkiewicz. 2012.

Додатковим елементом, що може послабити виконання порядку денного організації або відштовхнути від неї потенційних членів та волонтерів, є проблема політизації громадських організацій або тиск на них з боку політиків. Як зазначив один представник громадської організації: «На жаль, політика хоче з'явитися в студентських організаціях...».

Зв'язок між політикою та молоддю сильно відчувається у молодіжних крилах політичних партій, де такі зв'язки є явними. Велика зацікавленість політиків у таких організаціях, здається, випливає з їх потенціалу, адже політики можуть вербувати з них своїх майбутніх вихованців та кандидатів на вибори. Є політики, які одночасно виступають у ролі лідера громадської організації та члена парламенту. Така ситуація може мати деякі позитивні результати, зокрема, щодо посилення уваги до проблем молоді в порядку денному уряду. З іншого боку, молодіжне крило партії може бути використане як «прикраса» (через присутність на зборах, ходах та святах), а не розглядатися як група, що отримує вигоди від своїх членів, що у подальшому може спричинити розчарування молоді щодо участі у подібних організаціях та позбавить бажання займатися будь-якою формою участі. Дехто з молоді може мати відчуття, що їх було використано в цілях політичної агітації, як було зазначено у доповіді ЮНІСЕФ (2010, с.9):

Рівень політизації молодіжних організацій також може бути чинником зниження (відсутності) залучення молоді. Молодь та експерти одночасно висловили схожі погляди на мотиви діяльності молодіжних організацій. Залучення груп молоді до союзу з політичними партіями напередодні виборів, пропонування молоді членства у партіях, створило певний рівень цинізму серед молодих людей щодо молодіжних організацій, їх цілей та ставлення до нагальних питань молоді. Проблема стає ще більш актуальною, коли політичні інтереси не є чітко вираженими (прихованими).

КМО також чула про практику, коли до керівництва громадською організацією намагаються обрати VIP-особу, яка потім спонсорє організацію. Члени КМО були стурбовані тим, що така практика може серйозно вплинути на роботу організації, якщо в результаті вона занадто узалежнюється від особистих фондів і якщо зацікавлена особа має індивідуальний, можливо, політичний, інтерес у формуванні напрямків роботи організації.

Визнання неформальні освіти

За визначенням Сіурала (2006b), неформальна освіта¹²¹ – це

Централізований та оснований на практиці процес навчання, в якому підкреслюється внутрішня мотивація, соціальний контекст навчання та корисність знань, спрямованих на зростання особистості, соціальні зміни та інтеграцію в суспільство. Навчання носить добровільний характер, включає в себе усвідомлення та визнання освітніх цілей.

В Україні наразі обмежене визнання громадських організацій як джерела неформальної освіти, втім, триває дискусія та вже є наявними певні кроки в цьому напрямку¹²². Існує, наприклад, концепція проекту соціальної інтеграції молоді через вдосконалення системи надання навичок у пошуку роботи та поширення ідеї волонтерства, що розроблена за підтримки ДСМС (див. також Розділ 6). Розвиток дискусії в згаданому напрямку описує один з лідерів громадської організації:

Десять років тому було майже неможливо говорити про неформальну освіту. У 2003 році ми опублікували книгу під назвою «Стратегії успіху». Школярі були дуже зацікавлені цією книгою і не бажали продовжувати набуття формальної освіти після закінчення середньої школи. І з того часу школи тренерів почали застосовувати методи неформальної освіти у своїй роботі. Ми співпрацювали з нашими норвезькими колегами та комбінували різний досвід. Але незважаючи на те, що наразі ми володіємо певним досвідом використання таких методів, шкільним вчителям все ще важко перейти від старих до нових методів викладання. Тож, ми відправилися до університету та запровадили методики у програми підготовки викладачів щодо використання нових педагогічних методів. Наші методи мали успіх і ми намагаємося впроваджувати їх у життя.

Наразі є нагальною та важливою потреба для громадських організацій у продовженні дискусії щодо визнання неформального навчання. Лідери молодіжних громадських організацій підкреслили важливість результатів неформальної освіти у своїй діяльності, а також переваги від набутих навичок, наприклад, для своєї професійної кар'єри.

Молодіжні громадські організації проводять навчання, що може бути дуже схожим на курси розвитку акторської майстерності, що є частиною навчальної програми, але навчальні часи в ній ведуться дорослими викладачами безкоштовно, і саме тому це сприймається не відразу. [Молодіжні громадські організації] хочуть опанувати такий досвід та проводити заходи, що будуть обговорюватися через те, що вони надають багато навичок та можливостей для молоді, що надалі можна презентувати потенційним роботодавцям та, звичайно, згадувати про це в інтерв'ю.

121 А формальна освіта – це «освіта, що надається у певному закладі, структурована, розподілена за ієрархією та часом, передбачає оцінювання та сконцентрована навколо вчителя/викладача. Така освіта підкреслює об'єктивність знань, орієнтована на запам'ятовування та отримання диплому». «Позаформальна освіта – освіта у щоденному житті, яка не спрямована на отримання диплому, але в якій на того, хто навчається, впливає низка факторів та контекстів» (Siurala, 2006).

122 Деякі роздуми про неформальну освіту, мобільність в освіті та визнання неформальної освіти наведено у Боренько (2013, готується до друку).

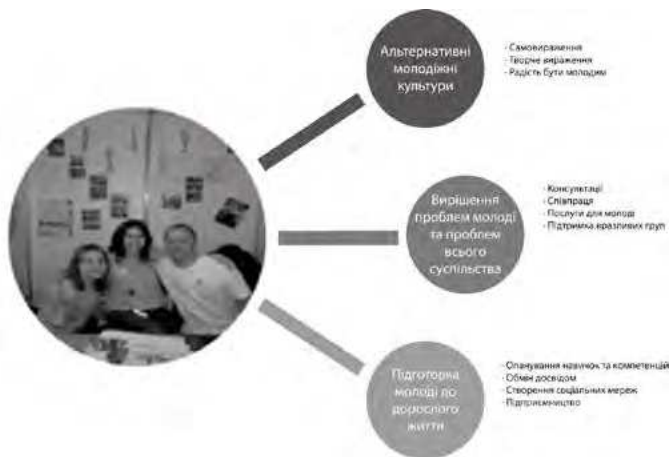
Креативні молодіжні культури

В цілому КМО отримала уявлення, що в основному молодіжні громадські організації є «перехідною» ланкою для молодих людей, і визнає, що це є однією з ключових ролей, яку МГО можуть відігравати. Безумовно, важливим є те, щоб молоді люди могли опанувати навички в молодіжних організаціях, зокрема, такі як підприємницькі навички, навички управління, комунікації та спільної роботи. З іншого боку, все залежить від напрямку роботи організації. Необхідно бути уважним при пошуку потрібної молодіжної організації: існують такі, що сприяють забезпеченню підготовки молодих людей до їх майбутньої кар'єри та вирішенню життєвих проблем, деякі з молодіжних організацій є молодіжними крилами політичних партій та в своїй роботі більшу частину уваги спрямовують на розвиток лідерів, чи, як у випадку молодіжної спілки, увагу може бути приділено підготовці майбутніх державних службовців. Важливим є цінність молоді особистості – собі та для себе, важливо самовираження молоді та молодіжної культури як такої. Повинно бути більше визнання того, що молодіжна культура має величезне значення – як місце для самоорганізації та розвитку молоді, а також того, що громадські організації можуть створювати та робити речі, що будуть використовуватися не лише як інструмент для задоволення майбутніх потреб, а й як мета та самоціль (див. мал. 14).

У КМО було відчуття, що самовираження молоді здебільшого відбувається через художньо-творчу активність. Наприклад, під час руху потягу з Одеси до Сімферополя ми мали можливість спостерігати барвисті графіті на стінах поруч із залізничною трасою – ця гарна стіна була для нас доказом існування молодіжної культури¹²³. Члени КМО також зустрілися з двома художніми/мистецькими організаціями, що вразили КМО своєю роботою, демонструючи не лише креативність та відкритість до різних груп у суспільстві, а й значний підприємницький дух. Зазначені організації також приділили велику увагу самовираженню, адже надання та підтримка індивідуального розвитку може принести величезні результати для суспільства (наприклад, фестиваль вуличного мистецтва). Радість від творчості молодих людей можна було спостерігати в молодіжних клубах, коли для цього було віддано достатній простір (наприклад, в одному клубі було створено надзвичайно вражаючу музичну групу).

123 Поняття «графіті» охоплює багато різних видів малюнків у громадських місцях, від малюнків Бенксі, які продають за сотні тисяч доларів, до нанесення особистих підписів, які псують вікна магазинів та громадських будівель. В основному це доволі визначне мистецтво. Позитивні та негативні сторони культури художників графіті дуже добре описані у роботі Nancy Macdonald *The Graffiti Subculture* (Palgrave Macmillan, London, 2001).

Мал. 14. Цілі молодіжних організацій

Джерело: Автори

У цьому Розділі ми спробували визначити різні форми залучення та участі молоді, що може відбуватися з різною метою та різними методами. Для України дуже важливо визнати, що неформальна освіта може відбуватися не лише у навчальних закладах, а й у роботі неурядових організацій, у межах громадських ініціатив чи особистих проєктів молоді. Необхідно заохочувати й підтримувати всі ці прояви.

Залучення молоді та її участь

Рекомендація 22. Сприяння та підтримка участі молоді

- Україна має інвестувати у сприяння та підтримку участі молоді та поширення моделі відкритого розвитку (активне навчання та розширення можливостей) як наскрізного підходу до всіх напрямків молодіжної політики.
- Потрібно посилити підтримку молодіжних організацій та збільшити фінансування для них.
- Необхідно провести обговорення щодо визнання неформальної освіти з активним залученням молодіжних організацій до цього.
- Необхідно визнати молодіжні культури як такі, що мають внутрішню цінність, як середовище для розвитку та самоорганізації молоді. Також потрібно визнати, що молодіжні НУО можуть створювати речі не лише для власного майбутнього, а також самодостатні речі та цінності – радість від самовираження, радість бути молодим.

Рекомендація 23. Сприяння освіті в рамках молодіжної роботи

- Необхідно визнати, що позакласна діяльність сприяє навчанню, коли під час її організації застосовується методологія неформальної освіти.

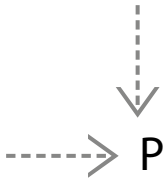

- Необхідно посилювати залучення молоді до соціальної діяльності. Це означає не лише відвідування, а й активну роль у підготовці, плануванні, виконанні та оцінці діяльності. Дорослі фасилітатори мають володіти навичками та методами для того, щоб розділити свої повноваження з молоддю та забезпечити її активну участь.
- У молодих людей, які активно працюють у молодіжних центрах та клубах волонтерами, необхідно розвивати лідерські навички для того, щоб з часом вони могли виконувати власні ініціативи.
- Необхідно розвивати навички ведення молодіжної роботи, що вимагає проведення навчання для молодіжних працівників та визнання цього навчання через відповідні механізми.

Рекомендація 24. Інвестування в розвиток волонтерства

- Розвиток волонтерства вимагає інвестування у громадянську освіту та ініціативи у школах, а також підвищення потенціалу організацій, у тому числі посилення компетентності тих, хто керує роботою волонтерів.
- Необхідно провести обговорення нового закону про волонтерство та повноцінно залучити до цього молодіжні організації.

РОЗДІЛ 9. Вразливість, ризик та виключення

Вступ

Соціальну інтеграцію слід розглядати як головне завдання молодіжної політики. І хоча в Україні, у відкритому вигляді, це не входить до головних цілей молодіжної політики, але, звичайно, може розглядатися як наскрізна проблема в темах охорони здоров'я, зайнятості або забезпечення активної участі. Як було визначено ЮНІСЕФ, доведеться ретельно шукати нові рівні у виробленні політики, що глибше спрямовані на задоволення потреб вразливих та маргінальних груп молоді (ЮНІСЕФ, 2010, с.3). Проведене та зазначене у доповіді ЮНІСЕФ опитування визначило, що серед респондентів 12% молодих людей визнають себе належними до певної групи ризику. Причини їхньої вразливості полягали, перш за все, у бідності, неповній чи відсутності сім'ї, безробітті, проблемах в родині, незадоволенні, беззаконні в країні, корупції, поганому стані здоров'я та негативному впливі суспільства (ЮНІСЕФ, 2010, с.76).

Вразливі групи, яким загрожує відчуження

У молодіжній політиці України до складу груп, що сприймаються як вразливі та потребують соціального захисту та підтримки структур, входять молоді матері та матері, що перебувають у важкій життєвій ситуації (ВІЛ-позитивні, бездомні, матері-одиначки), матері-підлітки, ВІЛ-позитивні люди, правопорушники, діти-сироти/діти, позбавлені батьківського піклування, діти та молодь з обмеженими можливостями, діти з такими захворюваннями, як ВІЛ чи туберкульоз, безпритульні діти, діти з неблагополучних сімей або жертви насильства. Що ж до безробітних молодих людей, навіть якщо вони самі вважають себе вразливими, то лише деякі з груп безробітних винятково вважаються особливо схильними до ризику. У новому законі про зайнятість населення передбачається надання таким групам більш адекватної підтримки: це стосується молоді, що шукає перше робоче місце, дітей, які залишилися без батьківської допомоги, та жінок, які мають дітей віком до шести років.

У цьому Розділі ми поговоримо про підтримку вразливих груп в Україні,

а також про деякі додаткові теми, що, ймовірно, мають вплив на молодих людей та пов'язані з їхньою вразливістю, що можуть призвести до подальшого соціального виключення, зокрема, через відсутність житла, доступу до контрацепції та пережите насильство.

Соціальний захист молоді в Україні

Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді є державною установою, що працює на захист та надання допомоги сім'ям, дітям та молоді, що знаходяться в ситуаціях ризику¹²⁴. За інформацією ДСМС, діяльність центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді як незалежних державних установ здійснює вагомий внесок у роботу з молоддю. Станом на 2010 рік налічувалося 1 843 місцевих та обласних центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді в усіх областях країни, в яких працювало 4 875 фахівців. Вони надають психологічні, соціально - медичні, правові та інформаційні послуги сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у важкому становищі.

Члени КМО зустрілися з представниками двох обласних відділень Служби, які, на нашу думку, застосовують у роботі дуже схожі практичні методи. Служби проводять діяльність, спрямовану на соціальний захист послуг, що орієнтовані на конкретні групи: дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (щодо освіти, місця перебування в обласних соціальних гуртожитках), денні центри соціальної реабілітації дітей та молоді з обмеженими можливостями, проведення соціальної роботи з молодими правопорушниками як забезпечення альтернативного покарання, надання послуг для ВІЛ-інфікованих та людей, що зловживають психоактивними речовинами (наприклад, для наркозалежних), а також забезпечення роботи соціальних центрів для матерів та їх дітей.

Багатьом групам дітей та молоді виплачується соціальна допомога у вигляді одноразової суми (наприклад, допомога на дітей самотніми матерями, на дітей, які перебувають під опікою, тимчасова допомога дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, та на дітей-інвалідів). Крім того, існують й інші переваги, такі як безкоштовне медичне забезпечення, привілейована купівля ліків зі знижками, щорічний відпочинок, безкоштовне або додаткове харчування у школах, пільги на вступ до навчальних закладів на різних рівнях, привілейований доступ до вищої освіти, привілейовані перевезення у громадському транспорті або міжміських пасажирських перевезеннях, та компенсації (Національний звіт, 2012, с.13). Як було зазначено у Національному звіті, обсяг державного бюджету не дозволяє підвищити продуктивність надання соціальної допомоги сім'ям з дітьми через дотримання цілей щодо подолання бідності.

У системі соціального захисту існують інші різні установи, зокрема, школи-

124 У читача може скластися враження, що в цьому Розділі ми багато говоримо про дітей, у той час як Огляд має стосуватися молодих людей. Це пов'язано з тим, що категорія дітей та молоді є перехресною в Україні: особа є дитиною, поки їй не виповниться 18 років (Конвенція ООН про права дитини), але така особистість є також молоддю людиною у віці починаючи від 14 років. Багато ініціатив щодо соціального захисту спрямовано саме на дітей.

інтернати, дитячі будинки, санаторії надання медичної допомоги, інтернати для дітей з обмеженими можливостями, спеціальні пілги для обдарованих дітей, що виявляють свій талант у навчанні з різних предметів (наприклад, під час однієї із зустрічей члени КМО відвідали школу, що спеціалізується на іноземних мовах), літні табори та притулки для бездомних дітей. Значною перевагою інституційного опікування в роботі притулків та шкіл-інтернатів є доступ до медичної та психологічної підтримки для всіх дітей та молоді, що перебуває в них.

У КМО склалося враження, що система соціального захисту ґрунтується на дуже чіткій класифікації клієнтів, і якщо така людина не підходить до певної категорії, то їй буде важко отримати доступ до необхідної підтримки. Варто зазначити, що сувора класифікація обслуговування клієнтів може призвести до ситуації, коли людина, яка знаходиться в перехідному стані (наприклад, переміщається між установами або намагається покинути установу), може бути позбавлена адекватної підтримки. Втім, існують програми, спрямовані на надання допомоги молодим людям, які залишають дитячі будинки. Якщо вони будуть продовжувати освіту, їх буде розміщено в гуртожитку. Якщо людина стає студентом університету у віці до 23 років, така людина все ще класифікується як сирота та всі витрати на її навчання та проживання будуть покриті за рахунок держави. КМО не отримала інформації про те, яким чином діти, які залишають дитячі будинки, далі живуть у дорослому світі та управляють своїм життям (наприклад, щодо їх добробуту). Цей факт підкреслює необхідність моніторингу переходу таких груп до незалежного існування. Як наголошується в Національному звіті (2012, с.11), існує потреба розгляду питання про надання житла для такої категорії молодих людей.

У КМО склалося враження, що доступ до соціальних послуг надається виключно через механізми перенаправлення. В більшості випадків дітей було віднесено до «групи ризику» за визначенням відповідних установ, наприклад, дітей до притулків передає міліція. Варто зазначити, що відсутня будь-яка інформація про те, куди дитина чи молода людина може звернутися, якщо вона знаходиться в складній ситуації та потребує/шукає підтримки. Можливо, такі інформаційні точки можуть бути розташовані в місцевих центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Що ж до таких установ, як школи-інтернати та притулки, то у КМО виникли питання, що стосуються безпечного середовища існування в цих установах. КМО почула, що діти в притулках не можуть ходити, як і коли вони цього хочуть. В іншому випадку це залежить від характеристик дітей (наприклад, якщо вони є сиротами чи ні) – деякі з них ходять до школи самі по собі, в той час як інших супроводжують. У КМО виникло занепокоєння, чи впливає такий елемент скерування (за формальною вимогою суду чи ні) на свободу та свободу пересування молодих людей та відповідно до прав дітей. Рішення щодо того, куди відправляється дитина після притулку (розміщення у притулку є однією із запобіжних форм, коли дітей знаходять на вулиці або вони порушили закон), приймається комісією.

КМО було проінформовано про проблему виключення дітей зі шкіл-інтернатів та наявність небезпечної поведінки, пов'язаної з наркотиками та

злочинністю. Члени КМО з радістю почули про те, що існують різні стратегії профілактики, призначені для вирішення проблеми виключення, хоча деякі з цих рішень, здавалося, спрямовані на те, щоб «налякати» дитину: лекції у міліції, або діти відвідують судові слухання, щоб побачити на власні очі, що може статися з ними, якщо вони порушать закон. У членів КМО склалося враження, що застосування інших рішень може мати кращі результати, наприклад: індивідуальний контроль за успішністю дітей у школі або участь дітей у позакласних заходах, більше зосередження на позитивних сторонах життя. КМО радо вітає можливість застосування індивідуального підходу окремо до кожної дитини та використання неформального навчання в профілактичних заходах. КМО також відмітила діяльність деяких громадських організацій щодо підтримки вразливих груп або молодих людей, що знаходяться в групі ризику.

Надання підтримки окремим групам

Молоді люди з інвалідністю

В Україні наразі зростає підтримка для молодих людей з інвалідністю, втім, необхідно зробити ще дуже багато для інтеграції людей з інвалідністю в суспільство. Соціальне ставлення до таких людей змінюється, як було відзначено одним з активістів громадської організації. Зараз надається більш практична підтримка (наприклад, вдосконалення архітектурних стандартів будівель), та збільшується організація кількості заходів для цієї групи суспільства:

Спадщина людей з інвалідністю, що залишилась у нас з часів Радянського Союзу, залишила величезні проблеми щодо сприяння інтеграції людей з особливими потребами у суспільство. Ми є близькими до Чорнобиля та інвалідність є дуже помітною. (...) У суспільстві відбулась зміна ставлення до людей з особливими потребами. Тепер у нас є безбар'єрні будівлі та забезпечено кращий доступ до них. Найбільшою проблемою для молодих людей з особливими потребами є зайнятість.

Ми бачили приклад у цій області, чого може бути досягнуто. У нас є мережа для підтримки дітей та молоді з інвалідністю. Існує багато запитань для цієї групи молодих людей, та діє досить багато програм, які відповідають на такі запитання. (...) В рамках програми «Зручно для всіх», що фінансувалась з державного бюджету, ми оновили чотири школи в регіоні та зробили їх доступними.

Як було проінформовано КМО, також існує потреба в обладнанні (наприклад, в інвалідних колясках) та поліпшенні доступу до будівель (КМО зауважила відсутність доступу людей з інвалідністю до багатьох державних установ, включаючи ВНЗ). Але КМО вважає, що Україні вже час інвестувати в соціальну інтеграцію людей з інвалідністю. У той час як у трудовому праві резервовано спеціальні квоти для людей з інвалідністю, практично не відбувається моніторингу фактичних бар'єрів на шляху працевлаштування для них. Більш

необхідною є підтримка для молодих людей щодо інтелектуального розвитку (навчання) людей з особливими потребами – освітні програми намагаються інтегрувати дітей у дитячих садках та школах, а також у рамках проведення позакласних заходів, але все це має бути розширене, щоб забезпечити доступ широкого вікового діапазону молоді.

Наркозалежна молодь

Існує цілий ряд послуг, що надаються наркозалежній молоді від держави, а також від неурядових організацій. Спеціаліст з проблем ВІЛ повідомив КМО, що проблема наркотиків здебільшого є проблемою дорослих, адже зараз молоді люди дедалі частіше використовують синтетичні наркотичні препарати (наприклад, таблетки). Але в іншому місці КМО повідомили, що молодь не дуже добре обізнана про синтетичні наркотики та має обмежені можливості придати їх через Інтернет. Отже, існує різне розуміння та погляди на вживання наркотиків в Україні, хоча, як і раніше, існує багато зв'язків між вживанням наркотиків та ризиком ВІЛ-інфекції. Загалом, КМО наголошує, що існують деякі статистичні дані та інформація про багато різних форм зловживання психоактивними речовинами. Це може призвести, як повідомлялося КМО, до того, що наркотики залишаться значно більш кримінальним питанням.

За бажанням пацієнтів існує можливість лікування в лікарнях та в амбулаторних умовах. Усі пацієнти повинні пройти обов'язкове тестування на ВІЛ, туберкульоз (ТБ) та гепатит С. Лікування метадоном (замінник героїну) також є доступним у деяких місцях, але в інших – є маловідомим. Найбільш поширеною методикою лікування є «Програма дванадцяти кроків», або Міннесотська модель. Така програма схвалена урядом та впроваджується через громадські організації. КМО відзначила, що помітною є відсутність обізнаності про інші методики та філософію у лікуванні наркоманії. КМО також зустрілася з громадською організацією, що надає підтримку не лише наркозалежній молоді, але також її родинам через проведення класів, лекцій та залучення до спільних проєктів.

Молоді правопорушники

Вік кримінальної відповідальності в Україні настає у 16 років (для деяких правопорушень – 14 років, а для тяжких злочинів – 11 років). Існує одинадцять місць позбавлення волі (10 чоловічих та 1 жіноча тюрми) для підлітків віком від 14 до 18 років, хоча деякі з них можуть залишатися там до 21 року. Близько 3 000 молодих людей знаходяться в таких закладах, де фактично вони можуть отримати хорошу професійну (професійно-технічну) освіту. Для злочинців віком від 11 до 14 років є школи-інтернати. Неповнолітніх ставлять на спеціальний облік для неповнолітніх. Загалом, молоді люди отримують більше шансів, ніж дорослі (за еквівалентні правопорушення), уникнути позбавлення волі. Наприклад, спочатку вони знаходяться на контролі з боку міліції, у так званій кримінальній інспекції. Коли молода людина стає на профілактичний облік, проводяться регулярні зустрічі між міліцією та неповнолітніми, їхніми сім'ями та, за необхідності, їх законними представниками. Якщо вони є

студентами, їх відвідують за місцем навчання. КМО позитивно оцінила той факт, що адресна соціальна робота спрямована на тих, кого засуджено до альтернативного тюремного ув'язнення. Працівники надають підтримку в процесі доступу до освіти та зайнятості, оздоровлення, в профілактиці зловживання наркотиками та алкоголем, або щодо ВІЛ-інфекції.

Як було зазначено представником міліції в одній з областей, рівень молодіжної злочинності збільшується. Молоді злочинці виходять, в основному, з бідних сімей, де батьки є безробітними та, ймовірно, діти не ходять до школи. Цілком ймовірно, що батьки таких дітей також мають судимості. КМО припускає, що якщо вік кримінальної відповідальності в Україні становить 14 років, то з 13-річчя дитини в школах має буди введено курс правознавства. Зараз вік дітей, що вивчають такий курс, становить 15 років, що видається досить нелогічним та занадто пізнім.

Варто зазначити, що немає достатньо коштів, виділених з державного бюджету на фінансування місць утримання під вартою, здебільшого підтримка надається завдяки роботі неурядових організацій, наприклад, щодо оснащення комп'ютерами, облаштування бібліотек та тренажерних залів. Члени КМО дізналися, наприклад, що в одному слідчому ізоляторі працювало лише два психолога на 1 500 в'язнів, з цього виникає питання щодо якості підтримки, яка надається молодим людям та є дійсно критичною особливо в той момент, коли людина покидає місця утримання під вартою. Члени КМО дізналися також про існування деяких інноваційних проектів, зокрема, про «Давайте танцювати», що спрямований на запобігання повторним правопорушенням через розвиток художнього потенціалу та конструктивного використання вільного часу. Значну роботу зосереджено також на профілактиці (див. вище) та вирішенні проблеми зловживання психоактивними речовинами в рамках роботи медичних та психологічних фахівців, шляхом проведення щотижневих сесій, консультацій та занять у бібліотеках. Ця програма також застосовується як ресурс (що, на думку КМО, є одним з ключових методологічних активів цієї програми) для тих, кого було звільнено з-під варти, і тих, хто змінив свою поведінку. Такі люди працюють з організаціями, що надають послуги в слідчому ізоляторі.

Питання, яким були стурбовані члени КМО, – це відсутність конкретних знань про деякі обставини в місцях позбавлення волі для неповнолітніх правопорушників. Хоча було відзначено, що молоді люди, які знаходяться під вартою, є особами з груп ризику, з високою схильністю до носіїв вірусу ВІЛ, відсутньою є інформація про виявлення шляху передачі вірусу (через голку чи статевим шляхом) та через кого (чоловіка чи жінку). Також існує проблема освіченості щодо статевої поведінки. Все це видається КМО таким, що може бути серйозною перешкодою щодо вирішення питання більш вимогливого ставлення до життя з боку молодих правопорушників.

Молоді матері та батьки

Сімейна політика в Україні, на відміну від інших європейських країн, тісно пов'язана з молодіжною політикою. Створення родини розглядається як кінцеве завдання молоді людини, і багато видів діяльності та програм, головним чином в області охорони здоров'я, спрямовано на підтримку репродуктивної функції молодих людей. Державні установи піклуються про різні форми підтримки стану здоров'я вагітних жінок та досягли значного прогресу в таких питаннях, як зменшення рівня передачі ВІЛ-інфекції від матері до дитини та зниження рівня патологій при пологах (ФН ООН, 2010, с.116). Установи надають підтримку у допологовому та післяпологовому догляді. Крім того, з боку держави надається соціальна допомога сім'ям з дітьми, зокрема: 1) допомога у період вагітності та при народженні дитини; 2) виплати при народженні дитини; 3) виплати при усиновленні дитини; 4) допомога на дітей до трьох років; 5) допомога на дітей, що знаходяться під опікою; та 6) допомога на дітей одиноких матерів (Національний звіт, 2012, с.12).

КМО відзначила, що більшість сімейних програм (наприклад, щодо відповідального батьківства) спрямовано на матерів, у той час як дуже мало програм спрямовано на батьків. Вважаємо, що має бути більше програм, що стосуються сімейних відносин, спрямованих на чоловіків, особливо з огляду на часті факти насильства в сім'ї, а також враховуючи той факт, що чоловіки частіше винні у насильстві щодо жінок – як фізичному, так і сексуальному.

Становище матерів на ринку праці є нестійким, з огляду на законодавство та традиційний поділ ролей у сім'ї жінка практично одноосібно несе відповідальність за догляд за дитиною у родині (і отже, несе на собі «подвійний тягар» професійної та сімейної роботи), що викликає пряму та непряму дискримінацію щодо жінок на ринку праці. Одна з представниць жіночої організації зазначила про такі проблеми:

Відпустка для догляду за дитиною, що спричинена відсутністю відповідної інфраструктури дошкільних закладів для дітей та дуже низькими субсидіями на дітей, призводить до дискваліфікації жінок, зниження їх конкурентоспроможності та втрати можливостей на ринку праці, незнання та нерозуміння своїх прав веде до призначення жінок на нижчі позиції у трудових колективах, з меншою заробітною платнею, на відміну від позиції жінки до вагітності та пологів.

В основному жінки страждають від дискримінації на малих та середніх підприємствах. Вони працюють в якості найманої робочої сили, не мають відповідного досвіду роботи або підписаного трудового договору або угоди, а власники бізнесу хочуть уникнути сплати податків на заробітну плату, соціальні виплати тощо. Це можна пояснити тим, що жінки частіше, ніж чоловіки, повинні йти на лікарняний по догляду за дітьми, непрацездатними родичами тощо. У результаті жінка не має достатнього досвіду роботи та років вислуги, щоб мати право на отримання пенсії, лікарняні, пологи, щорічну відпустку та інші соціальні допомоги (UPR, 2012, с.121).

КМО дізналася, що ситуація з допомогою одиноким батькам також є важкою, вони також часто зазнають дискримінації: деякі законодавчі акти стосуються лише «матерів-одиначок» (наприклад, законодавчий акт про фінансову допомогу матерям-одиначкам), та їм не гарантовано надання таких самих прав, як одиноким матерям (UPR, 2012, с.122).

Житлова політика

Житлове питання є серйозною проблемою для молодих людей. Нещодавно, в листопаді 2010 року, молодіжні громадські організації провели кампанію під назвою «Демо версія бездомної молоді» у кількох великих українських містах. Менш ніж одного з п'яти молодих людей влаштовують умови проживання. Тому КМО підкреслює, що житлова політика розглядається як важлива сфера для молоді, що потребує підтримки та розвитку в Україні. За словами одного з респондентів, до питань житлової політики необхідно терміново включити таку проблему молоді, як придбання окремого житла:

Основною проблемою для старшої групи молоді, що знаходиться у віці 25 – 35 років, є співвідношення доходів від праці та вартості життя (зокрема, житла).

Процес виходу молодих подружніх пар з батьківських сімей є повільним та вельми складним, через невирішеність житлових проблем, нездатність більшості населення купувати або орендувати житло та через загальний дисбаланс між цінами на ринку житла та реальними доходами як молоді, так і літніх людей. Дані багатьох соціальних та демографічних досліджень показують, що невирішені проблеми з житлом є одним з основних чинників затримки шлюбу та дітонародження (ФН ООН, 2010, с.53).

Як вже було згадано в одному з параграфів Розділу 4, існують серйозні проблеми з фінансуванням, пов'язані з реалізацією багатьох важливих програм, що впливають на молодь та пов'язані з різними секторами політики. КМО стало відомо, що нова державна програма забезпечення житлом на 2013 – 2017 роки, яка наразі затверджується Кабінетом Міністрів України, визначає кредитування житла молоді на період 2013 – 2017 роки та передбачає надання житла для більш як 16 000 молодих осіб шляхом субсидування довгострокових кредитів та позик для молоді (на строк від 25 до 30 років). Житлова політика пов'язана із сімейною політикою: якщо в сім'ї є діти, держава забезпечує повернення частини кредиту (2 дітей – 25%; 3 дітей і більше – 50%). Загалом, ця програма дійсно є необхідною, але черга для тих, хто очікує отримати доступ до неї, надзвичайно велика¹²⁵.

125 Коли КМО вже закінчувала редагувати звіт, вона отримала від ДСМС додаткову інформацію про житлову програму «Нова урядова програма на 2013 – 2017 рр.», затверджену Постановою Кабінету Міністрів № 967 від 24 серпня 2012 р., спрямовану на створення належних житлових умов для молоді. Успішне виконання Програми дасть змогу забезпечити житлом 16 755 молодих сімей шляхом надання пільгових кредитів для молоді (25 – 30 років). Житлова політика пов'язана із молодіжною політикою: якщо у сім'ї немає дітей, вона сплачує проценти у розмірі 3% річних, якщо є одна дитина, сім'я користується позикою без сплати відсотків. Якщо дітей більше, держава відшкодовує частину позики, (2 дітей – 25%, 3 і більше дітей – 50%). Загалом, програма є дуже потрібною, але черги молодих сімей, що очікують на житло, дуже довгі. Наразі в Україні є такі програми для забезпечення молоді житлом: 1. Програма надання пільгових довгострокових позик молоді для побудови, ремонту або купівлі житла. Відповідно до цієї програми, протягом 1998 – 2012 років було надано 10 871 позику на загальну суму 1,45 млрд грн. 2. Програма часткового відшкодування відсотків за кредитом, які видаються молоді для побудови, ремонту або купівлі житла. Відповідно до цієї програми, держава відшкодовує частину виплат (у січні 2013 р. – 7,5%). Протягом 2003 – 2008 за цією програмою житло отримали 17 885 молодих сімей, на виконання програми було витрачено 2,1 млрд грн. позабюджетних коштів. 3. Програма державної підтримки громадян, які будують житло. Програма передбачає державні субсидії (30% від вартості будівництва). Протягом 2010 – 2012 рр. було витрачено 326,6 млн грн. з державного бюджету, державну підтримку було надано 2 649 сім'ям. 4. Програма скорочення вартості іпотечних кредитів. Відповідно до цієї програми, держава відшкодовує... частину ставки за процентом (13%). У цій програмі протягом 2012 р. взяло участь 1 233 громадянина».

Доступ до засобів контрацепції

Доступ до засобів контрацепції є обмеженим для вразливих груп за рахунок їх вартості, навіть незважаючи на те, що наслідки від невикористання протизаплідних засобів можуть призвести до подальшої ізоляції та депривації особи (внаслідок, наприклад, ВІЛ-інфекції, підліткової вагітності тощо). У Звіті вже було згадано, що вартість презервативів часто є бар'єром для молодих людей (вартість одного презерватива становить близько 1\$). Як було зазначено фахівцем з питань ВІЛ, брак особистих фінансів може призвести до набуття ризикованої поведінки:

Низький рівень доходів [є однією з] причин передачі інфекції – презерватив хорошої якості коштує один долар. Це розцінюється багатьма молодими людьми як великі гроші. Це й призводить до передачі ВІЛ-інфекції, гепатитів та ІПСШ серед студентів, що не мають великої суми грошей, серед незайнятих молодих людей.

Як зазначається у доповіді ФН ООН за 2010 рік, в Україні контрацепція дуже прив'язана до дій екстреного характеру, існує багато екстреної контрацепції, призначеної для запобігання небажаній вагітності. Відсутність доступу до контролю за дітородженням також, ймовірно, пов'язано з великою кількістю абортів та частими випадками відмови від дітей (наприклад, в одній з областей налічувалось 37 покинутих дітей у 2010 році та 39 у 2011 році; лише в 2 випадках це були матері-підлітки). Що ж до абортів, то рівень абортів у 2009 році становив 16,6 порівняно з 32,1 на 1 000 жінок дітородного віку у 2000 році (дані ФН ООН за 2010 рік, с.116). Для вікової групи від 18 до 34 років кількість абортів складає 24,5 на 1 000 жінок фертильного віку (с.117).

Аборт є законним та доступним в Україні, жінка може перервати вагітність строком до 12 тижнів. Реєстрація новонароджених починається від 22 тижнів. За рішенням комісії та в разі виникнення ризику для здоров'я можна перервати вагітність у дівчат віком до 14 років у строк до 22 тижнів. Для молодих дівчат віком між 14 та 18 роками дозвіл на аборт має бути отриманий від батьків, а припинення вагітності можливе лише у випадках важкої патології (інформація від акушера-гінеколога).

Необхідно відзначити, що питання використання контрацепції або презервативів є вкрай делікатними й залежать від культурних та релігійних норм. Загалом, щодо цього питання можуть існувати заперечення з боку релігійних груп, що стурбовані питанням придбання контрацепції та навіть введенням статевої освіти. Люди могли б приймати індивідуальне рішення щодо використання контрацепції залежно від їх системи цінностей, проте водночас відмова від використання контрацепції не повинна перешкоджати державі у запровадженні серйозних кроків для забезпечення доступу до контрацепції тим, хто хоче, але не може собі цього дозволити. Інвестиції в цю область вкрай необхідні для того, щоб протистояти можливим ризикам, зокрема, ВІЛ-інфекції та хворобам, що передаються статевим шляхом, або небажаній вагітності. У країні з високим рівнем розповсюдження ВІЛ-інфекції органи державної влади мають зробити все належне для впровадження потенційно ефективних заходів з профілактики.

Насильство

Насильство є питанням, що не обговорюється в рамках молодіжної політики, воно рідко порушувалося в ході візитів КМО. Тим не менш, воно не може бути проігноровано. Насильство є порушенням прав людини та потребує уваги з боку держави та її відповідних інститутів. 7 листопада 2011 року Україна підписала Конвенцію Ради Європи про попередження та припинення насильства щодо жінок та насильства в сім'ї¹²⁶. За цією Конвенцією слідує виконання зобов'язань державою щодо забезпечення, серед іншого, належної підтримки жертв насильства. Факти про насильство в Україні підкреслюють актуальність такого напрямку та необхідність обговорення необхідних заходів. Як було відображено у матеріалах ПРООН, за підсумками дослідження 2009 року:

Основні факти, що виявлені в результаті дослідження, містять інформацію, що 44% українців потерпають від домашнього насильства, 30% є постраждалими від насильства в дитинстві. Майже половині людей, які постраждали від насильства в дитинстві, теж доводилося стикатися з ним у своєму дорослому житті. (...) Жінки частіше стикаються з фактами насильства в сім'ї у своєму дорослому житті (33% проти 23% серед чоловіків), в той час як чоловіки частіше стикаються з цим у дитинстві (34% проти 27% серед жінок). (...) Респонденти найчастіше страждають від психологічного, фізичного та економічного насильства з боку батька або чоловіка, рідше – матері, та ще рідше – дружини. Сексуальне насильство найчастіше коїться чоловіками по відношенню до своїх дружин. Близько 75% жертв різних видів насильства ніколи не просили про допомогу, інші, в основному, зверталися до своїх родичів¹²⁷.

Було запроваджено надання соціальних послуг у зв'язку з насильством щодо дітей (як підстави для вилучення дитини з сім'ї). Один з представників обласного органу влади зазначив:

Жертви насильства можуть звернутися про надання соціальних послуг: Департамент у справах молоді та сім'ї дійсно намагається вирішити це питання на політичному рівні. Громадські організації також беруть участь у цьому. Проводиться робота із сім'ями, де насильство мало місце. Пріоритет віддається сім'ям, де є діти, та надається можливість поліпшити умови у сім'ї. Якщо діти перебувають у небезпеці, соціальні служби можуть забрати дітей. Існують спеціальні гуртожитки, де можуть залишитися жертви насильства.

Незважаючи на доступність певної підтримки, як показують дані ПРООН вище, три чверті жертв насильства не звертаються до будь-кого по допомогу, і дуже рідко до установ. Має бути створено та укріплено більшу довіру до системи інституційної допомоги, щоб бути впевненим, що той, хто потребує

126 Текст Конвенції українською мовою: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/violence-against-women/Rec%282002%295_Ukrainian.pdf; більше інформації про Конвенцію за посиланням: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/violence/default_EN.asp.

127 Опитування було проведене у листопаді – грудні 2009 року на національному рівні шляхом опитування 1 800 респондентів віком від 18 років та старше. Джерело доступу: <http://www.undp.org.ua/en/media/41-democratic-governance/915-ten-unknown-facts-about-domestic-violence-in-ukraine-a-joint-euundp-project-releases-new-poll-results>.

допомоги, її отримає. Не лише в Україні, а й у всьому світі існує значна соціальна стигматизація жертв насильства, яка виражається в тому, що вони рідко звертаються по допомогу навіть до інших членів своїх сімей.

КМО вважає, що питання насильства (соціального насильства та побутового, сексуального насильства в особистих стосунках) мають бути обговорені в рамках предмета навчання статевій поведінці та відносинам (див. Розділ 5, параграф «Статеве та репродуктивне здоров'я»).

КМО не отримала інформації про реалізацію програм, спрямованих на подолання міжособистісного насильства у стосунках молодих людей, можливо, через відсутність такого напрямку у порядку денному молодіжної політики¹²⁸. Тим не менш, КМО переконана, що наразі в сім'ях присутнє насильство і що це трапляється в молодих сім'ях, а також те, що цю тему слід розглядати в рамках роботи клінік, дружніх до молоді.

Насамкінець варто зазначити, що КМО відомо, що багато зусиль докладено в українській політиці щодо допомоги молодим людям, які перебувають на особливо вразливих, незахищених та знедолених позиціях. Тим не менш, члени КМО також переконані, що різні питання повинні мати дієві стратегії і що існує багато додаткових способів запобігання та протидії подальшому ризику соціальної ізоляції, зокрема, шляхом запобігання насильству та спрощення доступу до недорогої контрацепції.

Вразливість, ризик та виключення

Рекомендація 25. Покращення доступу молоді до соціальних послуг

- З огляду на чітку класифікацію клієнтів послуг необхідно забезпечити, щоб ті, хто не потрапляють у певні категорії або є у перехідному становищі між різними категоріями, все ж таки отримували належну допомогу та підтримку.
- Доступ до соціального захисту має базуватися не лише на принципі перенаправлення, а й на особистому зверненні. Рекомендується створити інформаційні пункти, до яких може звернутися молода людина або дитина, яка шукає підтримки.
- Необхідно розвивати індивідуальний підхід у програмах, спрямованих на попередження втечі з інтернатів.

128 Один з учасників національних консультацій дуже високо оцінив включення питання насильства. Як відзначено, крім домашнього насильства, є також потреба звернути увагу на протидію сексуальній експлуатації дітей та молоді. КМО з'ясувала, що у 2009 – 2012 р. в Україні виконувався проєкт Глобального молодіжного партнерства проти сексуальної експлуатації дітей у комерційних цілях. Це частина Програми Глобального молодіжного партнерства ECPAT International. Центр «Ла-Страда Україна» у співпраці з іншими членами Всеукраїнської мережі проти сексуальної експлуатації дітей у комерційних цілях, що є афілійованим членом ECPAT International в Україні, виконувала цей проєкт у Києві, Одесі та Сімферополі. До планування та виконання діяльності були залучені діти та молодь, переважно з вразливих груп, а також декілька жертв насильства, у тому числі сексуального насильства. Ключовим компонентом проєкту була програма підтримки «рівний – рівному» – тобто профілактичні та освітні заходи, що їх діти та молодь проводили серед своїх однолітків.

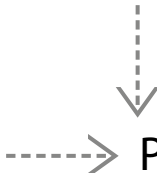
Рекомендація 26. Забезпечення якісних соціальних послуг для вразливих категорій молоді

- Україна має продовжувати інвестувати у створення належних умов для молодих людей з інвалідністю, у тому числі сприяти створенню доступності будівель, а також докладати зусиль для інтеграції таких людей у суспільство (у професійне середовище, систему освіти, позакласні заняття, громадські ініціативи). Необхідно надавати більше підтримки молоді з вадами інтелекту, ця підтримка має бути спрямована на ширші вікові рамки молодих людей.
- Необхідно продовжити навчання державних службовців, лікарів та представників НУО, які займаються профілактикою та лікуванням наркозалежності, щодо різних форм зловживання, статистики зловживання та концепцій і методів лікування залежності.
- Необхідно забезпечити виділення коштів для місць утримання молодих правопорушників, у тому числі коштів для організації психологічної допомоги, особливо перед звільненням молодої людини з місця утримання. Необхідно дослідити обставини перебування молодих правопорушників у місцях утримання та поширювати отримані знання серед людей, які працюють з молодими правопорушниками.
- Необхідно подолати проблему дискримінації молодих матерів на робочому місці. В першу чергу, для цього потрібно забезпечити розвиток мережі дитячих дошкільних закладів та подолати стереотипи стосовно ролей чоловіків і жінок у сім'ї. Батьки мають володіти такими самими правами (як і матері) на фінансову допомогу для виховання дитини. Необхідно спрямовувати більше програм щодо відносин у сім'ї на чоловіків.
- Необхідно забезпечити фінансування житлових програм.
- Потрібно забезпечити доступ до контрацепції, особливо це стосується соціально незахищених груп та сільської молоді (з огляду на кількість випадків інфікування ВІЛ через незахищені статеві стосунки).

Рекомендація 27. Інформування молоді про питання насильства, підтримка осіб, які пережили насильство, профілактика насильства

- До роботи КДМ необхідно включити теми домашнього та міжособистісного насильства, а також сексуальної експлуатації дітей та молоді. Ці теми мають стати частиною статевого виховання. Необхідно поширювати інформацію про те, куди звертатися у таких випадках.

РОЗДІЛ 10. Концептуальні дискусії і наскрізні теми

Вступ

В останньому Розділі ми будемо обговорювати наскрізні теми молодіжної політики та поняття, що часто використовуються в молодіжній політиці України. Як і в кожній країні, в Україні використовуються специфічні концепції, які дозволяють адаптувати молодіжну політику до національного контексту. Тому прямиий переклад цих концепцій іншою мовою може бути ускладнено. Розуміння та коректна інтерпретація концепцій є одним із завдань огляду¹²⁹. Рекомендації та пропозиції цього Розділу можуть бути застосовані до більшості сфер політик, що обговорювалися в попередніх розділах.

Розвиток потенціалу

Питання розвитку потенціалу є критичним з точки зору розвитку, формування та реалізації молодіжної політики. Під час візиту в Україну члени КМО були вражені, наскільки значні зусилля докладаються до нарощування потенціалу в сфері прийняття рішень, утім, набагато менше зусиль спрямовано на членів молодіжних організацій та державних службовців, які можуть відігравати ключову роль у процесі прийняття рішень. Члени КМО зустрілися з молоддю – представниками студентських рад, які наразі беруть участь у програмі підготовки керівних кадрів. Одним із прикладів цього є муніципальна освітня програма для молоді «Школа місцевого самоврядування» (існує понад 10 років, близько 1 500 студентів отримали сертифікати про закінчення Школи).

КМО виявила необхідність докладання додаткових зусиль щодо створення потенціалу для членів організації – інвестиції в цю сферу, без сумніву, окупляться, якщо члени громадських організацій зголосяться поширювати знання в межах та поза межами своїх організацій. Члени КМО впевнені, що

¹²⁹ Один з учасників національних слухань запропонував провести узгодження концепцій та підходів, які використовуються у молодіжній політиці. Втім, як свідчить європейський досвід, повне узгодження навряд чи можливе, і насправді не дуже потрібне, оскільки деякі зі специфічних концепцій можуть краще відобразити контекст певної країни.

значною перевагою Плану дій Ради Європи для України є його молодіжний компонент та програма «Посилення спроможності молоді щодо участі в молодіжній політиці та навчанні в області прав людини в Україні (2012 – 2013)» (див. посилання 1). Крім того, члени КМО припускають, що в рамках конкурсів на отримання фінансування (як на державному, так і на обласному рівні), певний відсоток від фінансування має бути спрямовано на підвищення потенціалу та посилення спроможності у сфері молодіжної політики (в тому числі щодо її реалізації). Обмін знаннями та їх поширення є сферою, де міжнародне фінансування слід розглядати як стимулювання за допомогою політики дефіцитного фінансування відповідних ініціатив. КМО заохочує до проведення більшої кількості заходів, що можуть сприяти формуванню знань та навичок у молодіжних робітників та керівників молодіжних організацій.

Для державних службовців, які займаються конкретними сферами та напрямками молодіжної політики, необхідно забезпечити проведення більшої кількості навчальних програм за широкою тематикою молодіжної політики. КМО відзначає вагомий вплив особистого міжнародного досвіду, що впливає на якість місцевої молодіжної політики. Серед заходів КМО пропонує розглянути можливість проведення стажувань у сфері молодіжної політики для державних службовців (наприклад, в інших країнах), навчальних візитів та міжнародних тренінгів для молодіжних робітників (за рахунок, наприклад, коштів Ради Європи). Такі практики мають вітатись та заохочуватись, а також позитивно відобразитися на особистому досвіді роботи.

Цікаву ідею щодо розвитку потенціалу в галузі молодіжної політики було презентовано КМО в Криму. Республіканський уряд Криму створив молодіжний уряд – дорадчий орган, що складається з 22 молодих людей, які призначаються на рік та відбираються шляхом проведення багаторівневого конкурсу. Окрім відбору кандидатів, проведення конкурсу спрямовано на сприяння участі молоді в соціально-економічному розвитку Криму. Конкурс проходить у три етапи: творча презентація від кандидатів, телевізійні дебати та ток-шоу, зустрічі з цільовими аудиторіями в кожному міністерстві, а потім зустріч з Прем'єр-Міністром Кабінету Міністрів АР Крим. Успішні кандидати пройшли курси підвищення кваліфікації у відповідних міністерствах та відвідали лідерський тренінг у м. Ялта. У перспективі всі зазначені молоді люди мають обіймати посади державних службовців в адміністрації АР Крим (на цей час 3 з 22 осіб працюють як державні службовці).

На сьогодні молодіжний уряд пропонує уряду АР Крим ідеї щодо вирішення проблем у сфері молодіжної політики, що турбують безпосередньо молодь (один напрямок пропонується молодіжним Прем'єр-Міністром та інші п'ять – від інших міністерств молоді). Ідеї, що були запропоновані молоддю, включають у себе реалізацію проекту з працевлаштування молоді в сільському господарстві (від молодіжних робітників молодіжних громадських організацій), культурні ініціативи щодо прикрашання автобусних зупинок у м. Сімферополь художніми орнаментами та поезією кримських митців, проект зі зміцнення навчальних спортивних програм у галузі освіти, конкурс на заохочення муніципальних архітекторів зі створення нового образу Криму. Проекти було запропоновано тільки зараз, тому результати їх реалізації ще не можуть бути

оцінені. Важливо відзначити, що молодіжний уряд не є представницьким органом молоді в Криму, але, скоріше, його можна розцінювати як інструмент для сприяння нарощування та розвитку потенціалу, заохочення талановитих та відданих своїй справі людей до роботи на державній службі. Тим не менш, важливим є факт, що наразі молодіжний уряд паралельно формує іншу структуру – молодіжну громадську організацію «Молодіжний уряд Криму», що представлятиме молодіжні громадські організації регіону. КМО вважає за доречне запропонувати поширювати знання та досвід молодіжного уряду й надалі, наприклад, через проведення навчання міністрами молодіжного уряду для представників молодіжних груп та організацій на місцевому рівні.

Як було зазначено у вступі до цього Звіту, у членів КМО було відчуття, що під час презентації молодіжної політики в Україні значно більше уваги було приділено структурі та законам, й набагато менше методикам та процедурам, що використовуються на практиці, – їх корисності, ефективності та проблемам. Тому варто зазначити, що в процесі розвитку потенціалу програм, що стосуються молодіжної політики, набагато більше уваги має бути приділено дискусіям щодо методик та процесам ефективної розробки та реалізації проектів: які форми роботи з молоддю та для молоді необхідно застосовувати, які з них найімовірніше справлятимуть оптимальний вплив. Має існувати місце у системі молодіжної політики для обговорення позитивної практики європейських країн, а також світу в цілому та наведення прикладів зі зміцнення диверсифікації методик, що застосовуються в молодіжному секторі. Обмін знаннями, поширення передового досвіду також може бути рушієм для проведення змін у цій області, і що особливо важливо – за участі всіх суб'єктів молодіжної політики: державних службовців, практиків, представників громадських організацій та молодіжних робітників, а також дослідників з питань молоді (Williamson, 2002, с.121).

Європейська інтеграція

Інтеграція молоді до Європи та світу є однією з цілей державної молодіжної політики України. Основним напрямком діяльності в цій області є надання підтримки участі українських громадських організацій в Європейському молодіжному форумі¹³⁰. Таку точку зору було висловлено у звіті ЮНІСЕФ, в якому деякі експерти передбачали позитивний вплив на українську молодь від залучення Українського молодіжного форуму до Європейського молодіжного форуму (ЄМФ), в той час як інші мали сумнів, що це зможе щось змінити в принципі (ЮНІСЕФ, 2010, с.81)¹³¹:

ЄМФ має демократичну структуру, що сприяє участі молоді. Це може справити великий вплив на прагнення молодих людей в Україні щодо розширення можливостей до їх більш широкої участі та збільшення зацікавленості у більш вільному доступі до процесу прийняття рішень, особливо щодо питань

130 Див.: <http://www.youthforum.org/>.

131 Український молодіжний форум є кандидатом у члени Європейського молодіжного форуму.

молодіжної політики. (...) Інші вважають, що це майже або зовсім не вплине на процес, через значний політичний вплив, що чиниться на Український молодіжний форум та на шляхи здійснення його управління.

КМО вважає, що для дійсного зміцнення інтеграції з Європою та світом має бути надано підтримку розвитку різних форм міжнародного співробітництва та забезпечення проведення спільних проєктів. У цьому напрямку помітні зусилля на обласному рівні, організації або клуби шукають міжнародних партнерів та беруть участь у міжнародних заходах (наприклад, у міжнародних фестивалях). Утім, варто зауважити, що молодіжним організаціям бракує знань щодо міжнародних фінансових можливостей та не багато хто з них знає про певні програми та можливості, до яких може долучитися Україна (наприклад, про програму ЄС «Молодь в дії» або про Європейський молодіжний форум Ради Європи). Безумовно, існує потреба у наданні додаткової інформації в цій сфері. Візові питання також є перешкодою для мобільності молоді, так само як низький рівень знання англійської мови – члени КМО практично не спілкувалися з представниками молодіжних громадських організацій англійською мовою.

Члени КМО також мали можливість зустрітися з лідерами Всеукраїнської молодіжної громадської організації Асоціація молодіжного співробітництва "Альтернатива-В", що сприяє розвитку волонтерської діяльності молоді, особливо за кордоном. Це – неполітична асоціація, що працює в контексті міжнародного співробітництва: організація волонтерства за кордоном, зокрема, участі в молодіжних трудових таборах, або довгострокового волонтерства. Участь у міжнародних проєктах, безсумнівно, підвищує компетенції українських молодіжних працівників та волонтерів молодіжних громадських організацій та робить подальший внесок у нарощування потенціалу наявних заходів, що є присутнім у молодіжній сфері.

КМО вважає за потрібне робити додаткові інвестиції в дебати й діалог з Європою та в молодь, що відіграє роль у процесі європейської інтеграції. Взаємодія з іншими молодими європейцями дозволить Україні краще зрозуміти своїх сусідів та їх значення. Аналогічні потреби були відзначені представником молодіжної громадської організації:

Коли на чільному місці порядку денного України стоїть глобальна інтеграція, молодь України є дуже обмеженою в розумінні того, чим дійсно є ЄС. Вони можуть мати певну інформацію, але насправді не мають розуміння та не відчувають цього. Нам потрібно наблизитись до європейського духу та цінностей.

Крім того, європейська інтеграція має обговорюватися у світлі патріотичного виховання. Які зв'язки існують між цими двома поняттями? КМО стверджує, що до системи патріотичного виховання має бути введено методологію «громадянства», також не буде проблемою ввести концепцію європейського громадянства у навчальні програми та діяльність, що їх супроводжує.

Обдарована молодь

Поняття «обдарована молодь», на перший погляд, здається ексклюзивним та таким, що охоплює лише невелику визначену кількість молоді, утім, це поняття розглядається в інших випадках та охоплює більш широку категорію молоді. Коли члени КМО запитали працівників у молодіжному центрі, хто є талановитою молоддю, вони підкреслили, що, перш за все, йдеться про особисту ініціативу, та були твердо впевнені, що талановитими молодими людьми є ті, хто прагне бути залученими та активними: «Ті, хто мають гарні ідеї, але їм потрібна підтримка в їх здійсненні».

Наступне значення поняття «талановита молодь» було ще більш широким і було згадане у зв'язку з участю у позакласних заходах, особливо в сільських центрах. З цієї точки зору, кожна молода людина має потенціал, прихований талант, який у певний момент, можливо, ще не було виявлено:

Повертаючись до індикаторів талановитості. У минулому році відбувся конгрес вчителів, присвячений цьому питанню, та було зроблено висновок, що немає безталанних дітей, є лише діти, чий талант ще не були виявлені. Ми шукаємо таланти у вікових категоріях від 6 до 20 років. І коли ми їх знаходимо, ми встановлюємо індивідуальні плани навчання. І це може бути пов'язане з направленням до спеціальних освітніх закладів.

У багатьох випадках метою діяльності закладів чи шкіл є «визначення» обдарованих і талановитих дітей та молоді. КМО особливо вразило, що ідентифікація обдарованості також відбувається в установах, що опікуються соціально незахищеними дітьми, наприклад, в школах-інтернатах для дітей, хворих на туберкульоз. Утім, КМО відзначає, що просто виявити обдаровану молодь є недостатнім для забезпечення їхнього успіху в житті. Правильно обрана політика потім має забезпечити таких дітей системною підтримкою у розвитку їхніх талантів. Приклад цьому КМО могла побачити на власні очі, коли обдарованим дітям з неблагополучних сімей (що займалися шахами) було надано певну фінансову підтримку.

Концепція обдарованості також пов'язана із розвитком потенціалу. КМО помітила в деяких областях тверде зобов'язання з боку державних установ у напрямку розвитку потенціалу, наприклад, державної служби та зміцнення зусиль у пошуку найбільш обдарованих молодих людей у своєму регіоні. Крим був явним прикладом такої філософії та підходу в рамках молодіжного розвитку та реалізації політики свого регіону (див. вище).

Конкурси на противагу спільним діям

Конкурси є найпростішим способом виявлення талановитих чи обдарованих людей. В Україні конкурси проводяться практично в усіх можливих сферах – від багатоступеневих змагань на обрання членом молодіжного уряду до ряду інших видів змагань, таких як танцювальні, мистецькі конкурси, конкурси бізнес-планів або навіть змагання Клубів веселих та кмітливих. В одній області ми почули, що в цілому вони проводять 220 змагань, в яких беруть участь по-

над 40 000 осіб (12 000 займаються спортивними видами діяльності, у тому числі шахами). Якщо ми розглянемо цей метод з педагогічної точки зору, то конкуренцію може бути порівняно із співпрацею. Обидва підходи приносять певні соціальні навички та вміння (див. мал. 15). Проведення конкурсів не має бути виключено з порядку денного, адже вони дозволяють набути таких цінних навичок, як амбіції чи самовизначення. Втім, цінність та значні можливості існують і в інших методах, що сприяють вдосконаленню колективної роботи, зміцненню довіри до інших, заохочуючи активне слухання та розвиток комунікативних навичок. Командні змагання також є цінним елементом (хоча члени КМО практично не чули про їх проведення), адже їх проведення сприяє набуттю навичок співпраці.

Мал. 15. Конкурси на противагу співпраці

Джерело: автори

Нові технології, Інтернет та медіа

В Україні засоби масової інформації дуже часто використовуються як рекламний інструмент для певних видів діяльності в молодіжній політиці – більшість обласних органів влади співпрацюють із засобами масової інформації. КМО констатує, що це є дуже важливим та корисним. Члени КМО не бачили прикладів інформації, розміщеної у засобах масової інформації, але лише той факт, що політики мають доступ до ЗМІ, здається важливим та корисним інструментом для реалізації молодіжної політики. Засоби масової інформації також є корисним простором для зміцнення та розвитку участі молоді. КМО припускає, що у засобах масової інформації має бути знайдено простір для творчого внеску молодих людей та молодіжних організацій, а також презента-

ції ініціатив, створених молодими людьми. Існують, звичайно, й більш негативні сторони в будь-яких відносинах між органами державної влади та засобами масової інформації – питання контролю, цензури та вибірконості. КМО не відомі приклади такого ставлення в Україні. Однак ЗМІ були згадані в більш критичному світлі, особливо щодо їх шкідливого впливу на життя молодих людей за допомогою, наприклад, реклами алкоголю.

КМО вважає, що Інтернет-технології недостатнім чином використовуються в молодіжній політиці та поданні молодіжної інформації. Дослідження показують, що молодь має високий рівень доступу до Інтернету. Так, дослідження, проведене Інститутом Горшеніна у березні 2012 р., засвідчило, що більшість молодих людей (70,7%) користуються Інтернетом щодня. Члени КМО побачили декілька гарних ідей, втілених при використанні Інтернету, наприклад, щодо статевої освіти чи при створенні інформаційного центру для молоді (портал molodistua.org). При використанні Інтернет-технологій, звичайно, важливо нагадати про деякі принципи, що стосуються інформування молоді через Інтернет. Корисною інформацією є «Принципи Online інформування молоді» – документ, підготовлений ERYICA¹³². Крім того, в Європейській молодіжній інформаційній хартії підкреслюється, що надання молоді інформації через Інтернет має також забезпечити можливості для молодих людей щодо збільшення своєї комп'ютерної та Інтернет-грамотності¹³³.

Інтернет може розглядатися як цінний інструмент для поширення молодіжної інформації через свою відносну дешевизну, порівняно з публікаціями на папері, та може запропонувати більш відкритий доступ, але за умови широкої доступності до мережі Інтернет. В Україні це поки що є проблемою, адже доступність до мережі Інтернет у 2012 році склала близько 34% (у той час як у багатьох європейських країнах на сьогодні вона становить близько 70 – 80%¹³⁴), 67% людей, переважно в малих містах, не мають доступу до Інтернету¹³⁵. Хоча близько 70% молодих людей все ж мають доступ до Інтернету, необхідно здійснити відповідні кроки для забезпечення доступу до Інтернету для молоді в публічних бібліотеках, у молодіжних центрах та клубах, а також у школах. Діяльність проекту БІБЛІОМІСТ у 2013 році спрямовано на розширення доступу до сучасних технологій в 1 600 публічних бібліотеках.

Інтернет-технології можуть бути використані в політичних та інших формах демократичної участі (сприяння розвитку електронної демократії згадується в Молодіжній стратегії ЄС «Інвестиції та підтримка у розширенні прав та можливостей») як цінний інструмент, що дозволяє формувати активну громадянську позицію. Про Інтернет іноді говорять, що це найбільш демократичний простір, що забезпечує доступ та участь тим, хто часто опиняється у найбільш несприятливому становищі або зазнає стигматизації, дає їм можливість висловити свою думку. В Європі та в усьому світі Інтернет надав можливість етнічним та неформальним групам (таким як ЛГБТ-спільноти) збиратися разом, обговорювати питання, ділитися знаннями та здійснювати зміни. Слід зазначити, що Інтернет-спільноти продовжують свою діяльність і

132 Джерело доступу: <http://eryica.org/page/principles-online-youth-information>.

133 Джерело доступу: <http://eryica.org/page/european-youth-information-charter>.

134 Див.: <http://www.internetworldstats.com/stats4.htm>.

135 Інформація з роздаткових матеріалів проекту БІБЛІОМІСТ.

в «реальному» житті, перетворюючи свій статус на громадські організації та соціальні рухи. Таким чином, Інтернет створює простір як для структурованої демократії (у вигляді, наприклад, онлайн-консультацій, організованих муніципалітетом), так і для спонтанної демократії, що дозволяє молодим людям обговорити на форумах питання, що є важливими для них.

Інтернет може бути використано у сфері молодіжної інформації, але також і в роботі з молоддю, як було показано на прикладі Фінляндії, де було заплановано створити віртуальний молодіжний центр¹³⁶. У віртуальному молодіжному центрі, молоді люди матимуть доступ до різноманітних форм дозвілля, що можуть бути організовані соціальними працівниками та матимуть цінні результати від навчання (наприклад, через віртуальні ігри, модерування форумів, віртуальні галереї, чат-бесіди із соціальними працівниками, які відповідатимуть на важливі питання). Інтернет-робота з молоддю впроваджена в практику такої країни, приміром, як Фінляндія (Williamson, 2012).

Гендерна нерівність

У цілому, обговорення проблем молоді в Україні рідко диференційовано за гендерною ознакою (можливо, крім випадків у сфері профілактики ВІЛ, де було зазначено, що співвідношення статей серед тих, кого інфіковано, змінюється). В ході візитів КМО рідко порушувалось питання диференційованості стану молодих жінок та чоловіків, окрім очевидних біологічних ситуацій, таких як дітонародження. Практично не було відображено впливи культурних норм та стереотипів щодо жінок та чоловіків на життя молодих людей, що є результатом відсутності розгляду цього питання у сфері молодіжної політики.

Робота у сфері дотримання гендерної рівності в основному ініціюється міжнародними організаціями та, напевно, не є одним із пріоритетних завдань уряду. Тим не менш, на місцевому рівні існують організації, в яких дуже багато активних жінок. Деякі жіночі організації висловили своє занепокоєння проблемою гендерної нерівності в Доповіді зацікавлених сторін, проведеної в рамках Універсального періодичного огляду (UPR, 2012), зокрема, щодо питань становища жінок на ринку праці, ситуацією з самотніми батьками, контрацепцією та гендерною дискримінацією в освіті (особливо щодо професійної орієнтації). КМО повідомили, що невдовзі в Україні відбудуться дебати щодо запровадження антидискримінаційних заходів.

Згідно з даними міжнародних неурядових організацій, запровадження гендерної освіти в Україні може бути проблематичним питанням. Проти цього виступають деякі організації та церква. Як нам повідомив представник однієї з міжнародних організацій:

Гендерна обізнаність є проблемою, і багато чого в цьому напрямку вже було зроблено. Було докладено зусиль щодо впровадження гендерної освіти. Громадські організації та церква, інші суб'єкти були мобілізовані протистояти цьому як способам, що не відповідають європейським цінностям

136 Див.: <http://www1.extension.umn.edu/youth/Training-Events/events/european-perspective-on-youth.html>.

у боротьбі з гендерною нерівністю, зазначаючи, що останнє є чужим до традиційної української культури та цінностей і звинувачуючи міжнародних донорів у пропаганді гомосексуалізму.

КМО вважає, що гендерні аспекти мають бути враховані при відображенні молодіжної політики, особливо з огляду на те, що ефективність певних напрямків молодіжної політики буде знижуватися, якщо гендерні аспекти не будуть враховуватися.

Стратегічне планування в молодіжній політиці

Стратегічне планування в процесі прийняття рішень тепер є традиційним елементом управління урядом та відповідальності уряду¹³⁷. Дослідження молоді є основним інструментом для підтримки молодіжної політики, знання, отримані від науковців, мають сприяти розробці обґрунтованої (доказової) політики (Williamson, 2002, с.119). Відповідне визначення завдань та потреб (діагностика), пошук інструментів для вирішення завдань (складання планів дій) та оцінка ефективності політики є механізмами, що використовуються у процесі формування політики на всіх рівнях. Стратегічне планування складається з таких частин:

- діагностика: визначення цільових груп для формування політики; відображення проблеми, завдання, потреб цільових груп; визначення перешкод та ризиків, а також можливостей та простору для змін, аналіз існуючих механізмів щодо виявлених потреб та проблем;
- складання плану дій/стратегії: визначення цілей, вибір пріоритетів, пошук інструментів для досягнення цілей, визначення відповідальних органів, забезпечення участі в процесі, забезпечення відповідного бюджету та організація системи моніторингу;
- моніторинг та оцінювання: визначення способів вимірювання якісних та кількісних результатів роботи, показників короткострокових та довгострокових ефектів.

На думку КМО, існує нагальна потреба у застосуванні основи методології стратегічного планування у сфері молодіжної політики на всіх її етапах, але, перш за все, на рівні моніторингу та оцінки. Крім того, при стратегічному плануванні мають бути використані знання та ресурси усіх зацікавлених сторін молодіжної політики. Якщо ми звернемося до «магічного трикутника» молодіжної політики (Milmeister and Williamson, 2006), всі три його сторони – дослідження молоді, молодіжна політика та молодіжна практика – мають робити свій внесок у базу знань для стратегічного планування. Щороку в Україні готується Державна доповідь про становище молоді. Протягом 1998 – 2012 рр. було підготовлено та подано Президенту, Верховній Раді та Кабінету Міністрів України 12 таких доповідей.

Щодо оцінювання проектів молодіжних громадських організацій,

137 Як ми дізналися протягом національних слухань, також існує проект Стратегії розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 р. Але, на жаль, КМО не отримала цей документ.

що реалізуються за кошти державного бюджету, то показники, які використовуються для оцінки реалізації проєктів, насправді не вимірюють ані ефект, ані якість програм (ЮНІСЕФ, 2010, с.96). Їх можна застосовувати, щоб побачити охоплення заходами (кількість людей, що взяли участь у програмах: наприклад, «кількість учасників програм, спрямованих на інтеграцію української молоді до європейських та світових молодіжних спільнот» або «кількість учасників програм, спрямованих на підтримку молодіжного підприємництва та профорієнтації дітей і молоді»). Наявні показники не дозволяють судити про ефективність виконання програми, чи дійсно програма фактично вирішила певні проблеми молоді, а також не можливо побачити різницю та відмінність від ситуації, що була до програми, та що стало після її виконання. Відсутня різниця між оцінюванням вхідних та вихідних даних (щодо інвестованих ресурсів і тих, хто брав участь), а також щодо оцінювання результатів проведення програми – відбулись чи не відбулись конкретні зміни у визначеному напрямку та чому саме. Існує нагальна потреба у розробці якісних показників¹³⁸, що могли забезпечити поглиблене оцінювання ефективності та впливу проєктів та заходів, так само як і якості програми¹³⁹.

КМО відзначає серйозний ризик процедури оцінювання, що концентрується в основному на підрахунку кількості учасників заходу. Оцінка програм на основі кількості учасників може привести до вибору методик, що приваблює та забезпечує велику кількість учасників, наприклад, фестивалі, акції, широко поширені, але стислі (не поглиблені) публікації матеріалів – інакше кажучи, таку діяльність, за якої вартість участі кожного учасника є відносно низькою, і вплив такого заходу може бути доволі поверхневим. КМО зазначила, що використання методик, що «стосуються» меншій кількості учасників, до заходу через його заглибленість у проблематику чи обмежені часові рамки може мати більш сильний вплив на бенефіціарів послуг або учасників таких заходів, адже більше відповідає інтересам цільових груп конкретних заходів. Наприклад, у контексті профілактики ВІЛ-інфекції, можна висловити такі аргументи: забезпечення однієї випадкової людини роздатковим матеріалом про небезпеку ВІЛ-інфекції несе менше витрат, ніж забезпечення (загальнодоступного) тестування на ВІЛ, що супроводжується відповідними консультаціями для тих, хто отримує ВІЛ-позитивний результат. Так само більш привабливими є навчальні курси з меншою кількістю учасників, що дозволяє поліпшити навчання та може мати більш сильний та тривалий ефект, ніж лекції чи разові презентації, що охоплюють набагато більшу кількість учасників. КМО пропонує застосувати дещо інший підхід до оцінювання в рамках структури стратегічного планування та процесу. Втім, у випадку подальшого дотримання поточних показників участі рекомендуємо, принаймні, розрізняти різні «типи» учасників (наприклад, аудиторію активно

138 Аналогічну рекомендацію було висловлено ЮНІСЕФ (2010 р., с.14.): «Відсутні якісні показники, що визначають результати діяльності, що робить незрозумілим оцінювання ефективності при досягненні своїх цілей».

139 Більше інформації про оцінювання навчання доступне у T-kit 10 «Оцінка програм освіти для молоді». Режим доступу: http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/Publications/T_kits/10/Contents_10.pdf. Деяка інформація щодо оцінювання молодіжних проєктів доступна у T-kit 3 «Управління проєктами». Режим доступу: http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/Publications/T_kits/3/3_step02.pdf.

залучених до реалізації проекту й тих, кого залучено до підготовки заходу).

В одній з областей, яку відвідали члени КМО, було здійснено спробу стратегічно поглянути на свої зусилля в сфері молодіжної політики та побудувати глибші показники, що вимірюватимуть не лише рівень участі, але також вплив та результат таких питань, як доступ та інтеграція. Нижче наведено опис такої спроби:

Основою [нашої роботи] є [молодіжна] програма, що дозволить отримати результати. Вона включає в себе абсолютно конкретні показники, що піддаються вимірюванню як кількісно, так і якісно, та будуть оцінені в 2012 році. Датою закінчення оцінювання на всеукраїнському рівні є 2015 рік, але ми хочемо зробити це раніше, щоб була можливість відреагувати та адаптуватися. (...) Ми маємо показники за всіма напрямками програми. Ми дивимося на кількість безробітних молодих людей та тих, хто брав участь у заходах. Також ми оцінюємо рівень злочинності серед молоді. Таким чином, це є напрямом, що залежить від програми. Для оцінювання ми використовуємо засоби, що застосовувались ООН при оцінюванні забезпечення рівних прав та можливостей для людей.

Важливо розглядати необхідність проведення оцінювання не лише з точки зору закриття проекту, але також щодо необхідності засвоєння уроків (вивчення досвіду) для майбутньої діяльності. Таким чином, система оцінювання має передбачати накопичення знань, необхідних для планування подальших дій у рамках молодіжної політики (див. мал. 16). Тому ми рекомендуємо, щоб підходи до оцінювання були побудовані задля отримання, у кінцевому результаті, такої інформації:

- даних щодо методологій, які використовувались у реалізації молодіжної політики;
- кращих практик, що можуть бути поширені між регіонами;
- інформації про недієві практики та оцінки причин цього (з метою забезпечення подальшого навчання/отримання інформації з інших областей/населених пунктів для того, щоб уникнути подібних помилок на майбутнє);
- дійсного відображення картини існування нагальних питань, що потребують подальшого розгляду в молодіжній політиці, та, в разі виникнення, нових проблем, що мають бути включені та розглянуті при реалізації наступних програм¹⁴⁰.

¹⁴⁰ Така потреба була також зауважена представником міжнародної організації, який зазначив, що в Україні «не існує єдиної системи моніторингу та оцінювання рішення щодо того, які програми необхідно продовжувати виконувати.

Мал. 16. Безперервний процес стратегічного планування

Джерело: автори

Незалежні дослідницькі центри, як на національному, так і на обласному рівні, можуть сприяти оцінюванню та моніторингу молодіжної політики шляхом розробки релевантних показників, проведення моніторингу процесу реалізації політики, а також пропонуючи подальший розвиток програми на основі оцінювання політики, що вже відбулося. Таким чином, буде посилено місце проведення досліджень молоді у процесі формування молодіжної політики.

Цінним прикладом розробки релевантних показників стану молоді є молодіжні індикатори, розроблені Європейським Союзом. Вони забезпечують швидкий та всеосяжний міжсекторний погляд на умови життя молодих людей в ЄС. Показники містять у собі інформацію про ситуацію щодо молоді в таких сферах, як: освіта та навчання, зайнятість та підприємництво, здоров'я та благополуччя, соціальне включення та участь молоді¹⁴¹. Деякі з цих показників можуть бути використані для оцінювання загального стану молоді в Україні та її областях.

Концептуальні дискусії і наскрізні теми

Рекомендація 28. Розвиток потенціалу в рамках молодіжної політики на всіх рівнях

- Необхідно докладати більше зусиль для розвитку потенціалу молодіжних організацій, зокрема, шляхом надання фінансової підтримки в рамках грантових конкурсів, спрямованих на розвиток потенціалу молодіжних організацій щодо розробки та впровадження молодіжної політики.
- Необхідно заохочувати різноманітні ініціативи з підвищення кваліфікації державних службовців (наприклад, програми стажування молодих державних службовців, навчальні візити та міжнародні

¹⁴¹ Див.: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_social_policy_equality/youth_policy/dashboard_youth.

навчальні програми для співробітників молодіжних організацій – наприклад, у рамках Ради Європи) та враховувати досвід навчання у службових справах.

- Програми підвищення кваліфікації з питань молодіжної політики мають включати методологію та процес ефективної розробки і виконання політики, а також обмін досвідом та найкращими практиками (в Україні та за кордоном).

Рекомендація 29. Початок дискусій про європейську інтеграцію та запуск міжнародних проектів

- Мета Державної цільової соціальної програми «Молодь України» щодо створення умов для інтеграції молоді в європейську та світову спільноту має стати більш пріоритетною в рамках порядку денного молодіжної політики. Для цього необхідно підтримувати різні форми міжнародного співробітництва та спільні проекти, а також брати участь в європейському діалозі щодо ролі молоді у процесі європейської інтеграції. Крім того, необхідно поширювати інформацію про міжнародне фінансування у сфері молодіжної політики та закликати молодіжні організації використовувати ці можливості.

Рекомендація 30. Важлива роль нових медіа для залучення молоді

- Традиційні ЗМІ, як-от телебачення та радіо, можуть бути корисними для впровадження молодіжної політики, вони мають сприяти участі молоді. Необхідно знайти можливість поширювати творчий доробок молоді та молодіжних організацій та представляти ініціативи молоді через ЗМІ.
- Необхідно підвищити роль Інтернету в поширенні інформації про молоді та для молоді. Водночас необхідно докладати зусиль для забезпечення доступу всього молодого населення України до Інтернету.
- Необхідно визнати потенціал Інтернету для молодіжної політики. Інтернет може бути середовищем демократичної участі, активного громадянства, консультацій про важливі для молоді питання, діалогу з розробниками політики, місцевими органами влади та віртуальними молодіжними центрами.

Рекомендація 31. Розгляд наскрізних концепцій молодіжної політики

- Необхідно надавати належну підтримку талановитій молоді, особливо молоді у складних життєвих обставинах, для забезпечення того, щоб їхні таланти розвивалися.
- Необхідно зосередити більше уваги на методах співпраці (а не конкуренції) для розвитку таких навичок, як формування команд, розвиток довіри до інших, активне слухання та інших комунікативних навичок.
- До молодіжної політики необхідно включити гендерну перспективу. Дуже важливо оцінювати, як культурні норми та стереотипи стосовно жінок і чоловіків впливають на життя молоді, особливо у таких сферах, як ринок праці, сім'я, охорона здоров'я, насильство, освіта, статеве та репродуктивне здоров'я.

Рекомендація 32. Стратегічне планування молодіжної політики

- Необхідно застосовувати методологію стратегічного планування на всіх етапах молодіжної політики, і в першу чергу на етапі моніторингу та оцінки. Більше того, під час стратегічного планування необхідно використовувати знання та ресурси всіх суб'єктів молодіжної політики (дослідників, розробників політики та практики).
- Необхідно невідкладно проаналізувати якість, вплив та наслідки діяльності, а також виміри доступу та включення.
- Необхідно залучати дослідницькі установи національного та регіонального рівня до моніторингу й оцінки молодіжної політики.

Заключне слово

Команда міжнародних оглядачів провела огляд молодіжної політики України від імені Ради Європи. Огляд не є оцінюванням, моніторингом чи рейтингом, скоріше, він може сприйматися як перелік позитивних прикладів та найкращих практик країн, що порушують питання та пропонують нові рішення чи підходи для вирішення нагальних проблем. Міжнародний огляд національної молодіжної політики країн Ради Європи має сприяти оновленню й активізації розвитку молодіжної політики та її реалізації державними органами влади та громадськими організаціями країни, що проходила огляд, у партнерстві з іншими суб'єктами молодіжної політики. КМО хоче підкреслити важливість молодіжної політики як наскрізного завдання всієї системи уряду. Молодіжна політика вимагає значних зусиль з боку різних суб'єктів, співпраці між урядовими установами різного рівня та різних галузей. А найважливішим є залучення самої молоді.

Очікується, що цей огляд сприятиме обговоренням та аналізу молодіжної політики в Україні та Європі. Багато викликів та проблем молодіжної політики є спільними для багатьох країн. Необхідно поширювати знання, методологію та найкращі практики молодіжної політики, що можуть надихати інші країни на розробку відповідних рішень їхніх власних проблем, що можуть допомогти країнам краще зрозуміти свої виклики й побачити різні причини та витоки проблем.

Огляд почався з опису пріоритетів політики з точки зору України (мал. 6, 7 і 8). Після цього автори зробили спробу включити нові ідеї до цих пріоритетів (мал. 17). Розширення можливостей молодих людей та підвищення їхнього впливу на розвиток громад і суспільства є лише однією зі сфер, що їх КМО пропонує додати до цих пріоритетів. Участь молоді може мати різні форми та має включати в себе сприяння роботі молодіжних організацій, місцеві ініціативи, участь у громадському житті, лідерство, волонтерство та інші численні форми самовираження і креативності. Крім того, КМО хоче підкреслити важливість роботи з вразливими групами та соціального включення: держава має докладати більше зусиль для забезпечення якості та доступності послуг вразливим групам молоді, а також проводити політику рівного ставлення.

Нарешті, необхідно звернути увагу і на наскрізні підходи (як-от стратегічне планування та розвиток потенціалу), які потрібно запровадити до всіх напрямків молодіжної політики.

Мал. 17. Бачення молодіжної політики зі змінами, запропонованими КМО

Джерело: автори

Проведення огляду в Україні тривало більше року. Тепер Україна є близькою нашому серцю країною, за яку ми співпереживатимемо. Ми тримаємо наші пальці схрещеними за Україну в її боротьбі за збереження своєї історії та ідентичності й водночас відкритості майбутньому, що твориться наступними поколіннями українських громадян.

Узагальнені рекомендації

Молодь та молодіжна політика України

Рекомендація 1. Посилення політики, спрямованої на створення можливостей відкритого розвитку молоді

- Молодіжна політика має ґрунтуватися на моделі відкритого розвитку, що спонукає молодих людей проявляти ініціативу, самостійно визначати власні цілі та цінності, бути залученими і мати змогу визначати пріоритети і методи здійснення молодіжної політики. Разом із популяризацією такої відкритої моделі розвитку і навчання молоді, в Україні необхідно також докладати зусиль для підтримання рівня соціальної безпеки, попередження та подолання складнощів, з якими може зіштовхнутися молодь.

Рекомендація 2. Забезпечення правильного визначення цільової аудиторії молодіжної політики.

- Необхідно докладати більше зусиль для того, щоб державна політика була спрямована на «середні групи» молоді: молодих людей, що обмежені у доступі до ресурсів, не мають належних можливостей в їхніх громадах, сільську молодь, молодих людей, що не мають достойної роботи або будь-якої роботи взагалі, та тих, хто потребує покращення свого соціального становища. Ці інвестиції також потрібні для того, щоб створити умови для розвитку ініціатив самої молоді у межах їхніх громад або соціальних груп.
- При обговоренні вікових рамок молоді необхідно зважати на такі чинники: відповідність законодавства, наявність коштів, відповідальність органів влади, зручність для статистики та міжнародні стандарти. Важливо також усвідомлювати, що молоді люди можуть дорослішати та розвиватися різними шляхами та уникати використання стандартизованих підходів. Політика має бути спрямована і на тих молодих людей, які не йдуть стандартними шляхами (особливо тих, хто не отримує освіту та не представлений на ринку праці).

Основні показники молодіжної політики України

Рекомендація 3. Посилення співпраці для впровадження молодіжної політики

- Рекомендується створити дієві механізми посилення співпраці для включення наскрізних молодіжних питань до порядку денного діяльності різних міністерств.
- Необхідно налагодити партнерство між урядом, організаціями громадянського суспільства, приватним сектором та міжнародними організаціями. ДСМС має заохочувати та сприяти налагодженню такого партнерства на національному та місцевому рівні.
- Уряд має створити платформу для покращення координації та підвищення ефективності діяльності міжнародних організацій, що виконують в Україні молодіжні програми. Необхідно забезпечити кращий рівень співпраці між місцевими органами влади та міжнародними організаціями.

Рекомендація 4. Розвиток процесу консультацій щодо пріоритетів молодіжної політики

- Необхідно організувати прозорі консультації між різними суб'єктами (від органів влади до НУО, від дослідницьких до практичних та власне молоддю) на різних рівнях (від місцевого до національного) щодо формування пріоритетів національної молодіжної політики.
- Необхідно надати регіональним і місцевим органам влади можливість самостійно визначати їхні власні пріоритети політики щодо молоді, а не тільки виконувати національні пріоритети.
- Україна має продовжувати сприяти розвитку молодіжних організацій, але разом з тим необхідно забезпечити вплив молодіжних організацій на процес розробки та реалізації молодіжної політики (шляхом створення дорадчих органів, відкритих консультацій та нових партисипативних підходів).

Рекомендація 5. Забезпечення більш ефективної та цільової реалізації молодіжної політики

- Необхідно інтенсифікувати реалізацію молодіжної політики. Оскільки законодавчі ініціативи не забезпечують фінансування запланованих програм, необхідно провести детальний фінансовий аналіз та надати фінансові ресурси для реалізації політики. Уряд також має переглянути системи розподілу коштів, аби забезпечити спрямування коштів для виконання заходів на місцевому рівні.
- Україна має взяти на себе зобов'язання щодо підвищення потенціалу, незалежності, розширення можливостей та фінансового забезпечення організацій на місцевому рівні для того, щоб розвивати систему надання послуг як для загального населення, так і для окремих категорій молоді. Необхідно забезпечити належні ресурси для реалізації молодіжної політики у сільській місцевості.
- Необхідно забезпечити фінансування для молодіжних НУО: не лише на ті види діяльності, що відповідають урядовим пріоритетам, а також на молодіжні проекти в інших сферах, приміром, міжкультурний

діалог, та на покриття адміністративних видатків та внутрішні заходи з підвищення спроможності.

- Необхідно більш інтенсивно використовувати результати досліджень з питань молоді під час розробки та оцінки молодіжної політики і визначення цільових груп. Потрібно звертати увагу на різні види досліджень (наприклад, незалежні дослідження).

Рекомендація 6. Розробка методологій для реалізації молодіжної політики – різноманіття та навчання

- Для реалізації молодіжної політики необхідні різноманітні методології, які базуються на критичній оцінці методологічної ефективності програми та на оцінці якості окремих видів діяльності.
- Необхідно проводити навчальні програми, конференції, семінари, стажування тощо в різних регіонах та за кордоном, що дозволить обмінюватися знаннями щодо методології реалізації різних напрямків молодіжної політики.

Здоров'я та здоровий спосіб життя

Рекомендація 7. Сприяння популяризації здорового способу життя

- Кампанії із популяризації здорового способу життя мають сприяти тому, щоб молодь зверталася за медичними послугами, що даватиме змогу та спонукатиме молодих людей виявляти проблеми на ранніх стадіях шляхом регулярних медобстежень та тестів на ВІЛ та ІСПШ.
- Необхідно виділяти більше коштів на підтримку здоров'я молоді у сільській місцевості. Це має стосуватися інформаційної роботи, обладнання мобільних медичних пунктів (які дозволять пройти тестування анонімно) та ініціатив щодо заохочення спеціалістів працювати у сільській місцевості.
- Конституція здорової людини має використовуватися як відправна точка для створення можливостей молоді отримувати більше інформації про кожний із пунктів Конституції. Інформація може надаватися через Інтернет-ресурси, наприклад, molodistua.org, веб-сайти регіональних служб та молодіжних організацій.
- Необхідно звертати увагу на популяризацію здорового способу життя серед чоловіків. Необхідно проводити профілактичні заходи та кампанії, спрямовані на чоловіків. Потрібно поширювати інформацію про відповідальне батьківство та відносини між статями. При поширенні інформації щодо участі у заходах з охорони здоров'я слід зважати на участь учасників, щоб здійснювати моніторинг участі і жінок, і чоловіків.

Рекомендація 8. Використання нових методів популяризації здорового способу життя

- Крім поширення інформації про здоровий спосіб життя, необхідно застосовувати більш неформальні, партисипативні підходи до навчання, спрямовані на розвиток навичок і зміну ставлення щодо здоров'я. Необхідно підтримувати програми, що сприяють укріпленню

здоров'я, як-от відповідні школи або проекти громад. У рамках шкільних проектів охорони здоров'я корисно буде провести тренінги для вчителів та інших співробітників шкіл щодо партисипативних методів навчання.

- Рекомендується розвивати подальшу волонтерську діяльність у сфері охорони здоров'я, де молоді люди були б лідерами та активними учасниками. КМО підкреслює, що інформацію про медичні послуги потрібно поширювати у тому числі й через Інтернет. Надання експертних порад та посилань на веб-сайти спеціалістів буде дуже важливим з огляду на замовчувані питання на кшталт статевого і репродуктивного здоров'я, ІСПШ та ВІЛ.
- Необхідно використовувати різноманітні моделі профілактики. Найкращі практики потрібно поширювати в усіх регіонах та серед усіх установ.

Рекомендація 9. Впровадження стандартів якісної охорони здоров'я молоді

- Потрібно застосовувати принципи та стандарти клінік, дружніх до молоді (право на конфіденційність, неупереджене ставлення, анонімність, приватність, надійність та безоплатність), до загальної системи охорони здоров'я молоді та поширювати позитивний досвід КДМ для покращення якості медичних послуг, зокрема, у сільських районах. Є сенс розглянути можливість застосування цих стандартів до «лікарів, дружніх до молоді», що підвищить довіру до них, особливо у сільській місцевості.

Рекомендація 10. Комбінована профілактика ВІЛ/СНІДу

- Оптимальною профілактичною стратегією в Україні має стати «комбінована профілактика», в рамках якої надається інформація, розвиваються навички та забезпечується доступ до засобів контрацепції, стерильного ін'єкційного обладнання, а також до анонімного безкоштовного тестування в тому числі у мобільних пунктах. Це дозволить проходити анонімне тестування у сільській місцевості, навчальних закладах та у межах груп ризику. КМО виступає за те, щоб докладати більших зусиль для подолання стигматизації та дискримінації щодо ВІЛ-позитивних людей та боротися із ксенофобією. Необхідно визнати, що дотримання прав людини є ключовим принципом політики щодо ВІЛ/СНІДу та звертати особливу увагу на забезпечення прав людей, що живуть з ВІЛ.

Рекомендація 11. Проведення обов'язкового навчання з питань статевого та репродуктивного здоров'я

- Статеве і репродуктивне здоров'я має бути включено до молодіжної політики як один з пріоритетів щодо здорового способу життя.
- Необхідно терміново запровадити універсальну освіту з питань статевої поведінки та стосунків між статями (у тому числі питань насильства) у школах та поширювати сучасні знання про статево поведінку та сексуальність у контексті особистісних, соціальних та медичних аспектів освіти. Такі курси мають бути включеними до шкільної програми та призначатися для дітей 10 – 12 років.

- Необхідно створити веб-сайт про статеve здоров'я для батьків, дітей та молоді й постійно оновлювати його наповнення. Сайт має бути інтерактивним, доступним та містити свіжу інформацію з питань охорони здоров'я та контакти установ, до яких у разі потреби можна звернутися.

Рекомендація 12. Популяризація спорту для всіх

- Необхідно звертати більше уваги на інклюзивний характер спорту та наголошувати на перевагах від того, щоб особисто займатися спортом (а не тільки розвивати спорт високих досягнень). Ці переваги полягають у тому, щоб відчувати радість від занять спортом, від особистої участі та від командного духу. Для цього необхідно фінансувати роботу тренерів, особливо у сільській місцевості. Оскільки для певного виду спорту може бракувати потрібної інфраструктури, необхідно, зокрема, популяризувати ті види спорту, для яких не потрібна інфраструктура. Слід використовувати більше засобів та більш креативно заохочувати жінок і дівчат займатися спортом.

Рекомендація 13. Координація та партнерство для популяризації здорового способу життя

- Оскільки до популяризації здорового способу життя долучена широка мережа установ і організацій, потрібно забезпечити координацію їхньої роботи. Крім того, потрібно посилити координацію зусиль окремих міністерств. Роль НУО як «сторожових собак» у медичній сфері є дуже важливою, її потрібно посилити.

Зайнятість та працевлаштування

Рекомендація 14. Забезпечення реалізації програм сприяння зайнятості та вплив цих програм на працевлаштування

- Потрібно проводити моніторинг ефективності та дієвості нового закону про зайнятість (особливо тих положень, що стосуються молоді). Оскільки гарантія першого робочого місця, передбачена попереднім законодавством, не виконувалася через брак фінансування, потрібно забезпечити фінансування для нової програми.
- Створити якісну модель стажування для забезпечення того, щоб студенти опанували професію та отримували цінні навички. Також є потреба проводити моніторинг переходу від стажування до працевлаштування та оцінювати, наскільки стажування є доступним людям з життєвими проблемами.

Рекомендація 15. Розвиток неформальної освіти з метою працевлаштування

- Запровадити до молодіжної політики поняття «можливість працевлаштуватися». Необхідно визнати, що для працевлаштування потрібні не лише знання та кваліфікація в межах спеціальності, а й більш загальні навички, у тому числі комп'ютерні навички, особисті навички та мотивація.

- Неформальну освіту потрібно визнати як один із найкращих шляхів підвищити можливість працевлаштування молоді (партисипативні підходи, отримання досвіду реалізації проєктів, активне членство в НУО, волонтерство тощо).
- Потрібно проводити заходи та кампанії із популяризації цінностей неформальної освіти для можливості працевлаштування. Вони мають бути спрямовані на роботодавців та пояснювати їм переваги, що їх молоді люди отримують від неформального навчання.
- Необхідно розвивати неформальне навчання за рахунок залучення служб зайнятості до того, щоб навчити молодих людей вигідно представляти навички, отримані під час неформального навчання, у процесі пошуку роботи та на співбесідах.

Рекомендація 16. Підтримка освіти для можливості працевлаштуватися

- Необхідно розвивати навчання протягом життя – підвищення кваліфікації та перекваліфікацію – на особистому та системному рівні. Для цього необхідні нове бачення освіти, яка розвиває особисту мотивацію до розвитку своєї компетентності, та установи, що впроваджують ініціативи із навчання протягом життя, – курси післядипломної освіти, схеми продовження навчання, програми перекваліфікації, у тому числі такі, що тісно не пов'язані з ринком праці.
- Потрібно суворо оцінювати якість освіти та створити інструменти для такої оцінки. Одним з таких критеріїв може бути те, наскільки навчальний заклад визначає потреби ринку праці й наскільки високим є рівень працевлаштування його випускників.
- Хоча система професійно-технічної освіти створена на основі тісного зв'язку між навчальним закладом та роботодавцем, потрібно проаналізувати, наскільки ця система є гнучкою, чи може вона врахувати потреби тих, хто змінив свої плани щодо роботи, або тих, хто робить перерви у навчанні через вагітність або службу у збройних силах тощо.

Рекомендація 17. Надання ефективної підтримки та профорієнтації у службах зайнятості

- Держава має докладати зусиль для охоплення програмами перекваліфікації та повернення на ринок праці безробітних, які не зареєстровані у центрах зайнятості. Для цього потрібні ефективні ініціативи (не лише виплата допомоги). Необхідно виділити додаткове фінансування для забезпечення стійкості Молодіжних центрів праці та кар'єри.
- Необхідно проводити оцінку послуг центрів зайнятості з профорієнтації та надання інших видів підтримки. З огляду на низку численних інноваційних практик служб зайнятості або Молодіжних центрів праці та кар'єри необхідно налагодити дієву систему обміну найкращим досвідом між усіма службами та центрами України.

Рекомендація 18. Підтримка та заохочення молодіжного підприємництва

- Необхідно формувати підприємницький підхід у молоді через систему освіти, роботи служб зайнятості та у навчальних заходах (формальних і неформальних) взагалі. Сприяння нестандартному мисленню в рамках вільної моделі розвитку може зробити підприємницький підхід більш поширеним.
- Потрібно проводити оцінку чинної програми сприяння підприємництву тільки на щорічній основі, а також у більш довгостроковій перспективі. Це допоможе оцінити, скільки компаній залишаються на ринку протягом 2, 3 чи 5 років, та визначити причини невдачі інших. На основі цієї інформації можна розробити заходи з попередження.
- Потрібно надавати поради і підтримку молодим підприємцям, особливо у двох найважливіших моментах – безпосередньо перед відкриттям бізнесу й одразу після перших досягнень. Це дозволить забезпечити відповідальність та стійкість. Необхідно створювати такі програми, як служба підтримки/консультацій або програма менторства (в рамках якої більш досвідчена компанія у певній галузі надає поради і підтримку).
- Програми, спрямовані на розвиток молодіжного підприємництва, мають виконуватися й у сільській місцевості.
- Необхідно підтримувати діяльність молодіжних організацій, спрямовану на розвиток підприємництва, особливо якщо вона передбачає неформальні методи навчання.

Патріотичне виховання та громадянство

Рекомендація 19. Розвиток патріотичного виховання, відкритого до змін

- Методологія патріотичного виховання має створювати умови для поваги до різних форм патріотичності і відданості своїй країні та сприяти відкритому обговоренню серед молоді, що значить бути патріотом в Україні у наші часи.

Рекомендація 20. Забезпечення інклюзивного патріотичного виховання

- Необхідно забезпечити інклюзивний характер патріотичного виховання. Теорія та практика патріотичного виховання мають бути розширені та включати такі теми, як відкритість, прийняття різноманітності, вивчення різних культур і релігій, плюралізм та права людини.

Рекомендація 21. Запровадження партисипативних технологій для активного залучення громад

- Необхідно застосовувати більш партисипативні підходи до патріотичного виховання. У цій діяльності потрібно також використовувати методологію громадянської освіти.
- Необхідно просувати ідею активного залучення до громадянського життя через створення демократичного середовища у школах.

Залучення молоді та її участь

Рекомендація 22. Сприяння та підтримка участі молоді

- Україна має інвестувати у сприяння та підтримку участі молоді та поширення моделі відкритого розвитку (активне навчання та розширення можливостей) як наскрізного підходу до всіх напрямків молодіжної політики.
- Потрібно посилити підтримку молодіжних організацій та збільшити фінансування для них.
- Необхідно провести обговорення щодо визнання неформальної освіти з активним залученням молодіжних організацій до цього.
- Необхідно визнати молодіжні культури як такі, що мають внутрішню цінність, як середовище для розвитку та самоорганізації молоді. Також потрібно визнати, що молодіжні НУО можуть створювати речі не лише для власного майбутнього, а також самодостатні речі та цінності – радість від самовираження, радість бути молодим.

Рекомендація 23. Підвищення якості та сприяння навчанню під час здійснення молодіжної роботи

- Необхідно визнати, що позакласна діяльність сприяє навчанню, коли під час її організації застосовується методологія неформальної освіти.
- Необхідно посилювати залучення молоді до соціальної діяльності. Це означає не лише відвідування, а й активну роль у підготовці, плануванні, виконанні та оцінці діяльності. Дорослі фасилітатори мають володіти навичками та методами для того, щоб розділити свої повноваження з молоддю та забезпечити її активну участь.
- У молодих людей, які активно працюють у молодіжних центрах та клубах волонтерами, необхідно розвивати лідерські навички для того, щоб з часом вони могли виконувати власні ініціативи.
- Необхідно розвивати навички ведення молодіжної роботи, що вимагає проведення навчання для молодіжних працівників та визнання цього навчання через відповідні механізми.

Рекомендація 24. Інвестування в розвиток волонтерства

- Розвиток волонтерства вимагає інвестування у громадянську освіту та ініціативи у школах, а також підвищення потенціалу організацій, у тому числі посилення компетентності тих, хто керує роботою волонтерів.
- Необхідно провести обговорення нового закону про волонтерство та повноцінно залучити до цього молодіжні організації.

Вразливість, ризик та виключення

Рекомендація 25. Покращення доступу молоді до соціальних послуг

- З огляду на чітку класифікацію клієнтів послуг необхідно забезпечити, щоб ті, хто не потрапляють у певні категорії або є у перехідному становищі між різними категоріями, все ж таки отримували належну допомогу та підтримку.

- Доступ до соціального захисту має базуватися не лише на принципі перенаправлення, а й на особистому зверненні. Рекомендується створити інформаційні пункти, до яких може звернутися молода людина або дитина, яка шукає підтримки.
- Необхідно розвивати індивідуальний підхід у програмах, спрямованих на попередження втечі з інтернатів.

Рекомендація 26. Забезпечення якісних соціальних послуг для вразливих категорій молоді

- Україна має продовжувати інвестувати у створення належних умов для молодих людей з інвалідністю, у тому числі сприяти створенню доступності будівель, а також докладати зусиль для інтеграції таких людей у суспільство (у професійне середовище, систему освіти, позакласні заняття, громадські ініціативи). Необхідно надавати більше підтримки молоді з вадами інтелекту, ця підтримка має бути спрямована на ширші вікові рамки молодих людей.
- Необхідно продовжити навчання державних службовців, лікарів та представників НУО, які займаються профілактикою та лікуванням наркозалежності, щодо різних форм зловживання, статистики зловживання та концепцій і методів лікування залежності.
- Необхідно забезпечити виділення коштів для місць утримання молодих правопорушників, у тому числі коштів для організації психологічної допомоги, особливо перед звільненням молоді людини з місця утримання. Необхідно дослідити обставини перебування молодих правопорушників у місцях утримання та поширити отримані знання серед людей, які працюють з молодими правопорушниками.
- Необхідно подолати проблему дискримінації молодих матерів на робочому місці. В першу чергу, для цього потрібно забезпечити розвиток мережі дитячих дошкільних закладів та подолати стереотипи стосовно ролей чоловіків і жінок у сім'ї. Батьки мають володіти такими самими правами (як і матері) на фінансову допомогу для виховання дитини. Необхідно спрямовувати більше програм щодо відносин у сім'ї на чоловіків.
- Необхідно забезпечити фінансування житлових програм.
- Потрібно забезпечити доступ до контрацепції, особливо це стосується соціально-незахищених груп та сільської молоді (з огляду на кількість випадків інфікування ВІЛ через незахищені статеві стосунки).

Рекомендація 27. Інформування молоді про питання насильства, підтримка осіб, які пережили насильство, профілактика насильства

- До роботи КДМ необхідно включити теми домашнього та міжособистісного насильства, а також сексуальної експлуатації дітей та молоді. Ці теми мають стати частиною статевого виховання.

Необхідно поширювати інформацію про те, куди звертатися у таких випадках.

Концептуальні дискусії і наскрізні теми

Рекомендація 28. Розвиток потенціалу в рамках молодіжної політики на всіх рівнях

- Необхідно докладати більше зусиль для розвитку потенціалу молодіжних організацій, зокрема, шляхом надання фінансової підтримки в рамках грантових конкурсів, спрямованих на розвиток потенціалу молодіжних організацій щодо розробки та реалізації молодіжної політики.
- Необхідно заохочувати різноманітні ініціативи з підвищення кваліфікації державних службовців (наприклад, програми стажування молодих державних службовців, навчальні візити та міжнародні навчальні програми для співробітників молодіжних організацій – наприклад, у рамках Ради Європи) та враховувати досвід навчання у службових справах.
- Програми підвищення кваліфікації з питань молодіжної політики мають включати методологію та процес ефективної розробки і виконання політики, а також обмін досвідом та найкращими практиками (в Україні та за кордоном).

Рекомендація 29. Початок дискусій про європейську інтеграцію та запуск міжнародних молодіжних проєктів

- Мета Державної цільової соціальної програми «Молодь України» щодо створення умов для інтеграції молоді в європейську та світову спільноту має стати більш пріоритетною в рамках порядку денного молодіжної політики. Для цього необхідно підтримувати різні форми міжнародного співробітництва та спільні проєкти, а також брати участь в європейському діалозі щодо ролі молоді у процесі європейської інтеграції. Крім того, необхідно поширювати інформацію про міжнародне фінансування у сфері молодіжної політики та закликати молодіжні організації використовувати ці можливості.

Рекомендація 30. Важлива роль нових медіа для участі молоді

- Традиційні ЗМІ, як-от телебачення та радіо, можуть бути корисними для реалізації молодіжної політики, вони мають сприяти участі молоді. Необхідно знайти можливість поширювати творчий доробок молоді та молодіжних організацій та представляти ініціативи молоді через ЗМІ.
- Необхідно підвищити роль Інтернету в поширенні інформації про молодь та для молоді. Водночас необхідно докладати зусиль для забезпечення доступу всього молодого населення України до Інтернету.
- Необхідно визнати потенціал Інтернету для молодіжної політики. Інтернет може бути середовищем демократичної участі, активного громадянства, консультацій про важливі для молоді питання, діалогу

з розробниками політики, місцевими органами влади та віртуальними молодіжними центрами.

Рекомендація 31. Розгляд наскрізних концепцій молодіжної політики

- Необхідно надавати належну підтримку талановитій молоді, особливо молоді у складних життєвих обставинах, для забезпечення того, щоб їхні таланти розвивалися.
- Необхідно зосередити більше уваги на методах співпраці (а не конкуренції) для розвитку таких навичок, як формування команд, розвиток довіри до інших, активне слухання та інших комунікативних навичок.
- До молодіжної політики необхідно включити ґендерну перспективу. Дуже важливо оцінювати, як культурні норми та стереотипи стосовно жінок і чоловіків впливають на життя молоді, особливо у таких сферах, як ринок праці, сім'я, охорона здоров'я, насильство, освіта, статеве та репродуктивне здоров'я.

Рекомендація 32. Стратегічне планування молодіжної політики

- Необхідно застосовувати методологію стратегічного планування на всіх етапах молодіжної політики, і в першу чергу на етапі моніторингу й оцінки. Більше того, під час стратегічного планування необхідно використовувати знання та ресурси всіх суб'єктів молодіжної політики (дослідників, розробників політики та практики).
- Необхідно невідкладно проаналізувати якість, вплив та наслідки діяльності, а також виміри доступу та включення.
- Необхідно залучати дослідницькі установи національного та регіонального рівня до моніторингу й оцінки молодіжної політики.

Використані джерела

1. Bekeshkina I. and Kazmierkiewicz P. (2012). Making Ukrainian civil society matter. Enabling Ukrainian NGOs to absorb international assistance. A review of capacity gaps and needs for institutional support, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa, www.isp.org.pl/uploads/pdf/1965036503.pdf.
2. Borenko J. (2013). "Challenges for recognition of non-formal learning and learning mobility in Ukraine: education, labour market and society", Learning mobility and non-formal learning in European contexts – policies, approaches and examples, Council of Europe Publishing, Strasbourg, pp.90-96.
3. Borenko Y. (2010). Reviews on youth policies and youth work in the countries of South and East Europe, Eastern Europe and Caucasus. Ukraine, http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/EECA/Reviews_on_youth_policies_SEE_EECA_Ukraine_2011.pdf.
4. Council of Europe and EU (2003). "Under construction... Citizenship, youth and Europe" T-Kit 7, http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/publications/T-kits/7/Tkit_7_EN.
5. Council of Europe (2008). "Have your say!" Manual on the Revised European Charter on the Participation of Young People in Local and Regional Life, Council of Europe, Strasbourg.
6. Council of Europe (2012). Report of the Preparatory Meeting, Kyiv, 15-16 May. "Capacity building for youth participation in youth policy and human rights education in Ukraine (2012-2013)", Youth dimension of the Council of Europe Action Plan for Ukraine, Strasbourg, 21 May 2012.
7. De Wachter B. and Kristensen S. (1995). Promoting the initiative and creativity of young people. European Commission, Luxembourg.
8. Krauss H., et al. (2012). "Sexual initiation of youths in selected European countries compared with their sexual and contraceptive knowledge". *Annals of Agricultural and Environmental Medicine*, 19(3), pp.587-592.
9. Macdonald R. and Coffield F. (1991). *Risky business? Youth and the enterprise culture*, Falmer, London.
10. Milmeister M. and Williamson H. (eds) (2006). *Dialogues and networks: Organising exchanges between youth field actors*, Youth research monographs, Vol. 2, Editions Phi, Luxembourg.
11. National Report (2012). Summary information on recent developments concerning youth policy in Ukraine. Prepared by the State Service for Youth and Sports of Ukraine for the International Review.
12. OECD (2012). *Enhancing skills through public private partnerships in education in Ukraine: The case of agribusiness*. Private Sector Development Policy Handbook. www.oecd.org/countries/ukraine/UkrainePPPEducation.pdf.

13. Okólski M. (2003). Demografia. Podstawowe procesy, teorie w encyklopedycznym zarysie. [Demography. Elementary processes, theories], Scholar. Warszawa.
14. Reiter H. et al. (2008). Youth policy in Latvia. Council of Europe Publishing, Strasbourg.
15. Siurala L. (2006a). A European framework for youth policy. Directorate of Youth and Sport, Council of Europe Publishing, Strasbourg.
16. Siurala L. (2006b). "Non-formal learning as an educational approach", Festeu D. and Humberstone B. (eds), Non-formal education through outdoor activities guide, European Institute for Outdoor Adventure Education and Experiential Learning, Buckinghamshire.
17. UNAIDS (2010). Global report: UNAIDS report on the global AIDS epidemic 2010, www.unaids.org/globalreport/documents/20101123_GlobalReport_full_en.pdf.
18. UNFPA (2010). Youth and youth policy in Ukraine: Social and demographic aspects, Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukrainian Center of Social Reforms, United Nations Population Fund. Kiev.
19. UNICEF (2010). "Youth policy review". Final report prepared by the international consultant David Rivett and the Center for Social Expertise of the Institute of Sociology of NAS, Ukraine, Kiev.
20. Universal Periodic Review (2012). "Stakeholders" Reports to the Universal Periodic Review of Ukraine in November 2012". Manuscript provided by the SSYS.
21. UN Volunteers (2010). Understanding volunteerism for development in South-Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States: Lessons for expansion. Bratislava.
22. WHO (2010). Youth-friendly health policies and services in the European region. Sharing experiences. Baltag V. and Mathieson A. (eds), www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0017/123128/E94322.pdf.
23. Williamson H. (1987). Co-operation, confusion, collapse – a study of a young people's co-operative, Ely Youth and Community Project, Cardiff.
24. Williamson H. (1999). Youth policy in Finland, Council of Europe Publishing, Strasbourg.
25. Williamson H. (2002). Supporting young people in Europe: Principles, policy and practice, Council of Europe Publishing, Strasbourg.
26. Williamson H. (2008). Supporting young people in Europe II: Lessons from the "second seven", Council of Europe international reviews of national youth policy, Council of Europe Publishing, Strasbourg. www.coe.int/t/dg4/youth/Source/IG_Coop/YP_Supporting_young_people_Vol_II_en.pdf.
27. Williamson H. (2012). The wonderful world of youth work: Some reflections on strategies and practice of Helsinki City Youth Department, City of Helsinki Youth Department, Helsinki.

ДОДАТОК 1. Програми візитів до України

ПОРЯДОК ДЕННИЙ

зустрічі з професором, доктором Говардом ВІЛЬЯМСОНОМ

(експерт Ради Європи, професор з питань Європейської Молодіжної Політики, Центр соціальної політики, факультет гуманітарних і соціальних наук, Університет Гламорган, Уельс, Великобританія)

Тема зустрічі: підготовка програми проведення Радою Європи у 2012 році Міжнародного огляду національної молодіжної політики України

Дати проведення зустрічі: 01-02.11.2011 р.

Адреса проведення зустрічі: м. Київ, вул. Десятинна, 14, к. 319

01 листопада 2011 року

16.00-16.30 Презентація цілей та задач проведення Міжнародного огляду національної молодіжної політики України

*Говард ВІЛЬЯМСОН
(Рада Європи)*

16.30-17.30 Презентація основних напрямків реалізації державної молодіжної політики

*Ігор ХОХИЧ
(Держслужба молоді та спорту),
Евгенія ПЕТРІВСЬКА
(АМОУ «Спектр»)*

17.30-18.00 Виділення пріоритетних напрямків розвитку молодіжної політики для внесення їх до Огляду.

*Ігор ХОХИЧ
(Держслужба молоді та спорту),
Анатолій БІЛИЙ
(Держслужба молоді та спорту),
Алеся КРАВЧЕНКО
(Держслужба молоді та спорту),
Петро ШМАГІН
(Держслужба молоді та спорту),
Ірина БЄЛЯЄВА
(Держслужба молоді та спорту),
Евгенія ПЕТРІВСЬКА (АМОУ
«Спектр»)*

02 листопада 2011 року

09.30-10.00 Презентація програми дня. Визначення попереднього графіку проведення Огляду (дати, умови, закріплення відповідальних)

*Говард ВІЛЬЯМСОН
(Рада Європи),
Ігор ХОХИЧ
(Держслужба молоді та спорту),
Анатолій БІЛИЙ
(Держслужба молоді та спорту),
Ірина БЕЛЯЄВА
(Держслужба молоді та спорту),
Евгенія ПЕТРІВСЬКА
(АМОУ «Спектр»)*

10.00-12.00 Проведення зустрічі з дослідниками питань молодіжної політики та науковцями щодо результатів вивчення питань молоді, що проводились в Україні

*Говард ВІЛЬЯМСОН
(Рада Європи),
Валерій ГОЛОВЕНЬКО
(Український інститут
соціальних досліджень
ім. О. Яременка),
Євгеній БОРОДІН
(Дніпропетровський
регіональний інститут
державного управління
Національної академії
державного управління при
Президентіві України),
Олексій БЕЛИШЕВ,
Володимир КІРОВ
(Державний інститут сімейної
та молодіжної політики),
Ірина БЕЛЯЄВА
(Держслужба молоді та спорту),
Евгенія ПЕТРІВСЬКА
(АМОУ «Спектр»)*

14.00-15.30 Проведення зустрічі з представниками міжнародних організацій, що працюють в Україні

*Говард ВІЛЬЯМСОН
(Рада Європи),
Валерій РЯБУХА
(Проект ПРООН «Врядування з
питань ВІЛ/СНІД»),
Евгенія ПЕТРІВСЬКА
(АМОУ «Спектр»)*

15.30-17.00 Проведення зустрічі з державними службовцями, що займаються питаннями молоді

*Говард ВІЛЬЯМСОН
(Рада Європи),
Анатолій БІЛИЙ
(Держслужба молоді та спорту),
Алеся КРАВЧЕНКО
(Держслужба молоді та спорту),
Евгенія ПЕТРІВСЬКА
(АМОУ «Спектр»)*

17.30-18.30 Проведення зустрічі з представниками молодіжних громадських організацій

*Говард ВІЛЬЯМСОН
(Рада Європи),
Анатолій ПОЛОВИНЕЦЬ
(УМФ),
Дар'я КОТУЛ
(ВМГО «Молоді Реґоіни»),
Евгенія ПЕТРІВСЬКА
(АМОУ «Спектр»)*

**МІЖНАРОДНИЙ ОГЛЯД НАЦІОНАЛЬНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ПРОГРАМА ПЕРШОГО ВІЗИТУ В УКРАЇНУ
(16-22 квітня 2012 р.)**

ДАТА	ЧАС	МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ	ЗАХІД
Вівторок 17 квітня	09:00-09:45	м. Київ, Державна служба молоді та спорту України	Зустріч з Головою Державної служби молоді та спорту України
	10:00-11:30		Зустріч з народними депутатами України
	11:30-13:00		Зустріч з представниками органів влади, відповідальних за питання молоді
	11:30-12:00		<i>Презентації: (а) Державна служба молоді та спорту України, (б) Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, (в) Державна служба зайнятості, (г) Міністерство закордонних справ України</i>
	14:00-15:30		Зустріч з керівниками навчальних закладів
	14:00-14:30		<i>Презентації: (а) Міжрегіональна академія управління персоналом, (б) Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, (в) Національний лінгвістичний університет</i>
	15:45-17:15		Зустріч з міжнародними організаціями та фондами
	15:45-16:15		<i>Презентації: (а) програма Волонтери ООН, (б) Корпус Миру США, (в) Фонд народонаселення ООН, (г) Міжнародний Фонд Відродження</i>
	17:30-19:00		Зустріч з всеукраїнськими молодіжними громадськими організаціями
	17:30-18:00		<i>Презентації: (а) Український Молодіжний Форум, (б) ВМГО «Молоді регіони», (в) ВМГО «Всеукраїнська Асоціація Міжнародного Співробітництва «Альтернатива-В», (г) громадська організація «Союз Народна Пам'ять», (д) Організація українських скаутів</i>
19:00-19:30		<i>Внутрішня зустріч КМО</i>	

Середа 18 квітня			Виїзд у Житомир
	10:00-11:30	м. Житомир, Житомирська обласна державна адміністрація	Зустріч з представниками обласних органів влади, що працюють з молоддю за участі заступника голови Житомирської обласної державної адміністрації
	10:00-10:30		<i>Презентації: (а) Головне управління з питань сім'ї, молоді та спорту, (б) Управління освіти і науки, (в) Управління охорони здоров'я облдержадміністрації</i>
	11:30-13:00	м. Житомир, Житомирська обласна державна адміністрація	Зустріч з організаціями та установами, що працюють з молоддю
	11:30-12:00		<i>Презентації: (а) Житомирський обласний молодіжний центр праці, (б) Дитячий оздоровчий табір «Благодать», (в) Проект БІБЛІОМІСТ, (г) Будинок Культури с. Водотії</i>
	14:00-15:30	м. Житомир, Житомирська обласна державна адміністрація	Зустріч з місцевими молодіжними організаціями
	14:00-14:30		<i>Презентації: (а) Обласна молодіжна громадська організація «Сучасний Формат», (б) Обласна молодіжна громадська організація «Інтелект Клуб», (в) Обласна молодіжна творча спілка художників і мистецтвознавців, (г) Обласне молодіжне об'єднання «Дирекція Молодіжних Програм»</i>
	16:15-17:45	Молодіжний центр села Привороття	Зустріч у Молодіжному центрі с. Привороття
	16:15-16:45		<i>Презентація роботи з молоддю у селі: Голова сільської Ради, представники молоді, духовенство</i>
	17:45-19:45		Переїзд у Вінницю

Четвер 19 квітня	10:00-11:30	м. Вінниця, Вінницька обласна державна адміністрація	Зустріч з представниками обласних органів влади, що працюють з молоддю
	10:00-10:30		<i>Презентації: (а) Управління у справах сім'ї та молоді, (б) Вінницький обласний центр зайнятості, (в) Управління освіти і науки, (г) Управління охорони здоров'я та курортів</i>
	11:30-13:00	м. Вінниця, Вінницька обласна державна адміністрація	Зустріч з організаціями та установами, що працюють з молоддю за участі пані Любові СПІРІДОНОВОЇ, заступника голови Вінницької облдержадміністрації з гуманітарних та соціальних питань
	11:30-12:00		<i>Презентації: (а) Обласний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, (б) Обласний центр профілактики та боротьби зі СНІДом, (в) Обласний наркологічний диспансер «Соціотерапія», (г) Вінницький міський центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Гармонія», (д) Школа кадрового резерву, (е) обласний центр планування сім'ї, (ж) Клініка, дружна до молоді, (з) Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К.А.Тімірязєва</i>
	14:00-14:30	м. Вінниця, Вінницька міська рада	Зустріч із Вінницьким міським головою
	14:50-16:20	м. Вінниця, Вінницьке обласне відділення Національного олімпійського комітету України	Зустріч зі спортивними організаціями
	14:50-15:20		<i>Презентації: (а) Вінницьке обласне відділення Національного олімпійського комітету України, (б) Комітет з фізичної культури та спорту Вінницької міської ради, (в) Управління з питань фізичної культури та спорту, (г) Обласний центр «Спорт для всіх»</i>
	16:30-18:00	м. Вінниця, Вінницький міський центр підліткових клубів «Універ»	Зустріч з місцевими молодіжними громадськими організаціями та молоддю
16:30-17:00	<i>Презентації: (а) Вінницький міський центр підліткових клубів «Універ», (б) Вінницьке обласне відділення Асоціації правозахисних організаторів студентів України, (в) Благодійний фонд «Здорова нація», (г) Благодійний фонд «Подільська громада», (д) Громадська організація «Станція Вінниця Пласту – Національної скаутської організації України», (е) Вінницька обласна організація творчої молоді «Лабораторія актуальної творчості», (ж) Студентський Парламент Вінниччини, (з) Підлітково-омбудсмени</i>		

П'ятниця 20 квітня	10:00-11:30	м. Чернігів, Чернігівська обласна державна адміністрація	Зустріч з представниками обласних органів влади, що працюють з молоддю за участі Заступника голови Чернігівської обласної державної адміністрації з гуманітарних та політико-правових питань
	10:00-10:30		<i>Презентації: (а) Управління у справах сім'ї та молоді, (б) Головне управління культури, туризму і охорони культурної спадщини, (в) Управління освіти і науки, (г) Відділ з питань фізичної культури і спорту, (д) Управління охорони здоров'я, (е) Управління з питань внутрішньої політики та зв'язків з громадськістю</i>
	11:30-13:00	м. Чернігів, Чернігівська обласна державна адміністрація	Зустріч з представниками закладів для молоді
	11:30-12:00		<i>Презентації: (а) Молодіжний центр с. Замглай, (б) Молодіжний центр смт. Любеч, (в) Молодіжний центр праці, (г) Позашкільний навчальний заклад «Центр по роботі з дітьми та молоддю за місцем проживання»</i>
	14:30-16:00	м. Чернігів, Чернігівський державний технологічний університет	Зустріч з ректорами вищих навчальних закладів, директорами ПТУ та загальних навчальних закладів
	14:30-15:00		<i>Презентації: (а) Чернігівський державний технологічний університет, (б) Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка, (в) Чернігівський державний інститут економіки і управління, (г) Загальний навчальний заклад №29</i>
	16:00-17:30	м. Чернігів, Чернігівський державний технологічний університет	Зустріч з молодіжними громадськими організаціями та молоддю
	16:00-16:30		<i>Презентації: (а) Обласна студентська рада, (б) Чернігівська обласна молодіжна громадська організація «Студентська республіка», (в) Чернігівська обласна молодіжна громадська організація «Жменя», (г) Студентська рада Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка, (д) Обласний осередок Ленінської комуністичної спілки молоді, (е) Чернігівське міське об'єднання інвалідів «Шанс»</i>
	18:00-19:30	м. Чернігів	Урочистий прийом від імені Державної служби молоді та спорту України
Субота 21 квітня	09:00-18:00	м. Київ	Робоча сесія КМО

**МІЖНАРОДНИЙ ОГЛЯД НАЦІОНАЛЬНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ПРОГРАМА ДРУГОГО ВІЗИТУ В УКРАЇНУ
(9-15 вересня 2012 р.)**

ДАТА	ЧАС	МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ	ЗАХІД
Понеділок 10 вересня	ЗУСТРІЧ З ПРЕДСТАВНИКАМИ ОБЛАСНОГО УПРАВЛІННЯ З ПИТАНЬ ОСВІТИ ТА ОБЛАСНОГО ДЕРЖАВНОГО ЦЕНТРА ЗАЙНЯТОСТІ		
	09:00 – 09:10	Одеська державна адміністрація	Зустріч із заступником голови Одеської обласної державної адміністрації
	09:10 – 10:30		Презентація за спадним (top down) методом та питання спроможності пошуку роботи з молоддю: за участі представників місцевих органів влади, обласного державного центру зайнятості та дослідників з питань молоді: (1) начальник відділу організації професійної орієнтації, (2) начальник відділу сприяння працевлаштування Одеського обласного центру зайнятості
	11:00 – 13:00		Зустріч з представниками обласного управління з питань освіти: патріотичне виховання, громадянська освіта, здоровий спосіб життя, участь молоді у середній загальноосвітній школі: (1) В.о. доцента кафедри менеджменту Одеського обласного інституту удосконалення вчителів, кандидат історичних наук, (2) Голова студентського самоврядування Одеського національного економічного університету, (3) Методист лабораторії проблемного виховання Одеського обласного інституту удосконалення вчителів, (4) Заступник директора з виховної роботи Одеської загальноосвітньої школи №100, (5) Методист лабораторії проблемного виховання Одеського обласного інституту удосконалення вчителів, старший викладач, (6) Заступник директора з виховної роботи гімназії № 8 м. Одеса
	15:00 – 17:00	Професійно-технічний навчальний заклад № 26 «Одеське вище професійне училище морського туристичного сервісу»	Професійно-технічне училище як включення молоді до ринку праці (об'єднання роботодавців, викладачів, молоді): (1) Директор професійно-технічного навчального закладу № 26 «Одеське вище професійне училище морського туристичного сервісу» (2) Директор Навчально-методичного центру професійно-технічної освіти в Одеській області, (3) Директор державного навчального закладу «Одеський професійний ліцей будівництва та архітектури», (4) Викладач англійської мови державного навчального закладу «Одеське вище професійне училище морського туристичного сервісу», (5) Адміністратор готелю «Лондонський Брістоль» (роботодавець), (6) Фірма «Мерлоу навїгейшн» (роботодавець), (7) Студент III курсу, (8) Студент IV курсу
17:00-18:00	Внутрішня зустріч Команди міжнародних оглядачів		

Вівторок 11 вересня	ЗУСТРІЧ З ПРЕДСТАВНИКАМИ ЦЕНТРУ ЗДОРОВ'Я		
	09:00 – 10:30	Одеський обласний центр здоров'я	<p>Презентація за спадним (top down) методом з питань харчування (в т.ч. дієтичного), фізичної культури, алкоголю, тютюну, наркотиків, захворювань, статевого здоров'я:</p> <p>(1) Головний лікар КУ «Одеський обласний Центр здоров'я», (2) Головний лікар КУ «Одеський обласний наркологічний диспансер», (3) Головний лікар КУ «Одеський обласний Центр з профілактики та боротьби зі СНІДом», (4) Керівник прес-центру управління охорони здоров'я Одеської обласної державної адміністрації, (5) Менеджер проекту громадської молодіжної організації «Клуб взаємодопомоги «Життя +», (6) Координатор проектів громадської молодіжної організації «Клуб взаємодопомоги «Життя +».</p>
	11:00 – 13:00		<p>Профілактика ВІЛ та люди, що живуть з ВІЛ/СНІД:</p> <p>(1) Головний лікар КУ «Одеський обласний Центр з профілактики та боротьби зі СНІДом»</p>
	15:00 – 17:00	Одеська міська студентська поліклініка № 21 Клініка дружня до молоді	<p>Клініка дружня до молоді. Зустріч з працівниками та зацікавленими колами:</p> <p>(1) Заступник начальника управління охорони здоров'я Одеської державної адміністрації.; (2) Заступник начальника управління охорони здоров'я Одеської міської ради; (3) Завідуюча КД; (4) Заступник директора з науково-дослідницької роботи ДУ «Український науково-дослідний інститут ім. І.Мечникова», (5) Голова правління Благодійного Фонду «За майбутнє без СНІДу, (6) Голова профспілки студентів та аспірантів Державного університету ім. І.І.Мечникова</p>
	17:00-18:00		Внутрішня зустріч Команди міжнародних оглядачів
	23:59		Від'їзд до Сімферополя

ЗУСТРІЧ ЩОДО ДОТРИМАННЯ ВСТАНОВЛЕНИХ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЧИННИХ НОРМ			
Середа 12 вересня	14:30 – 16:30	Сімферопольський технікум радіоелектроніки	Презентація за спадним (top down) методом щодо молодіжних таборів, зв'язків з МГО, програм для сільської молоді, позакласної діяльності, досліджень з питань молоді, інформації для молоді, вразливих груп: (1) Начальник відділу молодіжної та сімейної політики, управління вищої освіти і науки, молодіжної та сімейної політики Міністерства освіти і науки, молоді та спорту АР Крим, (2) Міністр соціальної політики Молодіжного уряду при Голові Ради міністрів АР Крим, (3) Голова Громадської організації «Молодіжна організація мікрорайону Васулівка «Відродження»» (м. Ялта), (4) Голова Громадської організації «Центр підтримки громадських ініціатив та міжнародного співробітництва», (5) Голова громадської організації «Кардашлік»
	17:00 – 19:00	Молодіжний центр с. Трудолюбово	Позакласна освіта – клуби, центри для молоді; музичні, спортивні, художні школи тощо: (1) Начальник управління дошкільної та позашкільної освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту АР Крим, (2) Директор Республіканського позашкільного навчального закладу «Мала академія наук учнівської молоді АР Крим «Шукач», (3) Завідуюча клубом с. Трудолюбово Чістенської сільської ради; (4) Завідуюча методичним відділом РВУЗ «Мала академія наук для молоді, що навчається АР Крим, «Пошукач», (5) Начальник управління фізичної культури та спорту Міністерства освіти і науки, молоді та спорту АР Крим, (6) Заступник директора Кримського республіканського ВНЗ «Дитячо-юнацька шахово-шашкова спортивна школа»

Четвер 13 вересня	ДЕВІАНТНІ ТА ВРАЗЛИВІ ГРУПИ МОЛОДІ: ЗЛОЧИННІСТЬ, НАРКОМАНІЯ, НАСИЛЬСТВО		
	09:00 – 10:30	Республіканський навчальний заклад «Сімферопольська спеціалізована школа-інтернат з поглибленим вивченням іноземних мов»	Презентація за спадним (top down) методом: міліція, соціальні працівники, муніципальні комісії (альтернативні суди), за участі представників МГО, молодіжних дослідників працівників спеціальних закладів (колоній), директорів інтернатів та притулків, консультантів з питань наркоманії, вуличних працівників: (1) Старший оперуповноважений кримінальної міліції у справах дітей Головного управління МВС України в АР Крим, майор міліції, (2) Головний спеціаліст відділу молодіжної та сімейної політики, (3) Голова благодійної організації «Кримські соціальні ініціативи», (4) Директор Кримської республіканської установи «Центр для ВІЛ-інфікованих дітей та молоді», (5) Голова громадської організації «Айболить»
	11:00 – 13:00		Забезпечення альтернативного покарання / будинки для дітей – сиріт: (1) Заступник начальника управління у справах дітей та соціального захисту дитинства – начальник відділу соціального захисту дитинства, (2) Директор Республіканського навчального закладу «Алупкінська загальноосвітня санаторна школа-інтернат I-III ступенів», (3) Директор Республіканського притулку для дітей, (4) Голова громадської організації «Айболить», (5) Провідний спеціаліст відділу методичного забезпечення соціальної роботи КРЦС ССДМ, (6) Голова ГО «Відновлення», (7) Вихователька, (8) Приймочна мати
	15:00 – 17:00	Консультаційний центр при пологовому будинку	Зустріч щодо здійснення соціальної роботи з неповнолітніми матерями, з матерями, які мають намір відмовитись від новонародженої дитини тощо. Допомога неповнолітнім матерям: (1) Головний акушер-гінеколог Міністерства охорони здоров'я АР Крим, (2) Головний спеціаліст відділу методичного забезпечення соціальної роботи, (3) Директор Кримського республіканського закладу «Центр для ВІЛ-інфікованих дітей та молоді», (4) Директор КРЗ «Соціальний центр матері та дитини», (5) Голова громадської організації «Мамочки Сімферополя»
	17:00-18:00		Внутрішня зустріч Команди міжнародних оглядачів
П'ятниця 14 вересня	09:00 – 18:00	м. Сімферополь	Робоча сесія Команди міжнародних оглядачів

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Україна є 19-ю країною-членом Ради Європи та третьою країною СНД (після Республіки Вірменія та Республіки Молдова), в якій у 2012 році було проведено міжнародний огляд національної молодіжної політики. Експертами Ради Європи, які проводили Огляд, було відзначено, що Україна є найбільшою за розміром країною-членом Ради Європи, в якій проводився огляд. Всі області України, що їх було відвідано під час ознайомчих візитів (в центрі, на півночі, півдні та заході), мають свої геополітичні особливості, що впливають на механізми державного управління у сфері молоді на центральному та місцевому рівні, а також на підходи до розробки молодіжної політики в Україні.

Основна увага під час проведення міжнародного огляду приділялася трьом пріоритетним сферам, що були визначені органами влади України – це здоров'я та здоровий спосіб життя; зайнятість та працевлаштування; патріотичне виховання та громадянство. Окрім цього, команда експертів звертала увагу на такі питання, як залучення та участь молоді у суспільно-політичному житті, становище «вразливої» молоді, яка має високий ризик соціального виключення.

За результатами проведення огляду експертами було надано рекомендації для подальшого розроблення української молодіжної політики, в тому числі щодо впровадження відкритої моделі молодіжної політики, що повинна ґрунтуватися на чіткому стратегічному баченні та посиленому зобов'язанні органів місцевої влади та громади у сприянні участі молоді у процесах визначення пріоритетів молодіжної політики та розробки відповідних програм та проектів. Наразі необхідно сприяти впровадженню різноманітних підходів та методів при розробці та реалізації молодіжної політики, заснованих на принципах неформальної освіти та розвитку індивідуальних навичок молоді, та тих, хто працює з нею.

Рада Європи – це найбільша міжнародна організація на європейському континенті, що захищає права людини. Членами Ради Європи є 47 держав, 28 з яких є також членами Європейського Союзу. Всі держави-члени Ради Європи підписали Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод – міжнародну угоду, спрямовану на захист прав людини, демократії та верховенства права. Європейський суд з прав людини здійснює нагляд за дотриманням положень Конвенції у державах-членах Ради Європи.

ISBN 978-92-871-7690-5

€21/US\$42

<http://book.coe.int>